

OPERELE

PRINCIPELUI

DEMETRIU CANTEMIRU

TYPARITE DE SOCIETATEA ACADEMICA ROMANA

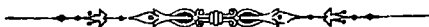

TOMU II.

DESCRIEREA MOLDAVIEI

TRADUSA DIN TEXTULU ORIGINAL LATINESCU AFLATU IN MUSEULU ASIATICU ALU
ACADEMIEI IMPER. SCIENTIFICE DE LA ST. PETROPOLE,

CU CHART'A GEOGRAPHICA A MOLDAVIEI SI UNU FAC-SIMILE

BUCURESCI

TYPOGRAFIA CURTHI (LUCRATORII ASOCIATI)

12, PASSAGIULU ROMANU, 12

MDCCLXXV.

DESCRIEREA STATULUI

MOLDAVIEI

A CELUI VECHIU SI A CELUI NOU

COMPUSA LATINESCE DE

DEMETRIU CANTEMIRU

DOMNU ALU MOLDAVIEI

TRADUSA DUPA TEXTULU ORIGINAL LATINESCU AFLATU IN MUSEULU ASIATICU ALU
ACADEMIEI IMPER. SCIENTIFICE DELA ST. PETROPOLE.

PREFATIUNEA EDITORIULUI

Inainte cu patru ani Societatea Academica Romana insarcinase pe commembrulu seu d. A. Papiu Ilarianu cu editarea opereloru principelui Demetriu Cantemiru, ode-nióra Domnu alu Moldaviei, cumu si cu traducerea *Descrierei Moldaviei* dupa textulu originale, d'in care nu mai fusese tradusa nici una-data inainte de acésta. D-nu Papiu lovit de unu morbu greu si indelungatu, apucase a traduce numai cele de antai doue cóle in romanesce. In anulu trecut Societatea Acad. Rom. insarcinà cu continuarea traducerei pe d-nu dr. Iosifu Hodosiu, carele o si terminà asia precumu se vede in editiunea de fačia.

Istoriculu acestei carti de importantia invederata pentru trecutulu si viéti'a nationale a romaniloru preste totu, dara mai virtosu a romaniloru moldoveni, se póte afla dein prefatiunea alaturata la textulu latinescu, publicatu in a. 1872. Acea prefatiune se reproduce si cu acésta traducere.

PREFATIUNE

Engel, pre la 1804, observa, co sunt, tierri inaintate in cultura, cari nu se bucura de descrieri statistice atātu de essacte, precumu sunt scrierile lui Raicevich si Sulzer asupra Romaniei si Moldaviei (1). Totu cu atātu, déca nu cu mai multu cuventu, putea ellu se mentionedie la acestu locu si *Descriptio Moldaviæ* lucrata de Cantemir, atātu de bine, cu câte-va decennie mai inainte.

Cantemir in chroniculu seu spune co acésta descriere o facusse cu doui anni mai inainte, la repetitele indemnări alle amiciloru sei de la academi'a sciintieloru d'in Berlinu, si chiaru cu a acestei luminate academie pof-tire (2). Pre cându scriea ellu acestea, Carolu allu Sve-

(1) Engel, *Literatur der Wal. und Mold. Geschichte*. p. 48. — Raicevich, *Osservazioni storiche naturali e politiche intorno la Valachia e Moldavia*. Napoli, 1788. — Sulzer, *Geschichte des transalpinischen Daciens*. Wien, 1781—1782.

(2) «Impinsi si pof-titi fiindu de la unii prieteni straini, si mai cu de adinsu de la insoçirea nostra, carea este academi'a sciintieloru de Berolinu, nu numai odata séu de doue ori, ce de multe ori indemnati si rugati fiindu, pentru ca de incepetur'a, némulu si vechimea Moldoveniloru, pre câtu adeverulu pof-tesce, macar câtu de pre scurtu se-i insciintiamu. Asisi-derea de lucrurile carile in vremile stapanitoriloru din descallecatulu tierrii Moldovii cellu vechiu, peno la vremile nostre s'aru fi tēmplatu de starea si pusulu locului ei, de asiediamentulu aerului, bisugulu pamentului, ocolitulu hotareloru, si de altele . . . inca si obiceele, legea, ceremoniele politicesci si besericesci . . . pre câtu in putinti'a slabei nostre sciintie va fi, se-î adeverimu. Cu

diei murisse (1). Urmédia dar co descrierea Moldaviei e facuta pre la a. 1716. Adnotatorulu germanu se amagesce crediendu co e facuta pre la 1712 séu 1713 (2).

Principele Demetriu Cantemiru era in adeveru membru alu academiei sciintieloru din Berlin. Diplom'a sea e d'in 11 Iuliu 1714 (3). Dupa primirea diplomei se vede a fi lucratu descrierea Moldaviei.

D'in loculu citatu allu chronicului resulta co , atátu chroniculu câtu si *Descriptio Moldaviæ*, au fostu lucrate mai ântâiu in limb'a latina, *Descriptio* pre la 1716, chroniculu pre la 1717 (4), ér pre la 1718 le traducea in limb'a româna.

a pomenitoru dara prieteni indemnare si cu a academiei in invetiaturi luminate. dicu, a Berolinului poftire , cautatu-ne-au a plini invetiatur'a lui Platon : *Non solum nobis, sed et patriæ et amicis vivendum . . .* Cu doui anni mai deinainte , tota hotarirea tierrii Moldovii cu tabla geografica , cu câta osârdia si truda s'au pututu, deplinu, precumu ni se pare, s'au siruitu. Asisi-dera in annulu de curéndu, chroniculu vechimei némului moldovenescu [in carelesi totu numele Vlacheloru se cuprinde], de la vremile lui Augustu Cesar, si mai pre urma, de la Traianu, pen la inturnarea lui Dragosiu voda din Ardélu la loculu si la mosi'a sea, pre câtu mân'a si vremea ne au datu, desevirsiu l'amu istorisitu. Éra intr'acestu annu, cullessu-am chroniculu Moldovei, de la pomenitulu Dragosiu voda, peno la domni'a lui Stefanitia voda, feciorulu lui Vasile voda . . . Inse aceste tôte fiindu de noi in limb'a latinésca s'arise si alcatuite, socotitu-amu co cu strimbetate, inca si cu pecatu va fi, de lucrurile nostre, de cia inainte mai multu strainii, de câtu ai nostri se scia. De care lucru acumu de isnova ostenintia luându, din limb'a latinésca éراسi pre cea a nostra românéscă le prifaceinu.» *Cantemir, Chronicu*, tom. I. pag. 223—227.

(1) Cantemir, *Chronicu*, Iassi, 1835. tom. I, 219.—Voltaire, *Histoire de Charles XII*.

(2) Kantemirs Beschreibung der Moldau. Frankfurt und Leipzig. 1771. La pag. 60. adnotatorulu intiellege reu testulu lui Cantemir : *nostris temporibus regis Sveciæ receptaculum*, (editiunea nostra p. 14), co-ci *nostris temporibus* nu va se dica co Carolu se aflá la Benderu pre candu serica Cantemir. — Nu mai pucinu se amagesce adnotatorulu si la pag. 129, unde pretinde co Michaiu Racovitia, sub a carui domnia serica Cantemir, ar fi domnitu la 1713. Ellu. dupa chronicari, domnia de la 1716.

(3) Vedi diplom'a la Beer, *Istoria Kniaza Konstantina Kantemira . . . i rodoslovnia kniazei Kantemirov*. Moskv. 1783. p. 315.

(4) Beer p. 313, dice co chroniculu e scrisu in Petroburgu cu inceputulu annulu 1717. Acésta se potrivesce cu celle disse de Cantemir insusi la loculu citatu.

Dem. Cantemir more la 1723.

La 1732, fiu-seu Antiochu, în etate de 23 anni, numitu resiedinte (peste puçinu, ambasadoru si ministru pleni-potentiariu) allu Russiei la Londra, luà cu sene, intre altele, si Ms. *Descriptio Moldaviæ*, si trecêndu prin Haga Olandei, insarcinà pe unu librariu de acollo cu tiparirea acestei scrieri (1). Cartea inse nu se vede a fi essitu la lumina (2).

Observâmu co, totu pre acestu timpu procurà in Vienn'a episcopulu Innocentiu Klein Ms. românu allu chronicului (3).

Consiliariulu G. F. Müller scrie din Petroburgu la 1764 (4) co elu cunoscea de vr'o 40 anni acêsta scriere a lui Cantemir, adeca de pre la a. 1724. Pre atunci studià Antiochu la academi'a sciintieloru din Petroburgu. Müller crede co Dem. Cantemir o aru fi scrissu mai ântâiu românesce, si co Ilinski, secretariulu lui Antiochu, o aru fi tradussu in limb'a latina. Dar e in erróre, precumu se vede atâtu din loculu mai susu citatu allu chronicului, câtu si din Ms. Cantemirianu, despre care vomu vorbí indata. Totu Müller assicura, precumu attinsseramu si mai susu, co *Descriptio Moldaviæ* in Oland'a nu s'a tiparitu.

Antiochu Cantemir murindu ca ambasadoru in Paris la 1744 (5), averea-i remasa se vendù prin licitatiune. Co-

(1) Beer, p. 337.

(2) Müller in *Kantemirs Beschreibung der Moldau*, p. 29, dice co nu s'a tiparitu nimicu in Oland'a, contra lui Beer care la p. 314 pretinde co s'ar fi tiparitu Ms. in Oland'a in 4-o.

(3) Papiu Ilarianu, Viéti'a lui Sincai, p. 9. — Engel, *Literatur der Wal. und Mold. Gesch.* p. 26.

(4) *Kantemirs Beschreibung der Moldau*, Vorrede p. 29.

(5) Beer, p. 348.—A. Cantemir, *Satyres, Vie d'Antiochus Cantemir*, p. CXX.

mitel Thomson, ginerele lui Bœrhave, aflându-se atunci în Paris, cumperă, precum ne spune Müller, manuscriptele betrânului Cantemir. Dupa mórtea lui Thomson veduv'a lui contessa le donà veru-seu Avramu R. Bœrhave, professor la academi'a sciintieloru din Petroburgu. De la acesta trecura în ereditate la consiliariulu si mediculu imperiale Kruse. De la Kruse primi Ms. *Descriptio Moldaviæ* Müller, cu voia de a-lu întrebuintia cumu va gasi cu calle (1).

În fine, Müller comunicà manuscriptulu, lui Büsching, care-lu dete lui Ioan Lud. Redslob, professor la corpulu cadetiloru din Berlinu, de-lu tradusse în limb'a germana. Büsching revediêndu traducerea, o publicà la 1769—70 în *Magazin für die neue Historie und Geographie*, partea III si IV, împreuna cu chart'a geographica a Moldaviei ce se afla pre lânga acellu Ms.

La 1771 se scôsse în Francfurtu si Lipsia o a dou'a editiune germana, mai correcta, împreuna cu portretulu si viéti'a lui Dem. Cantemir. Unu ore-care V. mai adausse la acêsta editiune si câte-va note de puçina importantia (2).

Afara de Miculu, Sincai si Maior, puçini Români cunoscea acêsta traducere germana pîn la 1806, cându neuitatulu mitropolitu Veniaminu facù a se traduce în limb'a româna; inse neputêndu-se atunci typari, se si uitase, ba nici se mai gasia traducerea româna, cându mitropolitulu de atunci din Bucuresci, Gregoriu, care o pastrasse, o tramise parintelui Veniamu la Iassi, care

(1) Kantemirs Beschreibung der Moldau, Vorrede, p. 29—30.

(2) Titlulu cârtii este : Demetrii Kantemirs ehemaligen Fürsten in der Moldau, historisch-geographisch-und politische Beschreibung der Moldau, nebst dem Leben des Verfassers und einer Landkarte. Frankfurt und Leipzig, 1771 8-o, 341 pag.

apoi ordinà se se tiparésca la monastirea Némtiu la 1825 (1).

Ieromonachulu Gerontie are o scurta precuventare in fruntea acestei traducerii, ér la testu nu adause de câtu o singura nota, calugerésca, despre introducerea litere-
loru cyrilliane la Români.

In *Archiv'a Romanésca* de Cogalniceanu (2) aflamu co acésta traducere e facuta de banulu Vasile Vârnavu.

La 1851, C. Negruzzi scósse o a dou'a editiune, in Iassi, in tipographi'a francezo-româna.

In fine, la 1868, D. Boldur Latiescu publicà a trei'a editiune a traducerii române de la Némtiu.

Testulu originale latinu nu era cunoscutu peno astadi publicului literatu.

In vér'a anului 1869, presânti'a sea parintele episcopulu Melchisedecu facù mai ântâiu attenta societatea academica româna, co in bibliotec'a academiei de theologia din Moscua, lavr'a S. Sergiu, se afla Ms. in limb'a latina allu operei lui Cantemir, sub titlulu *Descriptio Moldaviæ*.

Delegatiunea societatei academice, prin adress'a sea din 24 sept. 1869, rugà pre ministrulu nostru allu affairiloru straine, ca se intervina prin guvernulu russescu pentru imprumutarea acestui, precumu si a altoru mspte.

(1) Éca titlulu acestei traducerii române : *Scrissori'a Moldovei*, de Dimitrie Cantemir Domnulu ei, carea acumu ântâiu s'a tiparitu in dillele bine credinciosului si de Chr. iubitoriului Domnului nostru Ioan Sandulu Sturza Voevodu. Cu blagosloveni'a Préo sfințitului arhiepiscopu si mitropolitulu Kyrio Kyrio Veniaminu alu Mold. Pe vremea précuviosululu staretu allu sfințeloru monastiri Némtiului si Secului, Kyr Dometianu. In sfânt'a monastire Némtiulu la annulu 1825. Avgustu in 19, in 4-o, 344 pag. cu litere cyrillice bisericesci.

(2) Edit. 2, tom. 2, p. 208 in nota.

Ministrulu pre lînga adres'a sea din 4 aprilie 1870, face cunoscutu delegatiunei coprinsulu adresei consulului generale rusescu din Bucuresci, co a primitu de la presiedintele academiei de sciintie in Russia, doue Ms. alle lui Cantemir, cari stau la dispositiunea delegatiunei in cancellari'a onorabilelui consulatu.

In vér'a annului 1870 se scósse apoi o copia, câtu s'a pututu mai esacta, sub priveghiarea D-lui professoru Maximu si a subscriissului.

La 14 Iuniu acellasi annu, delegatiunea addusse multiamita formale consulului generale din Bucuresci, si presiedentelui academiei din Petroburgu, pentru buna vointi'a cu care ne împrumutara msptele cerute. (1)

Msptele sunt doue : unulu in 4° cu titlulu : *Demetrii Cantemirii, principis Moldaviæ, Descriptio antiqui et hodierni status Moldaviæ, descripta ex apographo, quod ejus filius mecum communicavit. Petropoli, 1727.* Pre scórti'a acestui Ms. sta insemnatu No. 28, No. 55; apoi : *ex Museo Asiatico Academiæ imp. scient. Petrop.* Are 293 pagine, si alte trei pagine scar'a. Acestu Ms. este completu, dar are errorî, omissiuni, anume cuventele grecesci sunt omisse.

Allu douile Ms. e in *folio*. Pre scórtia sta insemnatu No. 27, 54; apoi : *ex Museo Asiatico Academiæ imp. scient. Metropol.* Titlulu este : *Demetrii Cantemiri Principis Moldaviæ Descriptio Moldaviæ. Autographum auctoris passim in margine.* In locu de *Descriptio*, era scrissu, dar e stersu, *Historia*. Acestu Ms. are 184 pagine. Inceputulu lipsesce peno la *Caput II*. Lipsescu apoi

(1) Se pote vedé tota correspondenti'a in dossariu in archivulu societatei.

celle siesse capete din urma, se termina adeca msptulu cu *Caput. XVIII*, allu carui capu cellu din urma cuventu este : *accedit*.

Chart'a geographica lipsesce in aceste Mspte.

Societatea academica româna , sectiunea istorica-arheologica, in siedinti'a sa din 21 Augustu 1871 , insarcinà pre subscrissulu cu publicarea msptului *Descriptio Moldaviæ* in testulu latinu , punendu in frunte portretulu lui Dem. Cantemir , chart'a Moldaviei de Cantemir dupa editiunea Bûschingiana, si o notitia asupra Ms. de la Moscua (1).

Conformu acestei decisiuni , am onóre de a presenta societatei academice si publicului literatu , prim'a editiune a acestei lucrari importante , impreuna si chart'a dupa Bûsching, ér portretulu gasescu ca e mai cu calle de a-lu pune in fruntea lucràrei ce cugetu a publica mai in urma sub titlulu : Viéti'a si faptele Cantemiriloru.

A. Papiu Ilarianu.

BUCURESCI, 10 AUGUSTU, 1872.

(1) *Annal. Societ. Acad. Tom. IV, p. 145.*

SUMMARIULU PARTILORU SI ALLU CAPETELORU OPEREI

PARTEA I GEOGRAPHICA

CAPU I.	Despre numirile vechi si cea de asta-di a Moldaviei. . .	1
CAPU II.	Despre situatiunea Moldaviei, despre marginile ei celle vechi si celle de asta-di, si despre clim'a ei.	3
CAPU III.	Despre apele Moldaviei	6
CAPU IV.	Despre tinuturile si târgurile celle de acumu alle Moldaviei.	10
CAPU V.	Despre muntii si minerele Moldaviei	23
CAPU VI.	Despre campiele si padurile Moldaviei.	27
CAPU VII.	Despre animalele selbatice si domestice.	30

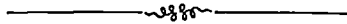
PARTEA II POLITICA

CAPU I.	Despre form'a de guvern u a statului Moldaviei	35
CAPU II.	Despre alegerea Domniloru Moldaviei	40
CAPU III.	Despre datinele vechi si nôue la punerea Domniloru Moldaviei	49
CAPU IV.	Despre confirmarea Domniloru	51
CAPU V.	Despre scôtarea Domniloru d'in scaunu.	55
CAPU VI.	Despre boiarii moldoveni si despre rangurile loru.	63
CAPU VII.	Despre ôstea Moldaviei.	92
CAPU VIII.	Despre ceremoniele curtiei domnesci.	96
CAPU IX.	Despre vênatulul Domniloru.	102
CAPU X.	Despre immormentarea Domniloru cand moru in scaunu.	105
CAPU XI.	Despre legile tierrei Moldaviei	107
CAPU XII.	Despre scaunulu de judecata alu Domniloru si alu Boiariloru.	108

CAPU XIII.	Despre veniturile Moldaviei in vechiu si asta-di	114
CAPU XIV.	Despre tributulu si darurile ce da Mold. Portei otomane.	117
CAPU XV.	Despre nobilimea d'in Moldavi'a.	121
CAPU XVI.	Despre ceialalti locuitori ai Moldaviei	129
CAPU XVII.	Despre datinele Moldoveniloru	136
CAPU XVIII.	Despre datinele la incredintiari si ospetie	143
CAPU XIX.	Despre ceremoniele de ingropatiune la Moldoveni. . .	148

PARTEA III. ECCLESIASTICA SI LITTERARIA.

CAPU I.	Despre religiunea Moldoveniloru	151
CAPU II.	Despre Hierarchi'a bisericésca	157
CAPU III.	Despre Mónastirile d'in Moldavi'a	162
CAPU IV.	Despre limb'a Moldovéna.	163
CAPU V.	Despre litterele Moldoveniloru.	168

PARTEA I

GEOGRAPHICA

CAPU I.

DESPRE NUMIRILE VECHI SI CEA DE ASTADI A MOLDAVIEI.

Tóta tiérr'a pre care o numimu astadi *Moldavia* , împreuna cu regiunile invecinate de cotra apusu, le tîneau dintru inceputu cuceritorii celloru trei pârti alle lunei , *Scythii* , dar fara se aiba locuintie stabili, ci stramutându-se, dupa datin'a loru, dintr'unu locu intr'altulu. Dupo mai multe numiri ce detera acestoru tierri hórdele loru cari urmau unele dupo altele, Grecii chiamara pre locuitorii tierrei, cându *Geti*, cându *Daci*; in fine, sub guvernulu Romaniloru, le dissera *Daci* preste totu. Er dupo ce *Decebalu* , regele acestora , fu invinsu prin virtutea lui *Nerva Traianu*, Dacii fiindu toti, parte stinsi, parte respanditi in tóte laturile, tóta tiérr'a care o possedeau, fu prefacuta in provincia romana , distribuita cetatianiloru romani , si impartita in trei parti, numite: *Ripense*, *Mediterrana* si *Alpestre*. De cea de ántáiu se tîneá o parte a tierrei unguresci si a tierrei romanesci, Transilvani'a se numiá *Mediterrana*, si in fine, partea cea mai mare a Moldaviei nóstre dintre Dunare si Prutu, impreuna cu marginile invecinatei tierri románesci, *Alpestre*. Ér dupo ce mai la urma incepù se scada domni'a Romaniloru, Moldavi'a fu adesea calcata de barbari, de Sarmati, Hunni si Goti, si coloniile romane se vediura nevoite a se trage la munti , si a-si cautá scaparea in contra furiei barbariloru in partea muntósa, in *Maramuresiu*. Aperali ací prin greutatea locuriloru in cursu de

câte-va secle, trairdu sub legile si domnii loru, in fine, pre la anulul Domnului [ ], vediendu câtu crescusse numerulu locuitoriloru, *Dragosiu*, fiulu lui *Bogdanu*, 'si propuse se tréca muntii spre resaritu sub chipu de vênatória, insoçitu numai de vro 300 ómeni. In acés-ta calletoria dete din intemplare preste unu bou selbaticu, caruia Moldovenii i dicu bouru, si luându-lu in góna, descinse la pólele muntiloru. Er o ténera catiea de vênatu ce aveá , pre care o iubiá fórte , si-i dícea *Molda*, repedíndu-se asupra ferrei, acés-ta se aruncá in valurile unei ape curgetórie, unde venatorii o ucisera cu sagetile loru, er catieo'a ce o urmariá cu fug'a si in apa, se innecá in rapidele ei unde. In memori'a acestei intemplári, *Dragosiu* numí riulu *Moldavia* ; locului unde se intemplasse acés-ta, dete numele gintei sale *Romanu*; ér capulu bourului voí se remána semnu allu noului principatu. Ceretându apoi locurile celle mai apropiate, si descoperindu acolo câmpuri manóse, cu riuri adapate , orasie, cetáti intarite, dar lipsite de locuitori, spune tóte acestea patriotiloru sei, si-i invita se ocupe unu pamentu atátu de fecundu. Nu fara multa voia buna urméza junimea romana pre Domnulu seu, trece muntii in cete numeróse, se assiédia in scaunele aflate cu acestu chipu minunatu , si se inchina lui *Dragosiu* aflatoriului, cá celui ántáiu Domnu allu acestor noue scaune. Astu-felu, acés-ta tíerra intrádu érase in puterea vechiloru ei possessori, perdiendu domni'a Romei, perdú si numele romanu si dacicu, si de la riulu *Moldava* se numí *Moldavia*, atátu de straini, câtu si de indigeni. Dara numirea acés-ta inca nu remase pretutinde. Că-ci Turcii, intrádu adese ori in Moldavi'a pentru tierrele vecine ce ocupara in Europ'a, pre Moldoveni i numira la inceputu *Ak Ulach* (1). Er dupa ce *Bogdanu*, inchiná tíerr'a conformu ultimei vointie a parintelui seu, *Stefanu* cellu Mare, *Otomanii*, dupo datin'a ce au de a dá tierriloru numele domnitoriloru sei, numira pre Moldoveni *Bogdanli*, ér vechi'a numire remase pêno astadi in limb'a Tatariloru. De alta parte, vecinii Poloni și Russi numescu pre Moldoveni *Volachi*, adeco Italiani, ér pre Románi, *Munteni*, adeco ómeni de preste munte.

(1) In esemplariulu dupo care s'a facutu traductiunea germana se afla urmatori'a nota, care o traducemu dupo editiunea germana : «Mai bine *Ak Iflak*, adeco Románi albi, in oppositiune cu *Kara Iflak* (Vlach), Románi negri, cari sunt locuitorii tierrei «romanesce.» Esemplariulu nostru nu are acés-ta nota. *Ed.*

CAPU II.

DESPRE SITUATIUNEA MOLDAVIEI, DESPRE MARGINILE EI CELLE VECHI
SI CELLE DE ASTADI, SI DESPRE CLIM'A EI.

Moldavi'a se intinde in latu de la gradulu 44°54', pên la 48° si 51'. Lungimea ei nu este determinata, dar cei mai multi geographi partea ei occidentale care attinge Transilvani'a, o assiédia la 45°. 39', ér cealalta extremitate, care formédia unu ânghiu ascutitu lângă *Alba-Iulia*, séu *Cetatea Alba*, cumu o numescu locuitorii, la 53°. 22', precumu din charta se pôte vedé. Dealtmintrea, fiindu co o parte a tierrei, cea despre Transilvani'a, e muntósa, ér ceea ce se intinde spre Ucrain'a Poloniei, spre Bassarabi'a si spre Dunare, e siessu, clim'a nu pretutindene este aceeasi. In partea muntelui suffla vântu mai rece, dar si mai sanetosu, ér in partea câmpului, mai caldu, dar mai puçinu priinciosu sanetati. Cu tóte acestea inse Moldavi'a nu cunósce multe bóle, dîcu acésta in asemênare cu alte tierri mai calduróse; câte odata, dara raru, e cercata de pestilentia si de friguri relle. Esperienti'a a aretatu co pestilenti'a nu se nasce din corruptiunea aerului, ci observâmu co ea resbate in tierrile nóstre, une ori din Poloni'a, unde mai aspru domnesce, alte ori prin vasele egiptene si constantinopolitane cari desbarca la portulu Galati. Frigurile relle de aici sunt de o alta natura cá in celle alte pârti alle Europei. In genere sunt fórté tari si aproape pestilentiali, asiá încátu cei prinsi de friguri mai toti moru a trei'a dî, rari o ducu siepte dille, si pré puçini se reinsanetosiéza. Si atátu este de lipiciósa acésta bóla, încátu locuitorii mai multu se temu de dên's'a de cât de ciuma, si se ferescu si de amicii cei mai intimi prinsi de acésta bóla. Daca locuitorii nu ajungu la adênci betranetie, caus'a nu pôte fi alt'a, de câtu ori repedile schimbâri alle temperaturei, ori traiulu vietii, ori vreo slabitiune firésca a puteriloru. Prea-raru vei gasi omu de siepte-dieci de anni, de abiá vre unulu de optu-dieci.^κ Dar viéti'a si-o petrecu mai multu cu sanetate, si ast-feliu scurtímea vietii li e compensata prin aceea co, atátu câtu au de traitu, traiescu multiamiti si nesuperati de bólele cari ra-

pescu cea mai mare parte a fericirii ominesci (1). Afara de acésta, tierranii ajungu la o etate mai inaintata , de câtu nobilii si cei crescuti in desfetări si in mollitiune. Cutremurile de pamântu , cari turbura placerile mai tuturoru tierreloru calduróse, se simtu arare ori, si nici co s'a audítu vre odata, cá vre unu orasiu séu munte se se fi respítu séu cufundátu din caus'a cutremurului.

Moldavi'a n'a avutu totu de a un'a acellesi margini, ci cându mai intinse cându mai strimte, dupo cumu si tiérr'a crescea séu scadea,^x In fine, Stefanu Voda numitu cellu Mare, pre la a. mantujrei [ ], a pusu tierrei marginile pre cari le pastreza pëna si astadi.^x Spre média-dî totu de a un'a s'a intinsu pën la Dunare, cea mai mare apa a Europei, si mai departe pën la gur'a ei, unde aprópe de Chilia (Lycostomulu celloru vechi,^p séu dupa unii Achillea) se vérsa in Marea-Négra. Spre resaritu, marginea cea vechia a tierrei erá marea négra, dar in timpii din urma, dupo ce Turcii luara cu arm'a Bassarabi'a si Benderulu , tiérr'a fu impučinata de acésta parte. Astadi marginea Moldaviei o forméza Prutulu de la gur'a sa pën la satulu lui Traianu, ér de ací, valulu lui Traianu, care e dussu prin ap'a Botnei si in linia drépta pën la gur'a Bícului, unde acesta se vérsa in Nistru, precumu se vede claru pre charta. Spre média-nópte si resaritu, rítulu Nistrulu (Tyras), caruia Turcii i dëcu *Turla*, desparte Moldavi'a de Poloni'a si de Tatarii de Ociacovu. Mai inainte tiermurii Nistrului numai pën la Hotinu erau ai Moldoveniloru, si de acolo o linia drépta trassa prin riurile Prutu si Cirimusiú formá marginea tierrei in acea parte; dar in urma provinci'a ce zace despre Podoli'a pën la gur'a riului Seraphinesci, fu suppusa Moldaviei prin virtutea lui Stephanu cellu Mare, si astu-feliu astadi aceste ape unite intre sine, adeco Nistrulu, Seraphinescii, Colacinulu si Cirimusiulu inchidu Moldavi'a despre média nópte, unde este Campulu lungu ruthenu (2). Despre apusu Moldavi'a astadi e cu multu mai intinsa de câtu erá odinióra. Pentru co inainte

(1) Dupa opiniunea lui Suleimanu, primul imperatu allu Turciloru, nu este in lume fericire mai mare de câtu o singura respiratiune sanetósa. (Acésta nota marginale e trassa cu crucea in esemplariulu nostru). *Ed.*

(2) Se chiama ruthenu, pentru co odinióra aru fi fostu allu Rutheniloru suppusi ai regatului Poloniei.

de timpurile lui Stephanu cellu mare, toti muntii de cari e incinsa, erau ai Transilvaniei, si tiérr'a erá îngusta despre acésta parte. Dar prin puterea acestui Domnu, care batusse in câte-va rânduri pe regele Matthia allu Ungarie[?]; Transilvanii respinsi se vediura nevoiti a-si cautá in invoieli scaparea de loviri mai grele. Dupo aceste invoieli, totu sîrulu muntiloru carii despartu aceste doue tierri s'au datu sub puterea Moldaviei, adeco tóta partea de locu ce zace intre vâile apeloru cari curgu in Moldavi'a. Se trasse deci o linia de la sorgintea apei Cirimusiului prin sorgintea rîuriloru Suciavei, Moldavei, Bistriției si a Trotusiului pen' la riulu Milcovu, si acésta linia s'a decisu a fi marginea despartitória a acestoru doue tierri. Mai inainte Siretulu si Trotusiulu despartiá Moldavi'a de tiérr'a románésca, dar' apoi prin virtutea lui Stephanu cellu Mare, judeçiulu Putnei se adausse Moldaviei, asiá încátu astadi riuletiulu Milcovulu si Siretulu desparte aceste doue tierri. La partea despre média-dî sta margine Dunarea. In intrulu acestoru margini Moldavi'a coprinde o calle de 237 óre séu 711 milliarie italiene, calculu ce vécine usioru póte face consul-tându allaturat'a charta geographica. Éra mai nainte, pên a nu fi Bas-sarabi'a ocupata de ostire turcésca si tatarésca, coprinderea Molda-viei erá de 217 óre, si 822 mil. Moldavi'a se invecinesce la apusu cu Transilvanii si cu Románii, la média-nópte cu Polonii, la média-di cu Turcii. Cu toti acestia aveau a se luptá ageru Moldovenii, pre cându 'si aperau inca libertatea, despre cari lupte éta cumu vorbesce unu scriitoriu polonu demnu de credintia: «Acesti Moldoveni prin na-
«tur'a, datinele si limb'a loru, nu multu differu de Italiani, sunt ó-
«meni ferosi, dar de mare virtute, nici este vreo alta ginte, care a-
«vêndu o tiérra asiá de mica, se se lupte pentru' glori'a resbellului cu
«atáta virtute, cu atáti inimici de odata, ori co acestia i facu resbellu,
«ori co se apera asupr'a loru.» Mai adauge apoi dicéndu: «Ei sunt
«asiá de viteji, in câtu cu tóte aceste ginti cu cari se marginescu, in
«acellasi timpu batura resbelu neincetatu si essîra învingetori, pen-
«tru co Stephanu care pre timpulu parintiloru nostri domniá in Daci'a,
«batù si invinse in resbellu mare, mai in aceeași vara, pe Baiazetu
«Turculu, pe Matthia Ungurulu si pre Ioanu Albertu Polonulu. *Ori-
«choviu Annal.* 5 la an. 1552. Dar mai in urma dupo ce tiérr'a Moldaviei

cadiù sub puterea Turciloru, nu mai fu cercata de alte resbelle, a-fara de aceleia indreptate in contra Turciloru, avându cu acestia aceiasa amici si aceiasa inimici. Numai Tatarii Nogai, carora Turcii le dedesera Bassarabi'a spre locuire, devastara Moldavi'a prin desele loru incurse si in midi-loculu pazei, aducându-o in miseri'a intru care se affla si astadi.

CAPU III.

DESPRE APELE MOLDAVIEI.

De abia vei gasi in vreo alta tierra atatu de marginita, precumu e Moldavi'a, atate ape impodobite cu atate jocuri alle naturei ca acestea. Moldavi'a numera patru ape mai mari si navigabili: *Dunarea*, *Nistrulu*, *Prutulul* si *Seretulu*. *Dunarea*, de si spala numai o mica parte a tierrei suppusa astadi Domnului Moldaviei, dar totu adduce tierrei celle mai mari folose. Co-ci afara de aceea co vasele negutiatoresci a mai multoru ginti potu se vina pre Dunare si se desbarce la Galati, adduce Moldoveniloru indemânarea de a-si tramite marfa (1) pe Prutu la Constantinopole si la alte cetati de pre langa Marea-Negra, de unde nu scotu puginu folosu. Despre undele si bunurile ei celle ascunse, tacemu intr'adinsu, fiind-co au vorbitu pre largu despre acestea acei ce au descrissu Germani'a si Ungari'a mai inainte de noi. In Dunare se versa *Prutulul*, odinióra *Hierasus*, la Ptolomeu *Gerasus*, la Ammianu *Porota*, la Grecii vechi *Pyretus*; ellu vine din muntii Transilvaniei, Carpatii celloru vechi, carii despartu acesta tierra de Poloni'a, si taia tota Moldavi'a prin midi-loculu ei. Ap'a Prutulului este cea mai sanetosa din cate cunoscemu, inse cam tulbure din caus'a arinei ce porta cu sine; ér puind'o intr'unu vasu de stiela, arin'a se assiédia la fundu, si ap'a remâne limpede si curata. Cându eram in Moldavi'a, am facutu insumi cercare, si am aflatu co o mesura de

(1) Si mai cu sêma sare, miere, untu, cêra, si multu lemnu, care se transpôrta uu numai la Constantinopole, dar pèno si in Egiptu si in Afric'a Turciloru, pentru a construi navi si case.

100 drame apa de acésta, este cu 30 drame mai usióra de câtu o cantitate egale de apa luata din alte riuri.

Siretulu, riu propriu allu Moldaviei, se nasce din celle mai departate margini alle tierrei despre Poloni'a, si curgêndu între acelleasi spre média-di, se vérsa in Dunare pre doue gure. Riu destullu de latu si profundu, dar fiindu pretutindene incongiuratu de paduri si de munti, ér in unele locuri impedecatu de vaduri, inca nu e pretutindene navigabile. Spre média-dî mare parte a Moldaviei e adapala de *Nistru*, odiniora *Tyras*, Grecii moderni i dîcu *Dinastris*, Turcii *Turla*, riu asiá de cunoscutu, încâtu gasescu de prisosu a mai vorbí de dênsulu. Cauta inse se adducu aminte cà Turcii pre acestu riu transpórta tóta provisiunea si aparatulu bellicu din Constantinopole prin Marea-Négra la Benderu, odinióra-si la Camenitia, ^xastadi la Chotinu. Ap'a Nistrului e limpede, dar grea, si sanetâti fôrte stricatiósa. La Cetatea-Alba se vérsa in Marea-Négra.

Pre lânga acestea mai sunt si alte ape mai mici cari adapa Moldavi'a: *Barladulu* carele curge in tînutulu Tecuciloru, despre resaritu spre apusu, si se unesce cu Seretulu la satulu Sierbanesci. N'am pututu aflá vechiulu nume allu acestui riu. *Suciar'a*, care dete nume Suciavei, odiniora capitale a tierrei. *Moldov'a*, a carui nume origine o arretaramu mai susu, Capu I. *Bistriti'a* curge din alpii Transilvaniei, si este atâtu de répede, in câtu celle mai mari pietre le surpa din munte si le duce cu sine. *Trotusiulu*, cu apa totu atâtu de répede; sorgintea lui nu e departe de a Bistritiei. In Prutu se vérsa *Cirimusiu*, care formédia margine între Moldavi'a si Poloni'a. Mai giosu de acesta se vérsa Jiji'a. Er in Nistru se vérsa riulu *Reutulu*, care lânga Orchei formédia o pré frumósa insula, si *Botn'a*, care pre jumeitate este a Tatariloru de Budjacu.

Peraie are Moldavi'a nenumerate. Vomu insemná aci numai celle mai insemnate, alle caroru nume le-amu pututu aflá.

Se vérsa in Seretu, *Bani'a*, *Molnit'a*, *Siomusiulu* cellu mare si cellu micu, *Vallea négra*, *Faraon*, *Racatáu*, *Gerulu Sohului*, *Milcovulu* si *Putn'a*, cari aceste doue din urma unindu-se, pórtá numele de *Seretiellu*.^x

Pre Suciav'a o marescu *Suceviti'a*, *Solc'a* si *Solonetiu*,

In Moldav'a se vérsa : *Homorulú, Slatin'a, Risc'a, Némíulú, Topoliti'a, Vallea-alba, s. a.*

Cu Bistriti'a se unesce Cracăulu.

In Trotusiu se vérsa *Tasláulú saratu si cellu-allu Tasláu, Oituzulu, Casínulú, Vallea séca si Vallea rea.*

Bârladulu se adauge cu *Barladetiulú, Sacovetiulú, Viln'a, Rebricea, Vashuiulú, Vastuetiulú, Racov'a, Crasn'a, Lohanulú, Docolîn'a, Hobaln'a, Horiat'a, Smil'a, Tutov'a, Berheciulú, Zeletinulú, Corodulú.*

Cirimusiulú se nasce din *Cirimusiulú albu si negru si din Putil'a.*

In Jiji'a se vérsa *Siuban'a, Sitn'a, Miletinulú, Bachluiuulú, Bachlucietinulú, Sirc'a.*

Prutulú duce cu sine, *Colacinulú, Cosmanulú, Cuciuurulú, Ciuhurulú, Basiulú, Corovi'a, Caminc'a, Caldarusi'a, Jiji'a, Gûri'a mare, Dele, Vallea mare, Vallea Bratulení, Mojn'a, Nirnov'a, Calmatiuulú, Lapusn'a, Strimb'a, Sarat'a cea despre resaritu si cea despre apusu, Chighieciu, Larg'a si Ilanulú.*

In Nistru se vérsa *Serafnetiulú, a cărui gura formédia cellu mai din urma ânghiu allu Moldaviei despre média di, Ciorn'a, Ichiellulú, Bícovetiulú, Isnovetiulú, Bicaulú.*

In Reutu se vérsa, *Soloneliulú, Ciuluculu cellu mare, celu micu si cellu de midi-locu, Dobruşa, Cula si Cogalniculú.*

Acestea in Moldavi'a.

In Bassarabi'a, *Cahululú, Salcea si Ialpuchulu* marescu Dunarea ; *Cogalniculú, Nistrul.*

Din acestea, numai *Ialpuchulu* curge necontenitu , ér celle-alte dóue sunt ape mai multu statatórie de câtu curgelórie ; de assiemea si Cogalniculú nu are sorginti , ci numai atunci se póte numi periu, cându se imple de plouile de tómná, ér preste tóta vér'a este secu si uscatu si cá unu siantiu la vedere, pentru aceea vitele Tatariloru de Budjacu adesea se usuca pentru lips'a de apa.

Precumu riuri, de assiemea nu lipsescu lacuri (bâlti) in Moldavi'a. Dintre mai multe lacuri parte naturali , parte artificiali , merita a fi insemnate mai cu séma urmatóriele cinci.

Laculú *Bratesiu* (1), între Prutu si Seretu , lângá Galati ; lálmea

(1) Pare a se trage de la vechiulú num *Brythologi*, mentionatu la Boniniu dec. I lbr I.

lui este de unu milliariu si jumetate italianu, lungimea de doue miliarie. Nu are sorginti, ci numai o gârla mica si nu pré adînca, numita *Prutetiú*, care atunci cându Prutulú creşce prin plouia, se adapa dintr'insulu. Alta data gâr'l'a remâne uscata si adduce lacului putrejune. Er primavér'a cându Dunarea creşce prin topirea ometului, nu numai impinge Prutulú inapoi, ci imple si laculu cu apa próspeta si cu pesce, pre care locuitorii 'lu prindu fara ostenélla, dupa ce ap'a scade.

Laculu *Orcheiului*, lângá urbea Orcheiu, se formédia din apele Reutu si Cula, siesse miliarie de lungu, si doue de latu. Lungimea si latimea lui o maresce unu iézu, facutu de Vasilie voevodu Albanitulú, cu scopu de a oprí ap'a si a face mori, cari adducu mari venituri. In midi-loculu lacului este o insula, nu prea mare, dar care odinióra erá impodobita cu vii frumóse si alte deosebite fructe.

Laculu *Dorohoiului*, numitu asiá de la urbea vecina de acellasi nume, nu departe de sorgintea Jijiei, demnu de memoratu pentru multímea pesciloru ce are.

Laculu *Colacinulu*, la marginile Poloniei, demnu de a fi insemnatu mai cu séma pentru aceea, co din laturea lui boreale si cea australe curgu dóue riuri, *Colacinulu* si *Serafinetiulu*, care formédia marginile Moldaviei si Poloniei intre Nistru si intre Prutu.

Cellu din urma si cellu mai celebru este laculu lui Ovidiu, numitu de locuitori *Laculu Ovidului* (1), aprópe de Achermanu, odinióra Alba-Iulia, in Bassarali'a, ilustratu cu acestu nume, pentru co in apropiarea lui se díce a fi fostu essilatu prea-cunoscutulu poetu romanu Ovidiu (2). Ellu se vérsa in Nistru, nu departe de gur'a aces-

(1) Nu numai Moldovenii tinu co acestu lacu se numesce asiá de la poetulu Ovidiu, dar si vecinii Polonii sunt de acésta parere, si anume Sarniciu in descrierea Poloniei. Ellu díce co laculu lui Ovidiu este intre Ilypanu (dupo alti, Axiacu) si Nistru, aprópe de gurele acestuia. Acolo se vede unu muru legatu cu plumbu, care se întinde pên la mare, calle de o jumetate mill. Vedi Capu IV.

2]. Cum co Ovidiu a fostu essilatu in Sarmatia şi urbea Tomi, spune ellu însusi cându díce: *Ne mea Sarmaticum contegal ossa solum*. De asseminea si pétr'a de morméntu afflata de unu Polonu la Isaccea :

Hic situs est vates, quem diri Cæsaris ira
Augusti patria cedere jussit humo.
Sæpe miser voluit patriis occumbere terris,
Sed frustra; hunc illi fata dedere locum.
Sarnic. Annal. l. 2. c. IV et ultimo.

tuia, pre o gârta strîmta, dar impresurata de atâtea si atâtu de intinse mlascini, încâtu preste doue milliarie italiene in latu nu poti trece cu piciorulu. Are unu podu preste dens'a, de o structura fôrte vechia, precumu arata indestulu atâtu tari'a lucrului, câtu si mari-mea pietriloru din cari e facutu.

Tôte aceste pên ací descriisse ape curgetórie si statetórie sunt pline de pesci frumosi, si mai allessu peraiete ce curgu din munti, au pas-travii cei mai cu gustu, lostótie si lipeni. Acestu pesce la dillele de postu se adduce totu de a un'a viu pre cai, pentru més'a domnésca.

Bâi, ape acide si minerali, Moldavi'a ori nu are, ori nu le a desco-peritu inca, póte pentru co crede co ap'a Prutului este destulla doctoria contra tuturoru hóleloru.

CAPU IV.

DESPRE TÎNUTURILE SI TÊRGURILE CELLE DE ACUMU ALLE MOLDAVIEI.

Odinióra Moldavi'a se impartia in trei pârti: in *tiérr'a de josu*, *tiérr'a de susu*, si *Bassarabi'a*, in cari se numerau preste totu 23 tînuturi mai mici. Êr dupo ce a caduutu Bassarabi'a prin tradarea lui Aron voda, au remasu Domniloru Moldaviei numai 19 tînuturi, si nici acestea intregi.

Tiérr'a de josu coprinde 12 tînuturi mai mici.

In midi-locu este

Tînutulu Iassiloru. Aici este urbea *Iassi*, longa ap'a *Bachluiv*, cu patru milliarie mai susu de versarea lui in Prutu. Aici e scaunulu tierrei pre care l'a mutatu Stephanu voevodu din Suciav'a, pentru ca se póta aperá *tiérr'a* mai bine din midi-loculu ei contra navalirei Turciloru si a Tatariloru, observându co i venia mai cu greu a face acésta din Suciav'a, atâtu de departata de marginile barbariloru. Mai nainte de acésta erá unu satu prostu, in care abia se assiediassera vreo trei séu patru tierrani; aveá si o móra, in care erá unu morariu betránu, numitu *Ioanu*, câruia i dicea si *Iassi*. Numele acestui omu a voitu Domnulu se pastredie urbea ce a facutu densulu, in care a ziditu mai ântâiu o besereca care astadi e cathedrale, inchinata S.

Nicolau , si dupo aceea , si alte palate pentru sine si pentru boiarii sei. Éra Radulu Voda a incongiuratu Iassii cu muri , altii l'au infrumusetiatu cu alte ornamente si edificie publice, asiá încâtu si astadi numera mai multu de 40 de beserici , atâtu de pétra câtu si de lemnu , cea mai mare parte prea frumosu lucrate. Mai nainte cu 50 de anni , numerându-se , s'au gasitu 12 mii case private , ér apoi , ardiéndu mai de multe ori si pustiindu-se prin incursele Tatariloru si alle Poloniloru , de abiá a remasu a trei'a parte nemistuitu.^XOsebitu de curtea domnéscă , care trage la sine veniturile din tóta tiérr'a , siede acolo si mitropolitulu tierrei, macaru-co nu are numele de mitropolitu allu Iassiloru, ci allu Suciavei, vechiuu scaunu allu tierrei, ér in Iassi nu e in adeveru de câtu protopopia , precumu mai josu se va arretá mai pre largu.

Cu acestu tinutu se marginesce la média-di

2. TÎNUTULU CARLIGATUREI, in care nu e nimicu de insemnatu, a-fara de *Târgulu frumosu* , optu ore de la Iassi spre Suciav'a , totu longa ap'a Bachluiu. In acestu târgu se affla o casa domnéscă , preste care e pusu unu parcalabu.

Mai incolo spre apusu se intinde

3. TÎNUTULU ROMANULUI, cellu d'ântâiu in care s'au assiediatu cetele Romaniloru carii s'au intorsu din Transilvani'a in urin'a incursiuniloru lui Bathie, dându-i numele loru cellu vechiu. Aici e *Romanulu*, Bonfiniu lu numesce *Forum Romanorum*, târgu si scaunu archiepiscopalu, la conflussulu Moldovei si Seretului. Doui parcalabi se rânduescu de la domnia asupra acestui târgu. Multi sustînu co aici s'aru fi assiediatu mai ântâiu pamentenii nostri reintorsi. Dar nu toti sunt de acésta parere, pentru co nu departe de acolo se vede altu locu, pre malulu resarítenu alu Seretului, numitu de locuitori *Smedorova*, si ací credu unii co aru fi fostu intemeiata cea de ântâiu si mai mare urbe. Adeverulu este, co acésta a fostu innoita mai târdu de Stefanu cellu mare si pusa érase in vechi'a ei splendóre, dar dupo câte-va dieci de anni Petru Voda Raresiu , nu se scie din ce cauza, a resipit'o érase, si pre locuitori i-a stramutatu la Romanu.

Cu acesta se marginesce spre resaritu sub tinutulul Iassiloru si allu Carligaturei,

4. TÎNUTULU VASLUIULUI. In acestu tînutu este *Vasluiulu*, 12 óre de la Iassi , pre drumulu Dunarei , la gur'a apei Vasliu , unde se vérsa in Barladu ; erá câte odata scaunu domnescu , unde si acumu sunt casele de faia. Dupo ce domni'a s'a assiediatu in Iassi, la Vasliu se ránduesce unu parcalabu.

Spre média-dî se intinde de a lungulu

5. TÎNUTULU TUTOVEI, numitu asiá de la ap'a Tutov'a, care curge prin midi-loculu lui. Scaunulu tînutului este *Barladulu* longa ap'a cu acellasi nume. Barladulu erá odata mare, ér acumu e cadiatu si lipsitu de tóte frumusetiele. Acesta e scaunulu vornicului de tiérr'a de josu, dar fiindu ellu de a pururea pre longa curte, se randuescu in locu-i doui alti vornici mai mici.

Unu milliariu de locu mai josu la acellasi malu se vedu remas-tiele unei cetâti fórté vechi, ce se díce astadi *Cetate de pamentu*. Dar nu s'a aflatu nici o temelia de casa, nici vre unu altu monumentu, din care se se póta cunósce luminatu de cine se fi fostu zidita, co nu este alta de cátu unu zidu de paméntu, de unde póte nu fora cuvéntu credemu, co acelle zidiri voru fi fostu facute in timpurile vechi de cotra locuitorii tierrei, spre a respinge incursiunile Tatariloru.

6. TÎNUTULU TECUCIULUI, se marginesce despre apusu cu Barladulu ; tînutu mare, dar nu are altu nimicu de insemnatu, de cátu miculu térgu Tecuciu, longa ap'a Barladulu, optu óre de la Barladu pre drumulu Galatiloru. Nu are muri ; aici siedu doui parcalabi

In malulu Seretului spre apusu este

7. TÎNUTULU PUTNEI, se vede co-si are numele de la ap'a Putnei (1). Aici este *Focsianii*, térgusioru longa riulu Milcovu la marginile tierrei romanesci. Starostele de aici administra tînutulu. *Akjudulu*, térgusioru puçinu insemnatu, pre Seretu in susu. La piciorulu munte-lui Vrancei, nu de parte de Mira, monastire intemeiata de principele Constantinu Cantemiru de fericita memoria , se vedu ruinele unei cetâti fórté vechi, dar nu s'a pututu aflá vreo urma, nici de timpulu zidirei nici alu ziditoriuului. Loculu se chiama astadi *Craciuna*.

1 Se vedu inca urmele unui vechiu térgu cu acestu nume, totu in partea unde se pune *Poloda* Daciei antice.

La cellu-l-altu malu allu Seretului, la midi-locu intre Seretu, Dunare si Prutu, este

8. TÎNUTUTU COVURLUIULUI, care se chiama asiá de la siantiulu Covurluiu, care de si se intinde pre unu spatu de optu óre, e mai multu uscatu decátu cu apa. Ací merita mentiune têrgulu *Galatii*, care de si e de o structura si marime puçinu insemnata, dar e piati'a cea mai celebra pre tóta Dunarea. Ací desbarca, de doue si de trei ori pre fia-care annu, vase, nu numai din locurile vecine alle Marei negre, din Crime'a, Trapezuntu, Sinope, Constantinopole, dar si din Egiptu si din insasi Barbari'a, si se intorcu incarcate cu lemnu de la Moldov'a, stejaru, cornu, bradu, cumu si cu miere, céra, sare, untu, nitru si bucate, din care nu puçinu folosu scotu toti locuitorij Moldaviei. Nu departe de Galati, la gur'a Seretului despre resaritu, se vedu ruinele unei cetáti vechi, care astadi locuitorii o numescu *Giergina*. Cumu co acésta cetate a fostu intemeiata pre timpulu lui Traianu, ne incredintiéza monetele descoperite acolo in timpulu nostru, dar si o marmura cu urmatóri'a inscriptiune :

IMP. CÆSARI. DIV. FILIO. NERVÆ. TRAIANO.
AUGUSTO. GERM. DACICO. PONT. MAX. FEL. B. DICT.
XVI. IMP. VI. CONS. VII. P. P. CAL-
PURNIO. PUBLIO. MARCO. C. AURELIO. RUFO. (1)

De asupr'a acestuia pre Prutu este

9. TÎNUTULU FALCILORU, in care este *Falcii*, têrgu frumosu longa Prutu. Cumu-co aici au siediutu odinióra Taifalii, me incredintiédia urmele unei cetáti vechi, ce am descoperitu eu insumi nu departe de acolo. Ceteam odata intr'o istoria manuscripta a lui Erodotu, cumu-co bellicós'a ginte a Taifaliloru locuiá la Prutu, calle de trei díle de la Dunare, si ar fi ziditu si o cetate mare. Neputéndu eu gasi urmele ei nicaierea la câmpu, am trimisu vro câti-va ómeni cunoscetori ai

(1) Traianu n'a purtatu allu VII consulatu. Asia dar in locu de FEL. etc. (pentru co *Fel. B. Dict.* nu insemnédia nimicu) cetesce: TRIBVNIC. POT. XVI. IMP. VI. CONS. VI. : asia se potriveste.

Acésta nota marginale e a copiatoriului Ms. 40.—In giurulu acestui locu se pune in vechi'a descriere a Daciei, *Zusdava*.

locurilor, că se cerceteze în padurele cele de pre longă Prutu, dór voru puté aflá niscaiva semne din cari se se póta stabili cu óre-care certitudine adevératulu locu allu acellei cetáti. Si viindu inapoi, ei spusera co, în padurele cele mai dese, despre apusu, în coprinsulu de cincí milliarie ital. de a lungulu apói, au gasitu fundamente de muri si de turnuri, zidite cu pétra arsa, cari, de si nu se mai vedu alte urme în câmpurile de la midi-locu, au form'a unci cercu lungaretiu. Afara de acésta, opiniunea mea se mai intaresce si prin numirea de astadi a acestui tñnutu, pentru co dupa assemenarea numelui e probabile co Falcii vine de la Taifali'a.

Mai susu în laintrulu tñnutului este *Hussii*, unu tégusioru micu, dar seaunu episcopescu, însemnatu numai prin resbellulu în care Petru cellu mare, autocratorulu Russiei, cu o mica ostire a sustñnutu si respinsu cu taria patru díle de a rândulu, mai adesu repetitele atacuri alle Turciloru, la annulu 1711. Nu departe de acestu locu se vede o movila mare facuta de mâna de omu, care o numescu Tatarii *Chan Tepesi*, ér locuitorii *movil'a Rabâii*. În câtu pentru originea ei, sunt varie opiniuni. Unii dtcu co Moldovenii aru fi stinsu ací pre unu óre-care chanu allu Tatariloru cu tóta ostirea sa, si co intru aducere a minte s'ar fi ridicatu acésta movila; altii spunu co o regina a Scythiloru, anume Rabâia, scullându-se contr'a Scythiloru ce locuiau atunci în Moldavi'a, si ajungându cu óstea pên ací, ar fi peritu, si ací o aru fi îngropatu ai soi. Care este adevérulu, nu potu spune într'o istoria atátu de intunecata.

Cu acestu tñnutu se marginesce la média-nópte

10. TÏNUTULU LAPUSNEI. De acesta se tineá odinióra *Tighinea*, Turcii i dtcu *Benderu*, care mai înainte inca erá fórté intarita, ér Turcii o intarira acumu si mai multu la Nistru; în timpurile nóstre a fostu loculu de scapare a regelui Sveciei în fug'a sea dupo batai'a de la Pultav'a. Turcii pên a nu li se suppone, adesu dar indesiertu batura acésta cetate, dar ceea ce nu putura cu forti'a, cástigara în urma prin fraud'a si perfidi'a lui Aron voda, caruia Moldovenii, 'i díssera tirannu, pentru co acesta fiindu scossu din tíerra pentru crudínea si tiranni'a cu care se purtá cotra Moldoveni, a fugitu la imperatulu turcescu si-'i promise co, de-lu va restitui în domnia, 'i va dá Tighinea cea de a-

tâte ori ceruta împreuna cu 12 sate si i-o va doná in possessiune perpetua. Placându Sultanului acestu daru, pe Aron lu puse éراس in domnia, ér pentru pretiulu ostenellei salle luá cea de ántáiu celate a tierrei si mai mare intaritura a ei contr'a Poloniloru si contr'a Tatariloru (1).

Ast-feliu astadi *Lapusn'a* este loculu cellu mai de frunte allu tînutului, la riulu de acellasi nume. Doui parcalabi rînduiti de Domnulu inrigescu de trebile tînutului. Apoi *Chisineulu*, la ap'a Bículu, tîrguletiu de puçina importantia. Nu departe de ací se vede unu síru de pietre fórte mari, assiediate in linia drépta, cá si cumu aru fi puse inadinsu de mîna de omu. Inse atátu marimea pietriloru , cátu si lungimea seriei, nu ne lassa a crede acésta. Pentru co unele dintr'insele sunt in patru coltiuri de cáte trei si patru coti de mari, si seria loru se intinde preste Nistru pên in Crime'a. In limb'a tierrei se çhiamá *chieile Bícului*, si prostimea crede co este o lucrare a celorlu necurati, carii aru fi conjurati se astupe ap'a Bícului. Cu adeveratu este co, mai multi Domni au cercatu se astupe albi'a aceste ape, care curge o buna bucata printre munti , vréndu a preface in balta locurile de acolo, cari nu sunt bune de cátu pentru fénatie, dar acestu lucru nici odata nu s'a pututu adduce la calle.

Din susu de acesta pe Nistru zace

11. TÎNUTULU ORCHEIULUI. Pórta acestu nume dela tîrgulu *Orchei*, lînga ap'a Reutulu, tîrgu nu mare, dar frumosu, si avéndu cu indetullare tóte celle necesarie vietii ominesci. Nutrimentu de ajunsu i da laculu Orcheiului, nu departe de tîrgu spre resaritu, si frumós'a insula ce e formata intr'insulu , si despre care vorbiramu mai pre largu mai susu la Capu III (2).

Tînutulu cellu mai de pre urma ce este pre malulu Nistrului , o buccata buna de calle, e :

(1) In vechi'a descriere a Daciei se vede in loculu unde a fostu *Zargidava* , de si Tighinea séu Benderulu e pusu la malulu apusanu allu Nistrului, ér Zargidava la cellu resarítenu allu Prutului (póte din errórea tipariului séu a autorului).

(2) Pre malulu apusénu allu lacului se vedu in midi-loculu paduriloru celorlu desse urmele unei vechi cetáti, pe care locuitorii o numescu Orchei. Judecându dupa positiunea locului, ea respunde cu *Petrodava* vechei Dacie.^X

12. TÎNUTULU SOROCEI. Scaunulu lui este *Soroca*, (1) odinióra *Alchionia*, longa Nistru, sub délú, pre unu siessu; Soroc'a e mica, dar dupo timpulu in care a fostu zidita, fórté tare. Are unu muru in patru ânghiuri, fórté tare si aperatu de turnuri fórté inalte, ziditu cu bicasie, de cari sunt pline délurile de prin pregiuru. Partea din susu a acestui tînutu nu se póte cultivá pentru lips'a de lemne si de apa, si acesta e uniculu, dar nu atátu de mare, desiertu allu Moldaviei. In chartele geographice celle bune e si insemnata acésta parte de locu cá desiertu.

Dupo perderea Tighinei, acésta cetate ne fiindu de puçina importantia in contra Poloniloru, Domnulu assiédia acollo doui prefecti militari.

Tierr'a de susu coprinde siepte tînuturi mai mici

1. TÎNUTULU CHOTINULUI, care se intinde pre din susu de allu Sorociei, pre longa Nistru, spre média-nópte. Aici este *Chotinulu*, cetate pe Nistru de cotra Cămeniti'a, ce se numera intre celle mai mari cetăti alle Moldaviei (2). Acésta erá mai inainte intarita despre apusu cu muri inalti si siantiuri adenci, éro despre resaritu natur'a insasi o intarisse prin rîp'a cea répede a Nistrului si prin stâncile ei, dar in cellu din urma resbellu ce avura Rusii cu Turcii, luându acestia cetatea la 1712, derîmara zidurile de partea din cóce, ér de cea-l-alta parte atáta o intarira cu noue lucrári dupo dalin'a de acumu, larginduo mai multu de jumetate. in câtu astadi merita a se numi cea mai frumósa si mai tare intre cetătile Moldaviei. Cându erá sub ascultarea Domniloru Moldaviei, paz'a ei erá incredintiata unui comandante deosebitu, ér de cându o au luatú Turcii, o guverna unu pasia turcescu contr'a assiediaminteloru de pace ce legassera cu Polonii, cá nici odinióra in cetătile Moldaviei se nu se assiedie ostire turcésca (3).

(1) N'am pututu afla, de unde Nicol. Costinu, scriitoriu moldovénu, díce co in vechiu se numia Olchionia. X In descrierea Daciei se pune acollo unde a fostu odinióra *Carsidava*. Marginale trassa cu cruce in Ms. Ed.

(2) Pare a fi *Triphulum* séu *Arcobadava* Daciei antice, déca *Clepidava*, dupa opiniunea lui Matt. Pretor, este Cămeniti'a, cu tóte co acést'a e in partea meridionale, ér nu boreale a Nistrului. Marginale trassa cu cruce in Ms. Ed.

(3) Acésta dauna sufferi Moldavi'a din caus'a defectiunei salle. Nota in Ms. 4o.

Spre apusu urmédia

2. TÎNUTULU DOROCHOIULUI, in care este *Dorochoiulu*, târgu puçinu insemnatu, nu departe de sorgintile Jijiei. Aici e scaunulu vornicului de tiérr'a de susu, care fiindu pururea ocupatu la curte, e inlocuitu prin doui vornici mai mici.

Stephanescii, târgusioru longa Prutu, in care Turcii, curatîndu riulu, se dîce co aru fi facutu unu stabilimentu navale si unu magazinu pentru ostîrea din Chotinu.

Mai in giosu

3. TÎNUTULU HARLAULUI. Aici e Hârlâulu, târgusioru micu, pre care lu administra unu deosebitu parcalabu. Târgulu *Cotnarii* este memorabile pentru viile sélle cari intrecu pre tóte celle-lalte. Administratiunea lui e incredintiata marelui pacharnicu. Locuitorii catholici au aici beserici de pétra pré-frumosu zidite.

Târgulu Botosianii, alle carui venituri si alle partiloru lui de impregiuru le trage Dómn'a, ér pentru stringerea loru e rân luitu unu deosebitu camerasiu.

Aceste tinuturi le incinge cá o corónu

4. TÎNUTULU CERNAUTILORU, care se intinde de a lungulu marginiloru Poloniei. Târgulu cellu mai insemnatu e *Cernautii*, pre malulu de média-nópte allu Prutului, administratiunea lui e incredintiata marelui spatariu. Aprópe de satulu *Cozminu*, longa ap'a Cuciurulu, nu departe de versarea ei in Prutu, se vedu ruinele unei cetâti fórte vechi, dar cu tóte cercetârile ce amu facutu, n'am putulu affla vreo urma de intemeiatorii ei.

Pre malulu Seretului despre apusu urmédia

5. TÎNUTULU SUCIAVEI, in care insemnâmu Suciav'a, odinióra capital'a Moldaviei, scaunulu domniei si allu mitropolitului, ér astadi mai tóta zace in ruine. Ea e situata longa ap'a Suciav'a, de la care si orasiulu s'a numitu asia, pre unu délu nétedu, impresurata cu muri inalti si siantiuri (1). Suciav'a aveá pre vallea délului unu suburbiu fórte intinsu. Afara de curtea domnésca, si casele boiariloru, se numerau aici patru-dieci de beserici de pétra, mai multe de lemnu,

(1) Dupa positiunea locului si óre care asemenare a numelui, o asiu crede dreptu *Sandava* vechei Dacie.

14 mii case private, cari tóte au cadiautu dupa stramutarea scaunului domnescu. Astadi sta sub ingrigirea Hatmanului.

Nu departe de Suciav'a, longa apele Suciav'a si Seretu, in cotulu Seretului, unde acesta se întórce spre média-dî, este *Radantii*, târgu si scaunu episcopescu.

Aprópe din giosu este

6. TÎNUTULU NÉMTIULUI, care se intinde o bucata buna intre apele Moldov'a si Bistriti'a. Ací este *Némtiulu*, cetate pre unu délu inaltu longa ap'a cu acestu nume, care din fire este asia de tare, in câtu pôte se infrunte cu mândria ver-ce atacu ostile. Ea a fostu impresurata de multe ori, dar luata numai de aóue ori, odata de Turci sub imperiulu lui Suleimanu, si odata in timpurile nóstre de Ioanu Sobiesky, regele Poloniei, si nici atunci n'ar fi luat'o, déca puçinii Moldoveni ce erau intr'ins'a, dupo o impresurare de mai multe dílle, n'aru fi fostu siliti de fóme a o inchiná Poloniloru. Mai nainte era impregiurata cu doue ziduri, si aveá numai o pórtá, ér dupo aceea Turcii stricându zidulu cellu pre din afara, a remasu acumu Moldoveniloru numai cellu din laintru. Pêna a nu fi Moldavi'a supusa Turciloru, la ver-ce intêmplare de resbellu, Domnii 'si tramittea copiii si visteri'a acollo cá într'o cetate nebiruita. Inca si acumu este pentru locuitori la ori si ce timpu de resmeritia unu locu fórte siguru de scapare. Pentru aceea si Domnii mai inainte au ziditu intr'ins'a case mari, cari si acumu se potu vedé, dar nu au purtarea de grige ce li se cade. Dreptu din collo la ap'a Bistriti'a este târgulu Piétr'a.

In fine,

7. TÎNUTULU BACAULUI, preste care este unu vornicu, cu scaunulu in Bacâu, târgu situatu intr'o insula a riului Bistritiei, vestitu pentru abundanti'a mereloru si altoru fructe. Are si unu episcopu catholicu, care se numesce de Bacâu, pentru co in tînuturile de pre longa munte sunt multi supusi moldoveni, numiti catholici dupo nationalitatea si religiunea loru, pre carii i'a assediatu acollo Stefanu Voda, dupo ce a biruitu pe Matthia regele ungurescu, si i-a impartítu pre la boiarii sei. Este de insemnatu satulu Cantemiresciloru din tînutulu Romanu, numitu *Pharaoni*, ai carui locuitori mai bine de 200 familie toti sunt catholici, si au o besereca de pétra fórte vechia. *Ocn'a*

și *Trotusiulu* longa ap'a Trotusiu, târguri memorabili pentru salinele escelente ce se găsescu impregiurulu lor. Pre aici e intrarea cea mai larga din Moldavi'a în Transilvani'a.

Bassarabi'a era odinioara a treia parte a Moldavei. Totu pamântulu ei este siessu, nu are deluri nici codri, se adapa numai cu Ial-puchulu, care curge necontenitu; neavându riuri nici fontâni, ca se scape de lipsa de apa, locuitorii sunt nevoiti a sapá putiuri foarte adânci, și în locu de lemne se folosescu cu baleg'a vitelor, cu acêsta dupa ce o usuca la sôre, și incaldiescu colibele. Acêsta parte de tierra fu subjugata de Turci înainte de a li se supune tóta Moldavi'a. Astadi nu mai sta sub domni'a Moldaviei, cu tôte ca orasiile și satele de pre longa Dunare pênã în dio'a de astadi sunt pline de Moldoveni carii urmêza legea crestina și rabda tirani'a Turcilor și a Tatarilor. Ceilalti locuitori sunt parte Tatars, parte Turci, suppusi ascultării Serascherului. *Bassarabi'a* se imparte astadi în patru tînuturi: allu Budjacului, Achermanului, allu Chilieii și Ismailului.

În midi-loculu acestei părți de pamântu este

1. BUDJACULU care s'a datu spre locuintia Tatarilor de Nogaia, carii se dîcu unii de Budjacu, alții de Belgradu, pentru co pe la annulu Hegirei 976, adeca 1568 de la nascerea Domnului, chanulu Crimeei cercându, din ordinea lui Selimu II, se împreuneze Donulu cu Volga, mai bine de trei dieci mii familie de Tatars Nogaia, din cei ce erau suppusi imperiului russescu, se desfacura de Russi și se retrassera în Crime'a. Dar fiindu-co în acêsta peninsula nu incapeau, li se dete altu locu de asediare în tînutulu Budjacului. În curgerea timpului, mai venindu apoi și alte mai multe familie din Nogaia, asia se immultira acesti Tatars, încatu astadi mai co nu sunt mai puçini la numeru de câtu celle-l-alte órde scitice. Se impartu în doue spiçe, *Orakugli* și *Orumbet-ugli*, și-si pastréza genealogiile cu ingrigire. Dupa datin'a lor parintésca, viéti'a si-o petrecu pre câmpu liberu; târguri nu au, afara de *Causiani* longa riulu *Botna*, care attinge prea puçinu acestu pamântu. Dar cum co acêsta provincia se bucurá odinioara de orasie destullu de frumóse, se vede luminatu din ruinele vechielor zidiri ce se găsescu pre ici și pre collea, între altele ruinele unei prea vechi cetâti la malulu Nistrului, care se chiama astadi *Tartarpunar*,

adeca putiulu Tatariloru. Aceste ruine se afla de a supr'a pre o stânca fôrte inalta, din allu cãrei picioru curge o sorginte fôrte limpede. Dar nici o inscriptiune nici alta urma de cine ar fi intemeiata, nu s'a pututu descoperi. Nu departe de gur'a Ialpuchului inca se gasescu urmele unei cetãti mai vechi, cari de comunu se chiama *Tint*. Stefanu cellu Mare o ridicasse din ruine, ér dupo aceea Turcii o asemenara paméntului, încãtu astadi de abia i se pôte arretá loculu unde a fostu. Din ruinele ei se ridicã unu altu târgu in dreptulu cellui vechiu, care infloresce si astadi si se chiama Tobacu, langa Marea-négra, pôte in loculu unde erã vechiulu *Aepoliu*.

2. TÎNUTULU ACHERMANULUI. Aici e *Achermanulu*, locuitorii i dîcu *Cetate-Alba*, Romanii i dîcea *Alba-Iulia*, Grecii *Moncastron*, Polonii *Bielogradu*, pe tiermurii mæreii negre, cetate destullu de mare si fôrte intarita. Cãndu se tînea de Moldavi'a, o guvernã marele logofetu, astadi o governa unu Aga de ianiciari. In timpulu din urma s'a renumitu prin Sântulu Ioane cellu nou, care a sufferitu môrte de martiru sub tirani'a turcésca. Remasîtiile acestuia facetórie de minuni impreuna cu tóte odórele daruite din indurarea Domniloru, le-a luatu si le-a dussu din Moldavi'a Ioane Sobiesky, regele Poloniei, pre cându se laudá co ellu se ostia pentru besereca si pentru Christu, dãndu-i ajutórie banesci pap'a de la Rom'a.

Mai in giosu pre tiermurii Dunarei se intinde

3. TÎNUTULU CHILIEL. Aici e cetatea cea de frunte *Chilia* (1), odinióra

(1). Moldovenii si Turcii dîcu Kilia, Grecii de astadi *Lycostomon* (reu, dupo parerea mea, altii *Lyrostomon* si *Lythostraton*, vedi *Lucunclaviu Pand.* 146). Bonfiniu cu unii vre s'o chiami *Achillea*; Stanislaw Sarniciu vré sc créda cã acésta ar fi cetatea *Tomos*, celebra prin essiliulu lui Ovidiu Nasone. Care din aceste diferite opiniuni alle autoriloru se fla mai intemeiata, eu unulu nu potu se judecu. Avéndu inse órc-care cunoscentia a acestoru locuri, nu ne induoimu a spune ce credemu. Daca cetatea Tomi, faimósa prin essiliulu poetului Ovidiu, e numai un'a singura, apoi ea negressitu nu pote fi aceea care in tabl'a descrierei Mysici vechi se assiédia la midi-loculu tierrei la riulu Naxu, cò-ci istoricii carii facu mentiune de acea cetate, aréta chiaru contrariulu, si mai cu séma Ovidiu insusi spune ca e essilatu in paméntulu sarmaticu: *Ne mea sarmaticum contegat ossa solum*. (Nu cumva óssele melle se le accopria paméntulu sarmaticu.) Asia-dara si cetatea Tomi era in Sarmati'a. ⁽²⁾ Acellasi poctu descrie apele Sarmatici, adeca Tyrate si Boristene, care vede ori-cine, cãtu suntu de departate de Naxulu Mysiei. Acésta se confirma si prin epitafiulu poetului, taiatu in pétra, ce

Lycostomon, la gur'a septentrionale a Dunarei, numita totu astu-felu de corabiariei greci, pentru cò se pare cò-si vèrsa ap'a cá dintr'o gura de lupu. Ea nu este asia de mare, dar e o piatia celebra, cercetata nu numai de vasele cetatiloru maritime de prin pregiuru, dar si de altele mai departate, de la Egiptu, Veneti'a si Ragus'a, cari se in-carca de aci cu cèra si cu pei crude de boui.

Locuitorii sunt nu numai Turci, ci si Evrei, crestini, Armeni, si altii de alte natiuni, pre carii toti 'i administra unu *Nasir*. Pre tim-pulu imperatiei lui Suleimanu Moldovenii o au prefacutu in cenusia, si de atunci n'a mai pututu ajunge la stralucirea ei de mai inainte.

Pre tiermurii Dunarei din laintru este :

4. TÌNUTULU ISMAILULUI. Aci merita a insemna :

Ismailulu, caruia Moldovenii 'i dicea odinióra *Smilu*, cetate care nu e de despretiuitu, cu óste turcésca comandata de unu *Mutecveli*.

Cartalu, la Dunare, unde se vèrsa Ialpuchulu, in dreptulu *Isaccei*, intaritura nu prea insemnata. La 1711, cându avura Turcii resbellu cu Russii, aci facura unu podu preste Dunare spre a trece ostirea in

ni-lu facu cunoscutu Stanislau Sarniciu, spuindu-ne cumu unu nobile polonu desco-peri la Isac o pétra cu urmatória inscriptiune :

Aci zace poetulu, pre care urgi'a Cesarelui lu scósse din paméntulu patriei. De câte ori bietulu a vrutu se móra in paméntulu nascerei, dar in desiertu: éta locul ce-i dete sórtea. Poetulu mai spune, ce nenorocire e a trai intre Bessi si Geti. De unde resulta invederatu, ce ellu a fostu essilatu in Sarmati'a, la Tyrate séu la Boristene, unde era acea cetate numita Tomi. Dar se cercetámu pe scriitorii vechi. Sozomenu, istor. ec-cles. cartea VI, c. 20, scriindu despre locuinti'a Scitiloru, acésta ginte, dice, are mai multe orasie, sate si castelle, dar cea mai de frunte este Tomi, cetate mare si avuta, assiediata la marea négra, din vechiu si péna astadi are aici scaunulu seu unu epis-copu, care sta in fruntea besericei intregi ginte. Deci in timpul de care vorbimu (adeca sub imperiulu lui Valentinianu si Valente) administrá besereca Britannione; atunci venise la Tomi si imperatulu Valente, si mergédu la besereca, episcopulu nu voi se se impreune cu densulu cá unu Arianu ce era. deci lassádu pre inperatulu singuru, ellu trecu cu totu poporulu in alta besereca. Maniádu-se imperatulu tramise in essiliu pe Britannione, dar nu trecu multu si-i dete voia se se reintórca, pentru cá vediéndu, credu eu, máchnirea Scitiloru din caus'a essiliului episcopului, nu puçiuu se temea de Sciti, carii era unu poporu tare, si dupa positiunea locului, necessariu imperiului romanu, pentru a impedece si respinge atacurile barbariloru ce locuiau in acele párti de locu. Astfeliu impedece încercarea imperatului acestu Britanniune, omu insemnatu in tóte, si plinu de virtuti, in cátu 'lu laudau fórte Scitii.

Moldavi'a. Pentru paz'a cetății e rânduitu unu comandante numitu *Dizdar*.

Reni, cumu i dicea Moldovenii, ér Turcii i dîcu *Timarova*, cetate de aceeași ordine, nu departe de gur'a Prutului in Dunare. De si sta sub puterea turcésca, nu se afla ací nici unu turcu; ostasii toti sunt crestini, toti Moldoveni, prefectulu lor, totu crestinu, numitu *Besliagasi*,^x sta sub pasi'a de la Silistria, care totu de a un'a e seraschieriu.

Acestea erá mai tóte cetățile si orasiile Moldaviei, cari in floriá pre cându erá libere, si apoi au cadíutu prin tirani'a cea nedrépta si inimica in florirei lucrului publicu. Despre intemeiatorii loru tacu istoricii vechi si noi, inscriptiuni si monumente inca nu se descopere. Nici o urma din care se se póta vedé timpulu séu poporulu ce le au intemeiatu, nici o inscriptiune pre muri, afara numai cându vre unu principe le arestauratu. Numái Suciav'a are in zidurile ei o pétra mare, in care sunt sapate siepte turnuri, accoperite cu ua coróna imperiale, pe care o tînu doui lei. Afara de acésta, se mai vede in temeli'a turnuriloru o pétra, in care stau doui pesci solzosi, cu capetele in josu si cu códele in susu, si sub densii capulu unui bouru, ér in córnele acestuia o stea cu siesse radie. Fiindu inse cò capulu de bouru s'a asiediatu cá stema a tierrei numai dupo a dóu'a venire a Romaniloru in Moldavi'a, precumu arretaramu la Cap. I, se intiellege co acea pétra inca arréta mai multu innoirea ziduriloru, de cātu intemeierea loru. Apoi toti istoricii nostri sunt intr'unu cuvêntu, cum co Moldovenii, cându se întórsera din Maramuresiu in vechi'a loru patria, au gasitu orasie si cetăți desierte de locuitori, de unde se vede co intemeierea datéza din timpuri mai departate. Acésta se mai probéza si prin modulu structurei ziduriloru in celle mai multe cetăți, cari nu sémena decātu a architectura romana, afara de prea puține de cari arretaramu mai susu ca sunt facute mai in urma spre aperare in contra incursiuniloru tataré. Dar prob'a cea mai de frunte sunt märturile cellorú mai buni istorici romani, din cari se vede co, imperatulu Traianu a addusu in Daci'a mari colonie romane, si urmatoriulu seu Adrianu, cedêndu barbariloru mai multe provincie orientali, a fostu opritu de a parasí Daci'a numai de frica se nu fia nímicite de

barbari acelle colonie. Adauge apoi monumentulu sempiternu allu acestui lucru, adeca

VALLULU IMPERATULUI TRAIANU, care pen in dio'a de astadi pastréza numele intemeiatoriului seu, despre care me miru cumu de nu memoréza nici unulu din vechii séu nouii istorici. Acesta, dupo cumu l'am vediutu eu insumi, incede cu doue siantiuri de la Petrovaradinu in Ungari'a, si de aci pên la muntii *Demarcapu*, adeca pen la Pórt'a de ferru, se intinde apoi cá unu simplu siantiu prin tóta Romani'a si Moldavi'a, taia prin Prutu la satulu lui *Traianu*, prin Botna la târgulu Causiani, si trecêndu prin tóta Tataria, se termina la ap'a Donului. Pen astadi are o adencime de 12 coti, de unde nu fora cuvêntu putemu cullege, co spatiulu vallului cându s'a facutu, va fi fostu inca pre atâtu de latu si profundu. Care asia fiindu, nu se póte admite de locu aceea ce voira unii se affirme (1), co orasielê Moldaviei aru fi fostu intemeiate de Genuesi. Pentru cá ostirea romana care de a pururea se afflâ acollo assediata in mare numeru, n'ar fi pututu stafara orasie si fara acoperemêntu, si nici se póte crede co Genuesii, carii numai pentru negociu veniá de se assiediá la mare, aru fi petrusu in interiorulu Moldaviei, si co aru fi intemeiatu orasie in locuri ce servescu mai multu pentru agricultura decâtu pentru comerciu. Éra daca ar sustiné cineva, co elle aru fi intemeiate de Dacii cei vechi, pre cându lucrurile loru infloriau pre timpulu domniei lui Decebalu, si co dupo aceea le au ocupatu Romanii si au assediatu intr'insele colonie, noi unii n'amu cutediá se contradicemu.

CAPU V.

DESPRE MUNTII SI MINERELE MOLDAVIEI.

Despre appusu, unde Transilvani'a se marginesce cu Romani'a, Moldavi'a mai preste totu e impresurata cu munti inalti, de unde

(1) Bielski, p. 239, dice, cò Pacinatii si Comanii aru fi Litvani, carii dupo ce au esitu din pãrtile Bosporului Cimmerianu, mai antáiu legara amicitia cu Genuesii cari ținea Bosporulu, si cò acestia impreuna cu Moldovenii si Bessarabeni aru fi ziditu cetãtîle *Mancob*, *Kerkei*, *Krimu*, *Azovu*, *Caff'a*, *Chili'a*, *Moncastru* si *Tergoviscea* s. c

Romanii o numiá si Daci'a muntósa; ér cea-lalta parte a ei despre resaritu, are câmpi fórte productori. Muntii sunt invescuti din fire cu arbori frugiferi, si pomi, cari pre aiurea cauta ai produce prin arte. Printre munti curgu pèraele celle mai limpedi, cari se vérsa de susu cu sunetu desfetatu si assémèna aceste pârti de locu cu celle mai frumóse gradini. Câmpii dau cu indestullare semenaturi, pe cari aerulu rece allu muntelui nu le lassa a cresce.

Muntele cellu mai inaltu este *Ciahlarulu*, care de era cunoscutu celloru vechi, nu era se fia mai puçinu celebru in fabulele loru, de câtu Olimpulu, Pindulu séu Pelia. Ellu se affia in tînutulu Némtiu-lui, nu departe de sorgintea Taslâului; midi-loculu lui totdeauna e acoperitu de nea, ér verfulu lui nici odata, pentru cò pare a fi mai inaltu de câtu nuorii cei de nea. Din pisculu lui, care se inaltia fórte in form'a unui turnu, se vérsa unu peréu fórte limpede, si cu mare sunetu se repede preste stânci in Taslâu. In midi-loculu muntelui se vede o statua de pétra, fórte vechia, de cincî coti inalta, care reprezenta o baba incungiurata de 20 oi; dintru a careia parte firésca curge necontenitu unu isvoru de apa, si cu greu póte cineva se intielléga, déca natur'a si-a aretatu in acestu monumentu jocurile salle, séu déca s'a lucratu astu-feliu prin màna vreunui maiestru iscusitu. Pentru cò acésta statua nu are o base pre care se fia assediata, ci e impreuna crescuta cu restulu stâncei, ér pantecele si spatele i sunt libere, si macar de s'ar admite cò crepturile s'aru fi unsu cu óre care varu artificiosu, precumu însine nu negâmu co asemèni descoperiri alle celloru vechi se voru fi perdutu in cursulu timpului, dar totu nu póte lesne se se intielléga, in ce chipu acellu canallu s'a addussu prin picioru in partea naturei, pentru co prin pregiuru nica-iure nu se vedu urme de fontâna séu vre o albia de apa. Se póte cu adeveratu se fia servitu pagâniloru pentru cultulu idoliloru, ai carui servitori érá obicinuiti ori prin midi-lóce firesci, ori prin farmece a face lucruri cari se aduca minuni si cugetâri de dumnedieire pentru multímea cea lesne credietória.

Inaltímea cea mare a muntelui se póte cunósce din aceea, cò ellu tocmai de la Achermanu, care cetate este de 60 óre departata de densulu, cându cerulu e limpede, la apunerea sórelui, se póte vedé totu

asia de curatu, ca si cându aru fi aprópe, ceea ce nu sciu daca s'ar puté díce si pentru celle mai vestite piscuri. Pre délurile de prin pregiuru se gasescu intiparite in pietre, urme de cai, de câni si de paseri, asemenea ca cându ar fi trecutu pre acollo vre o callarime mare. Locuitorii spunu multe fabule despre acestu lucru, dar care este a-deverulu, cerceteze scrutatorii naturei cei doritori de sciintia.

Mai este inca si unu altu jugu de munte, ce se numesce de locuitori *Incul*, spre média-nópte, langa ap'a Cirimusiu, in unghiulu unde se întélesc marginile Moldaviei cu alle Poloniei si alle Transilvaniei, care pentru inaltíme nu e de a se asemena cu cellu de ántáiu, dar nu mai puçinu e de insemnatu pentru unu altu deosebitu jocu allu naturei, care aiurea nu s'a mai vediutu. Adeca: locuitorii cullegu rou'a ce cade pe frundiele erbiloru mai nainte de a resari sórele, si puindu-o intr'unu vasu, gasescu pre de a supr'a apei plutindu cellu mai frumosu untu, care nici la mirosu, nici la flóre, nici la gustu, nu se deosebesce de untulu celu-altu. Dar acésta nu se face preste totu anclu, ci numai in trei luni, martiu, aprilu si maiu, ér in celle-alte luni mai umede séu mai calde nimicu asemenea nu se affla. Untulu acesta are in sine atáta putere nutritiva, in cátu ouile suindu-se la munte spre pasiune in acellu timpu, se innéca de mult'a grassime. Pentru aceea pastorii, carii sciu acésta, 'si oprescu turmele in lunile acellea numai la pólele muntelui.

Muntiloru nostri nu lipsescu nici acelle daruri cari aducu muntii, adeca minerele metalice. Inse in timpurile vechi, atátu indetullarea Domniloru, cátu si lips'a de baiasi, opria saparea loru. Ér in timpurile nóstre au impedecatu pre Moldoveni sciut'a lacomia a Turciloru, si fric'a co de voru amblá sapáandu, voru perde impreuna cu tiérr'a si ostenél'a si fructele ei. Dar cum co muntii nu sunt seraci de acestu feliu de comori subterrane, ne adevéza paraele ce curgu dintr'insii. Pentru co acellea fiindu ánguste, si impléndu-se de multe oricu apa de plóia séu cu topirea ometului, se vérsa din gúrl'a loru, si dupe ce scadu éراسi retragéndu-se in albi'a loru, remáne in locul unde s'au versatu, arina, in care se gasescu multíme de grauntie de cellu mai curatu auru, pre care le stringu Çigánii, si curatíndu-le, scotu auru dintr'insele, in cátu potu se aduca Dómnei, soçiei Domnului, in

totu anulu in locu de tributulu patru ocale, cari facu 1600 drame. Pre malulu Nistrului, in tînutulu Chotinului, nu departe de cetate, se găsescu globuri (ghiulele) de ferru, produse de insasi natura, cari sunt asia de rotunde, încâtu fara a le mai lucrá, se potu intrebuintiá la tunuri. Inse materi'a loru este atátu de prósta, in câtu la nimicu nu póte se servésca, pèna a nu se topi in focu. Mai inainte pèn a nu se luá Chotinulu, le carrá cu gramad'a la Camenitia. Ér astadi credu co cu greú voru permite Turcii, ca spre stricatiunea loru se le strînga Polonii, se le aiba cu indestulare la resbellu. In tînutulu Bacáului, nu departe de târgulu Trotusiulu, sunt saline fôrte avute, pre cari locuitorii le numescu *ocene*. Acolo nu e trebuintia de nici o maiestria pentru curatítu, ca-ci sapându pamentulu de unu cotu séu doi de adêncu, se găsescu sare prea-curata, care se stravede ca christolulu séu porphirulu, nefindu amestecata cu pamêntu câtu de puçinu. Si aceste saline nici odata nu ieau finitu, macaru de si lucréza intr'insele multe sute de ómeni. Pentru co in totu loculu unde se taia tablele séu drobii cei de sare, lassa intr'unu locu si intr'altulu, columne de acestu chrySTALLU de sare cari se spriginésca pamentulu si boltitur'a, si se aiba locu de a se latî vinele celle nóue, si asia apoi boltele acestea, atáta se implu de sare, pèna in dóue-dieci de anni, in câtu nici se cunoscú ca au fostu desiertate vreodata. Si se găsescu intr'insele une-orí pesci intregi impreuna crescuti, carii nu se deosebescu de locu de pescii cei firesci cãri se prindu prin riurile de prin pregiuru.

Si intr'alte locuri se mai găsescu multe saline de acestea, inse Domnii au opritu se nu se destupe, pentru cá nu fiindu prea-multa sare se'i scadia pretiulu, fiindu-co acelle ce se lucrédia, ajungu indestullu pentru trebuintia. Inca si déluri intregi sunt in Moldavi'a, cari se vedu a'fi pline de sare, luându-se faci'a pamentului de asupr'a loru. De la acésta sare nu numai domni'a, dar si tóta tiérr'a are mare folosu, co osebitu de locuitori, vinu si de la Budjacu, si de la Crimea, inca si din alte tierri mai departate si o cara in totj anii cu corabiele.

Nitrulu (Silitra) lu facu mai in totu loculu, pentru cá mai totu pamentulu Moldaviei e negru si plinu de nitru.*

Pre Taslău saratu, nu departe de satulu Moinesci, in ținutul Ba-căului, curge dintr'unu isvoru pecura cu apa amestecata,^o cu care se servescu țerranii pentru unsulu caraloru, si dăcu co, dăca s'ar puté scurge bine de apa, ar fi cu multu mai buna pentru trebuinți'a casei, de cătu aceea ce se scôte din arbori.

CAPU VI.

DESPRE CAMPIELE SI PADURILE MOLDAVIEI.

Câmpii Moldaviei carii sunt laudati pentru fertilitatea loru atâtu de istoricii cei vechi cătu si de cei noi, intrecu cu multu bunetătile muntiloru pentru cari vorbiramu mai susu, că-ci aceia cari sunt in midi-loculu celloru mai multe ținuturi ce sunt despartîte prin delu-rile si apele Moldaviei, macar că nu-i mai grigesce nimenea, dar totu 'si dau fructele loru la toti. Semenaturele cari nu se potu semená la munte pentru recella, crescu atâtu de frumosu pre câmpii acesti ne-ledi, in cătu grâulu in annii cei bine producători 'si da sementi'a sa locuitoriloru cu două-dieci si patru de parti mai multu, secar'a cu trei-dieci de parti, ordiulu cu siesse-dieci de parti, ér meiulu, de nu va vedé cineva insusi, cu greu va crede, că-ci asseminea 'si da se-menti'a sea cu trei sute de parti mai multu de cătu semenatur'a. Pen-tru ovesu nu este Moldavi'a asiá producetória, cá pentru celle-lalte semenaturi, si nici este intrebuintiatu pên la atâta, pentru co caii se nutrescu cu ordiu in locu de ovesu. Meiulu cresce fôrte frumosu in tierr'a de josu, de unde si au ai nostri proverbiulu, co meiulu in tierr'a de josu, și merele in tierr'a de susu nu au cója. Pre acesta macinându-lu, 'lu frementa si-lu facu pâne, si-lu manâncu mai ver-tosu cu untu, cându este caldu. Nu livedi se gasescu pre câmpii ace-stia, ci chiaru paduri intregi cu arbori frugiferi. Acestea crescu din fire la munte, ér la câmpu se altuescu, si pentru aceea sunt si mai cu gustu; si indestularea pómeloru esta asiá de mare, încātu Polonii cându aveá in timpurile vechi se mérga la óste la Moldov'a, credeá co nu au trebuinția de alta provisiune, dicându co pόμεle cari sunt cu indestulare in tierra, le ar fi de ajunsu pentru tóta óstea. Inse prin

asiá mare lacomia ce aveau la acestea, 'si causara de multe ori bóle, prin cari au cadutu mai réu de câtu prin armele inamiciloru, si apoi s'au si invetiatu a se pazi mai bine de densele. Dar viile de frunte ce se intindu pre o bucata buna de locu intre Cotnariu și Dunare, intre trecu pre tóte celle-alte bunetâti alletierrei; fecunditatea loru e asiá de mare, in câtu numai unu pogonu, care e unu spatiu dé 24 orgii patrate, da câte patru si cincii sute vedre de vinu. Cellu mai bunu vinu se face la Cotnariu, unu téggu fn tînutulu Harlaului; dar afara din tiérra nu e cunoscutu, cò-ci daca 'lu scotu din tiérra, si-lu ducu pre apa séu pre uscatu, si nu au vasele buna purtare de grija, 'sí perde puterea. Éra eu indrasnescu a-lu socoti de cellu mai bunu de câtu tóte celle-lalte vinuri alle Europei, mai bunu chiaru de câtu cellu de Tocai'a, co tiindu-lu cine-va in cellariu adencu si boltitu, dupà cum e obiceiulu la noi in tiérra, trei anni de dille, apoi intru allu patrule annu capeta atâta putere, încâtu arde cá vinarsulu. Cellu mai mare beutoriu de abia pôte se bea trei pachare se nu se imbete, inse nu aduce durere de capu. Flórea lui este osebita de a altoru vinuri, cò-ci este verde, si de ce se inveciesce, se si mai inverdiesce. De acoloa spre média-nópte, nu mai sunt alte vii cari se pôta face vinu bunu, asiá in câtu chiaru in partea muntelul Cotnariu despre média-nópte inca nici unu struguru macaru nu se cóce, dupa cumu mai de multe ori s'a facutu incercare. Astfelu se vede co natur'a lipsindu de producerea vinului celle-lalte tînuturi despre média-nópte, si-a aretatu tóte puterile sâlle numai la acestu locu. Dupa vinulu acesta se socotesce a fi mai bunu acella care se face la Hussi in tînutulu Falciiiloru; allu treile cellu de Odobesci in tînutulu Putnei pre Milcovu, allu patrule allu Nicroresciloru in tînutulu Tecuciului pre Siretu, allu cincile de la Greceni in tînutulu Tutovei pre Berheciu; si allu siessele acellu din viiele de la Costesci, totu din acestu tînutu; osebitu de alte locuri cu vii mai próste, pre cari le trecu acumu cu vederea. Aceste vii nu servescu numai pentru trebuinti'a locuitoriloru, ci inoa pretiulu cellu micu allu vinului, trage la sine si pre negutiatori rusșesci, poloni, cazaci si ardéliani, ba inca si pre cei unguresci, si ducu pre totu annulu in tierrile loru multime de vinu, macaru cò nu intrece cu bunetatea pre allu loru.

Bassarabi'a mai nainte pēna când era a Moldoveniloru, inca nu aveá vii slabe, ér dupa ce a venitu sub puterea Turciloru , hulitorii de vinu, au cadiutu si acelea, si acumu numai crestinii carii locuescu in tinutul Chilie si allu Ismailului, mai tinu vreo câte-va vii , din cari abiá scotu atâta vinu, câtu le este pentru trebuinti'a loru.

Cu *codri* forte multi se mândresce Moldov'a, atâtu lemne de taiatu, câtu si arborii frugiferi. Lucratorii de corabie cauta mai vêtosu stejarii moldovenesci, si-i lauda a fi mai buni pentru corabie , de câtu totu cellu-l-altu lemnu, si mai tare in contra cariului. Inse ei au intiellesu la acestu lemnu, co de nu curatia bine coj'a cea alba ce acopere acesti arbori mai inafntru , si se intempla de remâne câtu de puçina, apoi in scurtu timpu causédia totu lemnului borte de cari, ér din contra, curatîndu'i bine peliti'a acésta, acestu lemnu nici preste o suta de anni nu'lu vatema , nici timpulu , nici aerulu , nici ap'a. Doui *codri* au fostu la Moldoveni mai vestiti decâtu toti ceialalti, adeca allu Cotnariulu si allu Tigheciulu. Allu Cotnariulu este aprópe de târgulu de acestasi nume, si nu s'a facutu din fire, ci insasi industri'a umana i-a datu origine, co-ci pre timpurile lui Stefanu Voda cellui mare, era acolo numai unu câmpu mare gollu , ér dupo aceea Polonii cu o óste mare assiediându-se cu castrele pre câmpulu acella, si strimtorîndu-i Stefanu voda, i-a batutu, si luându-le castrele, i-a pusu in fuga, pre mai multi i-a omoritu, si peste doue-dieci mii au prinsu, dintre cari cei mai multi nobili. Pentru rescumperarea loru indemnádu-lu regele polonu cu o mare suma de bani, n'a primitu Stefanu, pentru co nu erá iubitoriu de argintu, ci a voitu mai vertosu se-si faca unu semnu de biruintia, care se-i vestésca vitejiele si in vécurile viitórie. Spre acestu finitu, a injugatu pre toti Polonii la plugu, si a poroncitu de a aratu totu câmpulu acella, pre care se intêmplasse resbellulu, de doue milliarie de lungu, si de unu milliaru de latu, și a semenatu pre densulu ghinda, care erá preparata spre acestu scopu, din care a crescutu acumu paduri indetullu de largi si de frumóse. Moldovenii le numescu astadi *Dumbravile rosie*, pentru co s'au udatu cu sângele Poloniloru. Éra Polonii le numescu *Bucovina*, si nici odata nu memorédia fara de lacremi acestu locu.

Altu codru din collo de Prutu, la marginile Bassarabiei, ce se chiamo *Thigheciu*, coprinde inlaintu mai la trei-đeci de milliarie italiene, si este pentru Moldoveni aperarea cea mai tare contra Scythiloru, cari de multe ori o-au atacatu, dar nici odata nu o-au luat. Copacii de si sunt forte inalti, dar asiá suntu de desi, in câtu nici unu pedestru nu pôte se strabata, fara nnmai pre poteci cari sunt sciute numai de locuitori. Mai inainte se numerá pre acollo preste 12 mii de locuitori, cari erau ostasii cei mai viteji in tóta Moldov'a, éra acumu dupa resbellele si caderile cele multe de abiá au remasu doue mii. Acesti ómeni au cu tatarii megiesi de la Budjacu, o invoélla, cá pre totu annulu se le dea o suma de grindu, pentru co in Bassarabia mai totu de una e lipsa de lemn. Acésta invoélla o pazescu si pîna in dioa de astadi fôrte; ér candu tatarii voiescu se calce preste tocmélla si se iea lemnu mai multu, care de multe orisesi intempla, atunci locuitorii se apera cu mâna intrarmata, si de multe ori invingu pe tataru.

CAPU VII.

DESPRE ANIMALELE SELBATICHE SI DOMESTICE.

Depsre animalele ce sunt in Moldavi'a de aseminea cá si in cellelalte tierri de prin pregiuru, nu e tréb'a nóstra cá se facemu o descriere asiá de lunga, pentru co noi nu ne amu apucatu cá se aretâmu turmele cele ce ambla prin codri, adeca cerbi, ciute, caprióre, vulpi, resi si lupi, ci numai se spunemu acea ce amu afflatu cu osebire la animalele moldovenesci. Si asiá 'mi adducu a minte, co la noi sunt trei genuri de oui, aceile de munte, de Soroc'a, si celle selbatece. Dar nu se scie bine, câte si câtu de mari turme de oui se affla la munte, pentru co tâté partile Moldaviei despre apusu cari nu sunt asiá bune pentru semenaturi, sêvescu pentru pasiunea ouiloru, cu care se tînu mai vêrtosu locuitorii de pre acollo.

Pentru aceea negutiatorii greci ducu la Constantinopole pre totu annulu oui de acestea ce se numescu in limb'aturcésca *Kyvirdzik*, mai multu de 60 mii pentru bucatari'a sultanului,^K pentru co carnea

loru se socotesce de turci mai multu de câtu t^ota alta carne, at^âtu pentru gustulu ei cellu bunu, câtu si pentru usiurinti'a mistuitului. In trei locuri se gasesce deosebitu buna pasiune : in Campulu-lungu russescu pre Putilla , in Campulu-lungu moldovenescu pre Moldov'a, si pe muntele Vrancea in t^înutulu Putnei. La câmpu sunt ouile cu multu mai mari, inse mai puçine de câtu la munte , si dintre acestea sunt de a se socot^î deosebitu acele ce sunt in t^înutulu Soroc^ei, c^ò t^òte au c^òsta mai multu de câtu celle-l-alte, si câtu traiescu nu o perdu. Èr trec^îndu-le in altu t^înutu, f^éta miei la allu treile annu, ne avendu dec^âtu numai c^òstele obicinuite, si asseminea si alte oui de pre aiurea, aduc^îndu-le in t^înutulu Soroc^ei, mielulu la annulu allu treile va intrece pre muma-sea cu o c^òsta. De câtu acestea mai cu multu deosebite sunt ouile celle selbatice, cari cu greu se voru gasi si pre la alte locuri. Buz'a loru cea de a supra spendiura in josu de doue degete mari, pentru aceea sunt nevoite c^á se pasca merg^îndu inderetu ; si grumazulu loru, f^òrte scurtu, e ç^épenu, fara de incheiatura , pentru aceea nu potu se-si înt^òrca capulu nici in dr^épt'a nici in st^âng'a ; si pici^òrele loru sunt scurte, inse at^âtu de iut^î, in catu nici c^ânii c^ându le gonescu mai nu potu se le aj^înga ; si adulmecarea loru este at^âtu de aspra , inc^âtu de unu milliariu nemtiescu departe adulmeca pre venatoriu s^éu pre f^ér'a care vine cu v^éntulu asupr'a loru , si scapa cu fug'a. Er c^ându vinu asupr'a loru in contra ventului, nu potu sei adulmece p^îna c^ându le prindu. Omenii locuitori de pre langa munte au boi mici , èr cei din partea campului au ciredi mari de boi prea-frumosi , pre cari 'i duc^u prin Poloni'a la Danzig, pre totu annulu mai multu de 40 , si de acollo i vendu prin tierrile de prin pregiuru sub nume de boi polonesi.^x In Moldavi'a se vinde parchi'a de boi c^âte cu cincⁱ, si èrn'a inca cu c^âte 3 taleri nemtiesci , era in Danzig 'i vendu si c^âte cu 40—50 taleri, si boii cei mai grassⁱ si mai buni se gasescu pe per^îfulu Sarat'a in t^înutulu Falciului, si pe per^îfulu Basicului in t^înutulu Cernautiloru, pentru co acollo este câmpulu f^òrte saratu, si èrb'a f^òrte buna si ingrasiat^òria. Si at^âtu sunt de multi acollo , in câtu nu numai co sunt cu indestullare pentru sust^înera vietii locuitoriloru, ci inca 'și potu plati cu densⁱ si darile celle grele cari le ieau turcii dela

densii. Pre amendoue malurile Nistrului se ivescu câte odata bivoli selbateci, dar se vede co nu sunt din locu, ci sunt trecuti din Podoli'a si din tiérr'a tatarésca preste Nistru cându inghétia, din caus'aventuritoru despre média-nópte ce batu érn'a in pârtile acellea. Ér pre muntii despre apussu se affla o férra care mai co asiu adevéri co este a Moldaviei, si se numesce de Moldoveni *Zimbru*. La marime se as-séména cu boulu domesticu, inse capulu lui este mai micu si lungaretiu, grumadiulu, pantecele subtioru, ciolanele mai inalte, córnelé subtíri crescute drepte in susu, si vérfurile loru celle forte ascutíte sunt puçinu intorse in afara. E o férra selbatega si iute, si assemenea cá si capriórele se póte urcá pre stâncele celle mai óble ; pentru aceea cu greu se póte prinde cu altu chipu, fara numai cu puse'a. Si acésta e férr'a, alu càrei capu l'a luatú de stema a tieréi *Dragosiu* voevodu, Domnulu cellu de ántáiu allu Moldoviei. Rimatorii in tînutul Orheiului la satulu *Tohatinu*, între apele Ichilulu si Reutulu, nu sunt cu copitele despicate, ci intregi si mai cá si la cai, si rîmatóriele pe cari le adducu acolo din alte pârti, allu treileannu inca fêta prasilla cu copitele intregi, si acésta nu se intémpla numai celloru domestici, ci si celloru selbategi carii se prasescu multíme prin stuchurile ce sunt pre langa Nistru. Caii moldovenesci in partea muntelui sunt mici, si la fapтура asseminea celloru russesci, inse fórte vertosi si rabdatori la lucru, si la copite asiá de tari, in cátu nu au trebuintia de a fi potcoviti, aiba macaru a merge ori si la ce drumuri grele. Ér in partea câmpului sunt caii mai mari si mai frumosi la fapтура, potriviti la picióre, mai iuti si mai duri, si nu sunt iubiti numai de Poloni si de Unguri, ci si de turci, carii au si proverbiiu : *Adzem dilberi Bogdan bargiri messhurdir*, adeca : unu teneru persianu, și unu callu moldovenescu sunt mai laudati de cátu toti ceialalti. Impregiurulu marginiloru Moldaviei se mai gasescu inca si herghelii mari de cai selbategi, carii nu sunt cu nimicu altu osebiti de cei domestici, ci numai co sunt mai mici, si copitele de o palma de late, virtóse si rotunde. Pre acestia 'i cumpera tataru de Bugeacu, si-i tînu ori pentru ospetie, ori pentru servitiulu casei. Co-ci despre tómná cându este vre o parte de acellea adapate cu ploii necontenite, prefacându-se cá o mlascina, atunci determina ei

o dî si loculu unde se se adune , si toti câmpii acei de prin pregiuru'i implu de chiote si sbierate. Deci caii candu audu chiotele cari resuna din tôte partile de pe câmpi , fugu respanditi intr'o parte si alta, si nu gasescu nici unu locu se fia fara de vuietu ; si cu acestu chipu 'i mena in midi-loculu vre unui siessu de acelle mlascioróse, pre care 'lu numescu *Ghioler*, de unde ei pentru copitele loru celle late nu potu se mai fuga, ci remânu acollo inglodati ; si asiá 'i ucidu apoi Tatarii cu sagetile, si cu sulitiile si-i prindu pre o séma si vii ; si-i impartiescu intre densii dupe placerea loru.

Pentru alte fere de cari sunt plini codrii nostri, nu voiu dîce acumu nimicu, adeco pentru risi, si pentru jderi (nu acellea cari le numimu in genera'u zibelline), si pentru vulpi, alle caroru blane servescu mai cu séma in contra frigului. Êr pentru albine voiu dîce macaru câtu de puçinu, co-ci ceea ce am observatu despre economi'a loru, nu este neplacutu si pôte nici este la toti cunoscutu. Locuitorii au dela densele mare dobânda, pentru co câmpii plini pretutinde de celle mai frumóse si mai desfătate flori, si padurile inca le dau neincetatu materia pentru céra si pentru miere ; si aru avé si mai mare dobânda de la densele, cându aru cutediá se tîna pre toti roii carii roiescu elle in toti annii, inse in legea tierrei este opritu, cá ori cine se nu tîna mai multi stupi decâtu suffere loculu seu, cá nu cumva multîmea loru se adduca neplacere veciniloru. Osebitu de fagurii cei obicinuiti de miere si de céra, mai facu albinele moldovenesci inca si altu feliu de céra, cam négra și prea mirositória, dar nu punu miere intr'insa, ci o assiédia numai contra lucirei sórelui. Pentru aceea prisecarii cându prindu câte unu roi cu matc'a lui, apoi facu in vasulu in care 'lu punu, o borta, si in multe locuri crestaturi, si elle mai inainte de a incepe se lucredie altu-ceva, astupa bortele si crestaturele cu céra de acésta négra, pentru co elle nu potu se lucredie, fara numai la intunerecu, si apoi dupo aceea incepu a lucrá. Acésta céra o scotu prisecarii la timpul su cu mierea, si o vendu mai scumpu, pentru cà mirósa mai cá si ambr'a, si resiste radioloru sórelui. S'a observatu cò roii carii sunt prea-aprópe unii de alții, cându se intelnescu in aeru, incepu resbellu cumplitu, si nu ince-tédia pîna cându partea cea biruita este nevoita a scapá cu fug'a, si

de aceea înainte partea cea biruitoáia nu-si mai stringe miere de pre flori, ci merge in tóte díllele la sciubeiulu celei biruite si-i iea mierea cea gatita, pentru co ea nu se póte apera. Si apoi vediéndu prisecariulu co albinele lui lucrédia cu sirguintia, si totusi sporiu nu facu nimicu, atunci ellu pre tóte albinele cari le gasesce in acellu sciubeiu, le stropesce cu creta muiata in apa, si a dou'a dí merge la vecinulu seu pre alle carui albine are prepusu, si aretându-i petele celle albe, 'lu sílesce se-i întórca pagub'a.

Se mai gassesce inca in Moldavi'a si la marginile Pocutiei, o pasere ce se numesce de locuitori *Ierunca*, si de poloni *Glusca*, adeca surda, si este asseminea cocosiului de gotca, inse mai mica si de fire natânga si surda; si déca gasesce vre unu venatoriu si o suta intr'unu copaciu, pre tóte le póte impusca de rându, si celle-l-alte privescu cumu cade un'a dupo alt'a. Carnea loru este fórte gingasia si alba, si intrece cu gustulu ei cellu bunu pe potârniche, inca si pre fasanu.

PARTEA A DOUA

POLITICA

CAPU I.

DESPRE FORM'A GUVERNULUI STATULUI MOLDAVIEI.

Cellu ce vre se dea o descriere politica a Moldaviei, trebue, credu eu, se cerceteze mai inainte de tôte, form'a guvernului ei, pentru co noi aflâmu co si ômenii cei mai invetiati au gressitu in acêsta descriere a ei. Marturiile celle mai lumnate alle istoriciloru vechi celloru mai cu autoritate, nu lasa a ne indoí, cum cã in timpurile vechi, Daci'a intréga, dupe ce a fostu prefacuta in provincia romana, a fostu guvernata si de magistrati, si de legi romane. Dupa caderea imperiului, cându Romanii nu le mai tramitteá nici ajutórie, nici guvernatori de tiérta, ér atacurile nesufferite alle barbariloru nu le mai puteá sufferí coloniile italiene, lipsite de óste si conducetorii, miscate de esemplulu natiuniloru vecine, se vede co au datu puterea suprema unuia dintr'insii. A espune causele mai cu dea menuntulu, ne impedece acea nepetrusa intunecime ce accopere tóta istori'a popóraloru de pre acelle timpuri. Dar aceea e certu, co locuitorii Moldaviei, de origine italiana, carii incalcati de Sciti si alti barbari 'si cautassera scaparea la munti, au avutu totu-de-a un'a regii séu principii sei. De la acestia se trage *Ioanu*, principele Româniloru cellu atâtu de faimosu la *Niceta Choniata*, din care s'a nascutu *Bogdanu*, allu carui fiu *Dragosiu*, primulu autoru allu întórcerei parin-

tiloru nostri in vechi'a loru patria, a castigatu aceeași demnitate de la cei ce l'au petrecutu in Moldavi'a. Successorii sei purtara domni'a câștigata parte prin dreptulu de ereditate, parte prin alлегerea boia-riilor, cu atâta autoritate, încatu daca in privirea puterii si intinderii tierei nu se puteá assemená cu multi principii crestini, dar nici unuia dintr'ensii nu ertá puterea, si dreptulu ce aveá asupra supusiloru sei. Nu le lipsiá nici unulu din drepturile maiestaticice, cu cari se mândrescu principii cei mai mari. Afara de D-dieu si sábi'aloru, nu cunosceá pe nimene altulu mai mare in tiérr'a loru; nici unui principe strainu nu erau suppusi sub titlu de feudu séu de credintia. Resbellulu, pacea, mórtea si averea tuturoru locuitoriloru depindea de la vointi'a loru, si despre tóte acestea decideá dupo buna placerea loru, dreptu seu strembu, fara se contradíca cineva. In fine, pre timpulu conciliului florentinu, Ioanu Paleologulu, imperatorele Constantinopolei, a datu lui Alexandru cellu bunu si diadema regale si titlulu de despota (*Leunclavius, Pand. cap. 71*). Cându vre o putere inamica provocá pe principe, la ordinea lui totu poporulu érá datoriu se apuce armele si se-si isbândésca asupr'a inimicului. [^]Asiá a statu si a fostu aperata Moldavi'a, nu numai contra injuriiloru veciniloru Poloni si Transilvani, dar si contra furórei Turciloru, ba inea sub conducerea lui Stefanu cellu mare (1), invingendu pre ini-

(1) Despre care principe éta marturi'a lui Dlugosiu istoriculu polonu: O barbatu (dice ellu) admirabile, nimicu mai pre josu de ducii eroici, pre carii atátu i admiránu, carele in timpulu nostru cellu de ántáiu intre principii lumei a castigatu asupra Turcului o victoria atátu de marétia; cellu mai demnu dupo judecat'a mea, cáruia se se incredintieze principatulu si imperiulu lumei intregi, si mai allesu sarcin'a de imperatore si duce contr'a Turciloru, si acésta cu consiliulu, consentimentulu si decretulu communu allu Crestiniloru, ceilalti principii si regi catholici fiindu desfacuti prin desbinari si imbuibari si prin resbelele loru civili. libr. 13 pag. 513 an. 1474; er la pag. 532 numesce pre Stephanu principele si atletulu cellu mai veghiatoriu, illustru si insemnatu. Vedi mai multe elogie alle lui la acestu autoru. Si Stanislau Orichoviu, de asemeina scriitoriu polonu. Acestia (vorbindu despre Moldoveni) dice: prin nascere'a, datinele si limb'a loru, nu multu differu de Italiani, suntu ómeni ferosi, dar de mare virtute, nici este vre o alta ginte, care avénu o tiérra asiá de mica, se se lupte pentru glori'a resbellului cu atâta virtute, cu atâti inimici de odata. ori co acestia i facu resbellu, ori co se apera in contr'a loru. Pentru co Stephanu care pre timpulu parintiloru nostri domnia in Daci'a (Moldavi'a), batú si invinse in resbellu mare, mai in aceeași vara, pre Baiazetu turculu, pre Mathia Ungurulu si pre Ioan Albert Polonulu. *Annal. 5. la an. 1552.* [^]

mici din tóte părțile, si-a intinsu marginile salle preste tierile inimice. Dar de alta parte domni'a lui a fostu periodulu fatale alu Moldaviei, cu care a incetatu de a mai cresce, co de aci inainte a inceputu se scada cu incetulu , pëna ce a ajunsu la seraci'a in care se affla pën astadi. Indata sub fiu-seu Bogdanu s'a stinsu radi'a cea de frunte a gloriei Moldaviei, puterea absoluta a principelui si drepturile de resbelu si pace, legate cu aceea, legându-se principele cu juramentu cotra turci , si promitëndu a respunde Sultanului pe fiecare annu câte patru mii galbini in recunóscerea feudului.

Dar o bucata de timpu totu a mai remasu inca o umbra a gloriei ei cei vechi, si se pareá co tiërr'a nu atátu s'a supusu turciloru , câtu s'a datu mai multu sub aপরarea loru ; póte pentru co Turcii nu voiau se turbure inimele inca nu de totu plecate alle nouiloru suppusi, si purtá frica, nu cumva voindu a-i face servi, se si-i faca inimici si rebelli. Éra apoi dupo ce s'a stinsu némulu cellu vechiu allu *Dragosiesciloru*, cu *Stefanu*, fiulu lui *Petru Raresiu*, ambitiunea celloru mai mari carii se luptau pentru coróna , a datu Turciloru ocasiune cá se mai marésca tributulu tierrei, si se o despóie de libertatea ce si o mai pastrassera. Si dupo timpu au ridicatu de totu si puterea de a mai allege domni, ce mai fusesse lasata boiariloru , tramitendu-le in scaunulu tierrei domni straini carii li se pareá loru ; pre cei pusi 'i scoteá si apoi éراسi i puneá, amestecandu tóte astfeliu, încátu la urma au cadíutu sub Otomani puterile celle mai inalte , carii le aveau domnii mai nainte. Ací nu putemu nega, co caus'a cea mai mare a acestei calamitáti a fostu ambitiunea a o sóma de straini, carii numai cá se aiba nume de Domni , socoteá intru nimicu a promitte Turciloru ori-ce, si a se lipsí de totu ce aveá, si apoi neputëndu platí numai din dările celle obicinuite , se afflá nevoiti cá se scornésca alte chipuri de sarcini si se le arunce asupr'a tierrei. Si intru acestu chipu Moldavi'a care luasse asupra-si ántáiu numai unu jugu singuru si nu prea-greu, a fostu silita pre urma se-lu pórtre indoitu, atátu de la Turci câtu si de la Domnii ei cei straini. Si cá se dícú tóte pre scurtu : intielleptii imperati ai Turciloru si-au opritu pentru sine in aceste turburári tóte celle ce au socotitu co le sunt trebuintióse, ér tóte acellea de unde nu aveá se spere nici unu

folosu, le lassara Domniloru, cá se multiamésca câtu de puçinu cugetele ambitiosiloru candidati la domnia. Dreptulu de a face resbellu, de a inchieiá pace, de a intrá in aliantie, de a tramitte soli in trébile Statului la principii vecini, s'a opritu Domniloru Moldaviei : din contra, li s'a lassatu libertatea intréga si mai totu acea putere ce aveá ei si mai nainte de a face legi, de a pedepsi pe locuitori, de a face boiari si a le luá boeri'a, de a pune dári, ba inca si a pune archierei, si alte assemenea. Se intinde puterea loru nu numai asupr'a boierimei si a locuitoriloru Moldaviei, ci inca si asupr'a Turciloru negutiatori, si altora, ori din ce stare aru fi cându se affla in tiérta. Viéti'a si mórtea loru este in mánile Domniloru. Judecându ei pre cineva la mórte, la bataia, la essiliu, séu la perderea tuturoru mosiiloru, macaru si cu strembatate si tirania, apoi cei interessati potu numai se se róge prin graiu séu scrissória, dar nimeni nu are voia de a contradíce, seu de a resiste judecatii domnesci. Din contra, déca va avé se liberedie pre vre unulu care este judecatu la mórte de tóta tiérta, nimene nu póte se se oppuna vointiei lui, si luându-lu domni'a sub aperarea sa, nimeni nu-lu póte duce la mórte cu violentia. Tote deregetoriele militare si civili depindu de la arbitriulu seu : le da celloru iubiti, le ia celloru urriti. Pentru impartirea loru Domnulu nu are nici o regula prescisa. Daca ar voi se faca pre unu tierranu logofétu mare, care este boiari'a cea mai mare a Moldaviei, nimeni nu cutédia se contradica in publicu : din contra, candu ar vol se lipsésca din postu pre unulu, fia macar si din némulu cellu mai de frunte, indata cauta se suppune arbitriului Domnului seu. Asemene putere are nu numai asupra celloru mai de josu ai clerului besericescu, ci inca si asupr'a mitropolitului, episcopiloru, archimandritiloru si egumeniloru, si asupr'a tuturoru celloru ce sunt de tagm'a besericesca, si candu facu vreunu réu, séu dau vre o smintélla unui mireanu, séu misca ceva in contra domniei si a tierrei, atunci si fara invoéll'a patriarcului de Constantinopole, neimpedecatu pote se-i scota din deregatori'a loru, inse nu din cea sacerdotale, si cerendu trébuinti'a, póte si cu mórte se'i pedepsésca. Partea bisericesca și allege singura pre pastorii cei noui, inse numai atunci, cându'i chiama domni'a la acésta, la care se cere si intarirea dom-

nesca, adeco da Domnulu cellui nou allessu unu toiagu pastorescu cuinsasi mân'a sa, care putere a luatu-o Papii cu maiestria de la imperatii romani, si nici unulu din principii crestini nu o are mai multu, afara numai de autocratorulu Russiei. Acestea sunt puterile domniloru moldoveni asupr'a supusiloru loru, cari nu numai co li s'au concessu de la port'a ottomana, ci inca li s'au si confirmatu prin diplomele altoru imperati multi. Dar asupr'a mosiiloru supusiloru, nu le a datu assemine putere. Co-ci, ori câtu de grëlle dàri ar pune asupr'a tierrei, nimene nu le pote negá, séu a se oppune mandatului, fara periclulu vietiei, dar cu tóte acestea, curtea ottomana 'lu silesce cà se dea séma de asupririle lui.^x De unde urméza, co de si nu e permissa nici o judecata in contr'a lui, dar daca e accusatu la marele veziru co a versatu sange innocente, si mai allessu candu se plange tóta tiérr'a de sarcinele celle prea-mari,^o apoi atunci de multe ori, convinsu fiindu de acésta, se pedepşesce cu essiliu séu cu confiscarea averiloru salle. Co-ci pedéps'a mortii si-o câstiga principii numai prin rebelliune séu prin negarea tributului annuale. Inse nici acésta incuiatoria nu este indestullu de tare de a nu se puté stricá, co-ci daca s'a facutu ellu prietenu bunu si a imblânditu prin daruri pre Vezirulu, Chihaiia, Tefterdariulu si alte persone cá acestea cari se bucura de grati'a imperatului, apoi nu are de ce se se téma de plângerile boiariloru si nici de alle tierrei intregi, co-ci unu advocatu la curtea turcésca le ia tote asupr'a sea se-lu apere, daca scie se probeze cu mânile pline dreptatea pãrtii salle. Intru acestu chipu, ori câtu apasa de greu tiranni'a Turciloru asupra Moldaviei, Domnulu totu pote face fara de frica ori ce voiesce, si nimene nu cutédia se resiste vointiei lui fara a ascepta pedépsa. Éra a infrânge decretelè celloru de mai nainte Domni, séu a adduce érássi in din nou judecata causele decise de aceiasi, lu opresce mai multu usulu si obiceiulu tierrei, de câtu vreo lege ore-care. Pentru aceea, macaru de si au fostu ore-carii Domni in Moldavi'a, carii au trassu érássi la fiscu mosiile daruite de predecessori, sub cuventu co aru fi daruite la omeni nedemni, dar de cotra tiérra nici odata nu s'a tñnutu in séma nici s'a intaritu, si omenii cei asupriti totu de a un'a au dobânditu

dreptate și întorcerea bunurilor de la succesorul Domnului cellui nedreptu. (1).

CAPU II.

DESPRE ALLEGERIA DŌMNILORU MOLDAVIEI.

Dupo ce amu vorbitu de puterea Domniloru Moldaviei, urmédia se cercetámu mai cu de a meruntulu allegerea loru vechia si cea de astáđi. Negligenti'a celloru ce au fostu mai inainte de noi, cároru le stá mai multu la inima a face fapte bune, de cátu a le scrie, ne a opritu de a puté spune cu de a meruntulu inceputurile ginteí nŃstre ; ér deco este se dámu unu locu ore-care coniectureloru, a-tunci pote co vomu puté affirmá nu fara calle, cumu-co vechi'a domnia a Moldaviei a fostu ereditariá, si co allegerea n'a avutu locu, fara numai atunci, cându tota viti'a domnesca érá stinsa. Afara de aceea co tote gintile ce au infloritu pre acellu timpu in Europ'a, au avutu totu acésta datina, mai avemu dreptu proba care nu e slaba, insasi seriea primiloru principii, din care luminatu se vede, co raru s'a pusu in scaunulu Moldaviei altulu strainu, peno cându mai érá vre unu surcellu din vechi'a familia principesca. Si cá se se pota vedé mai bine acésta, credu co nu va fi de prisosu a aretá aici pre rándu pre toti Domnii Moldaviei peno pre timpurile nostre. Asiá-dar, primulu Domnu, care dupo navalirea lui Bathie a restituitu Moldavi'a in stralucirea sea cea de mai nainte, a fostu :

1. *Dragosiu* ; macaru co annalile nostre nu arata genealogi'a lui, dar traditiunea e constante, cumu co ellu se trageá din stirpea cea vechia a regiloru Moldaviei ; a avutu tata pre *Bogdanu*, fiulu lui *Ioanu*, de la care toti Domnii au inceputu a se semná totu-deaun'a in titulii loru cu numele de *Ioanu*. Acésta cu atátu e mai de crediutu, co nu se pote presupune co unu altulu din stare mai de josu ar fi pututu essí cu atáta céta de ōmeni la venatu, care a datu ocasiune

(1) Ací urmédia capulu despre stem'a principatuluí Moldaviei. *Nota trassa cu cruce in M.*

la descoperirea Moldaviei, si ar fi pututu indemná pre ceilalti patrioti ai sei cá se-i urmeze. A urmatu dupo densulu, fiu-seu

2. *Sasu*. Dupo acesta

3. *Lascu*, fiulu lui *Sasu* ; apoi

4. *Bogdanu I*, cu connumele *Musiatu*, fiulu lui *Lascu*

5. *Petru I*, fiulu lui *Bogdanu Musiatu*, cărui, murindu fara copii, i-a urmatu fratele tatalui seu

6. *Romanu I*, fiulu lui *Lascu*, fratele lui *Musiatu*. Dupo mórtea acestuia, séu din caus'a minoritatii fiului seu *Alessandru*, séu prin vre o rescolla se allesse

7. *Stefanu I*, dupo care a urmatu fiulu seu

8. *Petru II*, dupo care

9. *Stefanu II*, fratele lui *Petru* si fiulu lui *Stefanu I*, pre care

10. *Iuga* l'a scossu din scaunu cu puterea. Dar nici ellu n'a tiranitu multu, co-ci inainte de a impliní annulu

11. *Allessandru I*, numitu cellu *Bunu*, fiulu lui *Romanu I*, l'a scossu din scaunulu ce occupasse pre nedreptu, si printr'insulu vechi'a stirpe a *Dragosianiloru* ér se restabilí in vechiulu seu dreptu. Acesta este care cellu de ántáiu a facutu cunoscutu numele *Moldoveniloru* peno atunci pucinu cunoscutu in afara ; trimitendu la conciliulu de la *Florenti'a* pe mitropolitulu *Moldaviei* si soli, si aperandu cu taria *orthodossi'a*, a meritatu de a fi daruitu de *Ioanu Paleologulu* imperatorele *Constantinoplei* nu numai cu numele de despotu, dér si cu diadema regale. I-a successu fiulu seu

12. *Ilia I*, acestuia frate-seu

13. *Stefanu III*, fiulu lui *Alexandru I*. Acesta cellu de ántáiu s'a facutu *Domnu* dupo mórtea frate-seu, in prejudiciulu fiului principelui, care in urma de multe ori s'a intemplatu la *Moldoveni*. Caus'a acestui lucru nu credemu a fi fostu alt'a, de câtu co *Alexandru I*, departatu fiindu din domnia prin allegerea lui *Stefanu I*, numai prin allegerea boiariloru a pututu se ajunga in vechiulu seu dreptu, si din acellu timpu boiarii *Moldaviei* au câstigatu mai mare libertate de câtu aveá ei mai nainte, in allegerea *Domniloru* ; dar cu acea restringere, cá se nu póta allegre siesi *Domnu*, fara numai din familia domnésca, déco mai erá cineva, intocmai precumu se urmá odinióra si cu alle-

gereea regiloru Poloniei , si precumu vedemu co se face si astadi cu allegerea Sultaniloru turcesci si a chaniloru tataresci. Dupo acesta s'a intorsu domnia la

14. *Romanu II*, fiulu lui *Ilia I*, ér dupo mórtea acestuia, s'a datu domni'a lui

15. *Petru III*, fiulu lui *Stephanu III*, care a avutu urmatoriu pre fiu-seu

16. *Stephanu IV*, dupo care a urmatu

17. *Allessandru II*, fiulu lui *Ilia I*, si fratele lui *Romanu II*, dupo mórtea acestui a ajunsu in domnia

18. *Bogdanu I*, fiu-seu ; dupo acesta frate-seu

19. *Petru IV*, numitu *Aron*, fiulu lui *Allessandru II*, care murindu s'a suitu in scaunu

20. *Stephanu V*, numitu cellu *Mare*, fiulu lui *Bogdanu II*, Domnu mai pre susu de tóta laud'a, si cellu mai vitézu aperatoriu allu patriei salle contra nedreptatiloru inamiciloru din tote partile; dupe aceasta a urmatu

21. *Bogdanu III*, numitu *Orbu*, pentru o patima ce avea la ochi. Acesta a inchinatu Moldavi'a Turciloru, si ellu cellu de ântâiu a datu occasiune calamitâtiî de care e apesata astadi Moldavi'a. Murindu a datu domni'a fiu-seu

22. *Stephanu VI*, numitu cellu *Têneru*, care murindu fara eredi , a avutu successoriu pre

23. *Petru V*, caruia i dîceá *Raresiu* seu *Maja*, unu fiu afara de cununia allu lui *Stephanu V*, din a carui allegere luminatu se vede, câtu de religiosu observá odinióra boiarii Moldaviei successiunea ereditaria a Domniloru sei. Co-ci nimene nu cunosceá sórtea nasceri acestui Petru, ori pentru-co tata-seu serusíná cu fiulu seu cellu afara de cununia , séu pentru co nu vrea se dea occasiune la neintielegeri ce putea se nasca de ací dupo mórtea sa, apoi insusi Petru, in necunoscintia de nobilitatea originei salle , la atâta seracia ajunsese , incâtu erà nevoitu a-si duce vietí'a cu vendiarea de pesce , cea mai de josu meseria, care la Moldoveni se dîce *majaria*, de unde i s'a datu acestu nume de *Maja*. Deci, dupo mórtea lui *Stephanu VI*, crediendu-se stinsa viti'a cea nobile a Dragosianiloru , si adunân-

du-se toti boiarii cá se allega nou Domnu , s'a arretatu atunci mu-
m'a acestui *Petru* si a scossu diplom'a lui *Stephanu cellu Mare*, prin
care o scutea de dare, si pre fiu-seu *Petru* lu marturiseá de dreptu
fiu allu seu. Cu acésta loti se simtíra plecati, cá lassandu la o parte
ori-ce consultatiune , pre acestu *Petru*, cá pre fiu allu Domnului
loru, se-lu faca Domnu , si de la pescaria se-lu chiane la domnia.

Dar dupo vro câti-va anni Suleimanu I imperatulu Turciloru, in-
culpându-lu co ellu ar fi aprinsu Chili'a, l'a scossu din domnia, si a
pusu in loculul lui pre

24. *Stephanu VII* care se laudá a fi stranepotulu lui *Alessandru II*
si sub acestu nume 'si recomandase dreptulu seu asupra Moldaviei
si la sultanu, si la boiari. Dupo o scurta domnia, boiarii conjurati
asupra-i ilu ucisera, chiamându érasí in scaunu pe *Petru V Raresiu*.
Murindu ellu a lassatu domni'a fiului seu

25. *Ilia II*, si acesta neavédu copii, i-a urmaú frate-seu

26. *Stephanu VIII*, de asemenea fiu allu lui *Petru V*; acesta inca
s'a intemplat de a muritu in domnia fara copii, si as-feliu a pusu
capetu stirpei Dragosiane, atátu cellei legitime câtu si cellei nelegi-
time. Acésta stingere a fostu originea si caus'a principale a inai
tóte calamitátile ce au cadíutu cu timpulu asupra Moldaviei. Co-ci
ne fiindu nici unulu care se intréca pre ceialalti cu demnitatea fami-
liei salle, si se pota infrená astfeliu pre autorii turburárilor, tiérr'a
a inceputu a se desbiná si a se implé tota de factiuni. Éra Turcii
priviá cu bucuria aceste discordie intestine, pentru co prevedea co
mai usioru voru puté guverna dupo aceea in buna placerea loru pre
cei storsi de puteri, de câtu pre cei intregi si uniti. Astu-feliu in
cursu de câte-va luni, se allessera mai multi, carii apoi toti se si
scossera, peno ce in fine cu intiellegera celloru mai intiellepti,
domni'a se dete lui

27. *Petru*, stolniculu repausatului Domnu *Stephanu*, care la un-
gere primí numele *Alessandru III Lapusneanu*. Inse partea adversa
addusse in scaunu asupra lui pre ^x

28. *Despota*, caruia istoricii nostri i dícu ereticu, omu astutu si
polyglotu, si cu ajutoriulu Turciloru scote din domnia pre *Alessan-
dru*. Acesta sciindu cumu multi aveá cugete relle asupra sa, si co in

mai multe randuri au cercatu se-lu si otravesca, s'a facutu co ar fi muritu, si a datu in loculu seu altu chipu assemine lui cá se-lu ingrope, ér ellu a fugitu pre ascunsu in Poloni'a, cá se cunosca mai cu de a menuntulu cugetele loru. Dupo departarea lui, Moldovenii chia-mara érasí in scaunu pre

Alessandru III Lapusnianu, inse acésta bucuria n'a tinutu multu, pentru co *Despotu* intorcendu-se din Poloni'a, lu goní usioru din scaunu cu trupele ce-i remasesera favorabili, intarite si cu ajutorie polone. Dupo mortea lui *Despotu*, a appucatu scaunulu cu puterea

29. *Stephanu IX Tomsia*, care fusese mai antáiu hatmanulu lui. Insa Moldovenii uríndu indata nedrept'a lui domni'a, chiama érasí in scaunu pentru a trei'a ora din Poloni'a, unde stá ascunsu pe vechiulu si legiuitulu loru principe

Alessandru III, care invinge in resbellu pre *Stephanu*, lu prinde si-i taia capulu. Dupo atáte vicissitudini alle sortei, bucrándu-se la urma de odichna, a muritu in scaunu, lassandu pre fiulu seu erede allu bunuriloru si allu Domniei.

30. *Bogdanu IV*. Acesta murindu fara copii, au capetatu domni'a prin allegere

31. *Ioanu*, numitu *Arménulu*, pentru cá ellu in postulu SS. Apostoli máncá carne dupo obiceiulu armenescu; omu fórte invetiatu in limb'a greca si latina, condiscipulu odinora allu celebrului gramaticu allu greciloru, *Ioan Lascaris*, alle càrui epistole cotra densulu stau si acumu in Turco-Graecia lui *Crusiu*. Acesta voindu se scape de sub domni'a turcesca, dorindu a fi liberu, l'au prinsu turcii cu fraudá, si l'au ruptu in doue bucáti, cu camile, si au pusu in loculu lui pre

32. *Petru VI*, numitu Schiopulu, fiulu lui *Mircea*, Domnulu Romániei. Dar boiarii ne putendu sufferí domni'a strainului, au lucrati de l'au scossu Turcii preste puçinu, si au pusu in loculu lui pre

33. *Ianculu*, de nascere Sassu, nu sciu cu ce maiestria facusse pre multi se creda co s'ar trage din némulu Dragosiesciloru. Facendu-se urítu tuturoru pentru desfrenárite si crudímile salle, boiarii conjurati asuprai 'lu ucissera.

Turcii pusera in loculu lui a dou'a ora, pre

Petru VI Schiopulu, care vediendu-se agitatu de turburări neincetate, iubindu mai multu odichn'a de câtu marirea, de buna voia se lâpedà de domnia, si se retrasse in Transilvani'a in viétia privata. Scaunulu parasitu de densulu ilu dobendí prin allegerea boiariloru

34. *Aronu*, omu crudu si selbaticu. Acesta, allungatu de Moldoveni pentru tirani'a sa, au tradatu Turciloru Banderulu, acestia 'lu pusera éراسi in domnia. Dupo mortea lui,

35. *Stephanu X*, numitu *Resvanu*, tinù câtu-va timpu scaunulu Moldaviei. Dupo densulu boiarii allessera pre

36. *Irimia Movila*, si murindu acesta pre frate seu

37. *Simeon Movila*, dupo a. carui morte Moldavi'a a avutu trei Domni de o data din aceeași stirpe :

38. *Michailu I*, fiiulu lui *Simeonu Movila*,

39. *Constantínu I* si

40. *Bogdanu V*, frati, fii ai lui *Irimia Movila*, carii toti, cercandu lucruri noué si voindu se dea tierr'a Poloniloru, boiarii i gonira, pentru co li se pareá prea puçinu spriginulu Poloniloru. Pentru acésta credintia castigara usioru de la Turci intarirea cellui allesu de densii

41. *Stephanu XI Tomsievici*, despre care se credeá co ar fi din némulu lui *Stephanu IX*. Dupo acésta a urmatu

42. *Gasparu*, Italianu de nascere; ellu fuisse mai nainte dragomanu allu pórtéi ottomane. Turcii l'au pusu cu sil'a Domnu allu Moldaviei, dar apoi vrendu ellu se aduca legea catholica in Moldavi'a, boiarii tierrei 'lu scossera, si Turcii i detera successoru pre

43. *Radulu*, care fuisse mai înainte Domnu allu Tierrei Romanesci, si-i díceá *Lungulu*, dupo a carui morte se allesse de cotra boiari,

44. *Mironu Barnoviski*, polonu de natiune, dar care prin indelungatele salle servitie meritasse a fi primitu intre boiarii tierrei. In timpulu acestuia, allegerea de Domnu, care o aveá inca boiarii pen' atunci, cu insasi voi'a acestora, trecù deplinu la Turci. Co-cinascendu-se resbellu intre Poloni si Turci, acestu Mironu a trecut^Xu la Poloni, si prin acésta a causatu o infricosiata navalire a Tatariloru in tóta Mol-

davi'a. Pentru aceea boiarii , pentru că se nu mai patimesca si alta data una că acésta , au lassatu la Turci totu dreptulu allegerei Domnului, asiá inse, că acesta se fia de nému de Domnu si de lege orthodossa. Dupo acésta lege , Turcii taiându pre Barnovski , precumu vomu spune mai pre largu alta data, trimisera Domnu in Moldavi'a pre

45. *Alessandru IV*, numitu *Iliasiu*, care se credeá a fi din némulu lui *Stephanu V*. Acesta murindu, numira Domnu pre

46. *Moise*, fiulu lui *Simeon Movila*, si contra obiceiului ilu onorara cu trei tuiuri. Dar dupe mórtea acestuia, rumpendu-se tóte legaturile assiediaminteloru si legiloru, raru s'a mai datu domni'a fiiloru de Domni, si mai raru indigeniloru , dar forte desu strainiloru. Cu modulu acesta, contra vointiei boiariloru, cu mare putere de bani a câstigatu domni'a de la Turci

47. *Vasilíu* de la Epiru, care numindu-se si de mai nainte *Lupulu*, la ungere inca asiá a vrutu a fi chiamatu. Jugulu lui ilu purtara supusii cu destula rabdare mai multi anni, inse la urma fiindu totusi gonitu, au pusu in loculu lui pre

48. *Stephanu XII*, numitu *Burduja*, adeca grassu, si castigara de la curtea ottomana intarirea allegerii lui. Acesta trecendu la Poloni, Turcii au datu Domnu Moldaviei pre

49. *Georgiu Gica*, Albanitu, ce a fostu capuchiaia lui *Stephanu* la curtea turcésca. Éra acesta fiindu stramutatu in scaunulu Tieri Romanesci, Turcii numira in Moldavi'a pre

50. *Stephanu XIII*, fiulu lui *Vasilíu Albanitulú* , dupe a cârui morte boiarii tierrei allessera si Turcii confirmara Domnu pre

51. *Eustratiu Dabija*. Dupe mórtea acestuia castigá domni'a cu voi'a Turciloru

52. *Ilia III*, fiulu lui *Alessandru IV Iliasiu* ; fiindu scosu totu de Turci, in loculu lui s'a pusu

53. *Duca*, Grecu, de origine obscura, dar care prin virtutea sea a meritatu nu numai Domni'a Moldaviei, ci si sočia pre fic'a lui *Eustratiu Dabija*. Dar fiindu scossu dupo a siessea luna a domniei salle, Turcii numira pentru a dou'a ora Domnu allu Moldaviei, pre

Ilia III; acesta a fostu cellu de ántáiu pre carele dupo scoterea

din domnia , érase l'au facutu Turcii Domnu, care dupo aceea de multe ori s'a întemplat. Co-ci apoi indata dupo acestu *Ilia*, a urmatu

Duca, pentru a doua ora pusu de Turci in domnia; ér densusu; la plangerea Moldoveniloru, fiindu scossu, in espeditiunea de la Cameniti'a se allesse de boiari si se confirmà de Turci

54. *Stephanu XIV Petriceicu*. Acesta la Chotinu in ardorea resbelului trecèndu in castrele Poloniei, castigà domni'a Moldaviei

55. *Demetrascu Cantacuzenu*, carele gonitu pre atunci din Romani'a faceá la Constantinopole negutiatoria cu pietri scumpe; ellu a daruítu Sultanului o fontana de argintu lucrata cu multa arte, si a castigatu domni'a Moldaviei. Dupo scoterea lui Demetrascu Turcii numira Domnu pre

56. *Antoniu Rossetu*, unu boiaru de Constantinopole, carele erá Capuchihaiu allu Moldaviei. Dupo acesta a urmatu

Duca, Greculu, pentru a trei'a óra pusu de turci in scaunulu Moldaviei. Acesta fiindu prinsu de Poloni, fu numitu pentru a dou'a óra

Demetrascu Cantacuzenu, dar uríndulu boiarii pentru tiranni'a lui, au câscigatu de la pórt'a ottomana cá se aiba voia de a-si allege ei singuri Domnu. Asia-dar se allesse

57. *Constantinu II Cantemiru*, díssu cellu *Betránu*. Dupo mórtea lui, au allessu boiarii in scaunu pre fiulu seu cellu mai tēneru

58. *Demetriu Cantemiru*, si s'a unsu in Iassi de còtra doui patriarhi, dar neputendu castigá confirmarea de la curtea ottomana, a fostu nevoitu a cede loculu lui

59. *Constantin III*, fiulu lui *Duca*, pré care turcii l'au impusu tierrei cu puterea. Acesta fiindu scossu dupo rugamintea boiariloru, turcii au pusu in loculu lui pre

60. *Antiochu Cantemiru*, fiulu cellu mái mare allu lui *Constantinu II*; fiindu-co frate-seu (caruia Sultanulu 'i destinasse Domni'a) de buna voia, i facú acésta concessiune. Dar dupo cincí anni, *Constantinu Brancovanu* cu mare putere de bani imblándíndu lacomi'a vezirului, lu scote din domnia, si pune in locu-i pentru a dou'a ora in Moldavi'a pre ginerele seu

Constantinu III, fiulu lui *Duca*. Dar si acesta de abiá stete doui

anni si jumetate in domni'a Moldaviei, si fu scossu la plansorile boiariloru. Turcii assédia in loculu lui Domnu pentru a dou'a óra pre *Antiochu Cantemiru*; inse *Constantinu Brancovanu*, inimiculu de mórte allu némului Cantemirescu, ^x éراس a câsigatu de la turci scóterea lui dupo câti-va anni, totu cu metodulu seu cunoscutu, cu mari summe de bani. Se tramitte in locu'i

61. *Michailu II Racovitia*, care aveá de soçia pre *Elisabet'a*, fi'a lui *Constantin Cantemiru*. Acesta fiindu accusatu de nesuppunere de către seraschierulu Silistriei, se scóte de turci puçinu dupo acésta, si se pune in locu-i

62. *Nicolae Mavrocordatu*, carele pre atunci era Dragomanu mare la Curte, in acésta deregetória, allu parintelui seu, celeberrimulu Alexandru Mavrocordatu. Dar rumpendu-se pacea intre Russi si Otomani, si socotindu-lu pre dënsulu a fi mai bunu scriitoriu de câtu ostasiu, se scóte din domnia si in locu-i se pune pentru a dou'a óra

Demetriu Cantemiru, carele parasindu pentru unu singuru lucru, tóte onorile si folósele, trecendu in partea Crestiniloru, au avutu de successoru pre acella, pre care 'lu avusse si antecessoru, pre *Nicolae Mavrocordatu*, fórte iubitulu turciloru pentru credinti'a atátu a sea, câtu si a parintelui seu. Prin acésta credintia dobandindu ellu in urma domni'a tierrei romanesci, scaunulu Moldaviei se dete pentru a dou'a óra lui

Michailu II Racovitia, care si astadi se silesce se tina dupo putintia in suppunere Moldavi'a cea ruinata si de tóte pãrtile atacata.

Ne-amu vediutu nevoiti a tratá mai pre largu acésta materia, co-ci cu unu altu methodu mai scurtu nu ne erá totu atátu de usioru de a pune in vederea binevoitoriulu lectoru diversele vicisitudini si stramutãri ale stãrei Moldoveniloru; co-ci daca va caut'a mai cu luare a minte descrierea, principiloru patriei nóstre facuta de noi, va observa fara ostenéla

1. Co de la *Dragosiu*, reintemeiatoriulu Moldaviei, si pen la *Stephanu cellu Mare*, pre câtu timpu Moldavi'a a fostu libera, dreptulu successiunei totu de a un'a a fostu observatu.

2. Co acestu usu a remasu si sub turci neatinsu si santu, pen' la stingerea némului *Dragosiescu*.

3. Stingându-se némulu *Dragosiesciloru*, peno pre timpurile *Movilesciloru*, turcii au lassatu pre boiarii Moldaviei, cá se'si aléga liberu pe principele loru.

4. Co Moldovenii totu de a un'a au pazitu acea regula, cá se alléga Domnu pre óre-care din fiii séu rudele repausatului Domnu.

5. Co dupa caderea lui *Ionu Arménulu* si tradarea lui *Aronu*, turcii si-au insusitu mai ântâiu confirmarea Domniloru, dupo aceea si numirea loru, asiâ inse, co scaunulu domniei de abia remaneá deschisu pentru altii, de câtu numai pentru fii Domniloru; in fine

6. Dupo rebelliunea lui *Miron Barnovski*, nu numai co acésta lege a caditu in desvetudine, dar inca si demnitatea domnésca o scoteá turcii in vendiare la mai multi straini. Dar tóte acestea le vomu tratá mai pre largu, cându ne va fi ertatu se narrâmu istori'a sortiloru patriei nóstre de la intemeierea sa pen' in timpurile acestea.

CAPU III

DESPRE DATINELE VECHI SI NOUE LA PUNEREA DOMNILORU MOLDAVIEI.

Dupo ce amu arretatu cine se socoteá a fi demnu de domni'a Moldaviei odineóra si astadi, credemu co e de folosu a cautá in scurtu si obiceiurile si cerimoniele, cu care se faceá in vechiu punerea Domniloru in scaunu. Pre timpul celloru siesse Domni de ântâiu, peno a nuse sfermá allegerea ereditaria prin allegerea lui Stefanu I, la successiunea loru se observá cerimonii politice puçine, sau nici unele, din cauza cà clironomulu domniei, cunoscutu de candu se afflá in viatia tata-seu sau frate-seu, dupa mórtea Domnului avea trebuintia numai de proclamatiune spre a se inaltia la tronu. Mai târdiu inse, dupà-ce incepuse a se cere voturile boiariloru pentru cá se ajunga la domnia legitima, au trebuitu se se introduca solemnitati neasemenatu mai multe la alegere si consacrare; pentru cà indata dupo mórtea lui Romanu I, carele fu alu siesseslea domnu dela intemeierea Moldaviei, boiarii au judecatu cà trebue mai bine se aléga unu domnu aptu si eminentu in sciinti'a resbelului, de câtu se puna in capulu statului unu pruncu, carele prin nesciinti'a sa se'lu arunce

in pericole supreme ; că-ci adica fiu-seu *Alessandru cellu bunu* fiindu inca copilul, nu ar fi fostu in stare nici de a purta greutatele administrarei statului, nici de a respinge pe inemici , cari in acelea timpuri lovea din toate partile asupra Moldaviei.

Acellu dreptu care pe atunci era allu tuturoru classelor de boiari, mai tardiu din caus'a turburariloru escate mai adese ori intre multimea alegatoriloru , se margini la cei sapte boieri mari de class'a antaia, cari era marele logofetu, amendou marii vornici, hatmanulu, postelniculu , spatariulu si pacharniculu mari, despre allu caroru oficiu vomu scrie mai la vale in capu IV pe largu. Datin'a era , că acestia se se adune indata dupo mórtea Domnului in divanu cu scopu, că statulu se nu remana multu lipsitu de parinte ; acolo se deschidea testamentulu repausatului Domnu , si daca in acela nu era nimeni numitu de successoru, denumea pe noulu Domnu prin alegere cu majoritate de voturi , dara nu 'lu proclamá in publicu. Éra daca prin testamentulu parintescu era destinat vre unulu dintre fiii Domnului de Domnu , atunci alegatorii era obligati a se supune la acea denumire cá la o lege, si dupe aceea alta allegere nu se mai permittea. Dupo acelu actu ingrijea de inmormentarea repausatului, si remasitiile lui, daca facuse vre o manastire, le astrucá in biseric'a aceleia, daca nu, ilu ingropá in vreo biserică catedrala. Dupa serviciulu inmormentarei, toti boiarii si curtenii, cu toti oficiarii militari se intorcea din beserică la curte, in tacere adenca, manifestandu intristarea nu numai prin vestmente, ci si pe feçele loru. Boiarii trecea indata in divanulu cellu mare, unde ocupá totu scaunele si locurile avute pre câtu fusese Domnulu in viatia, érá cetele de ostasi câtu se putea mai multe, se punea in linia in curtea pretoriala, cu armele si cu stégurile întórse, si asteptá inaugurarea noulu Domnu. Intr'aceea daca Domnulu denumitu era dintre fiii repausatului, avea datina de a sta in picioare, in vestmente de doliu , in apropierea tronului parintescu ; érá daca era alesu dintre boiari, stá nemiscatu la tronulu cellu vechiu. Dupo acestea dispositiuni, mitropolitulu curmá tacerea mai întâiu, si prin cuventare accomodata enumerá laudele Domnului repausatu, si isi descoperea dorerea in numele tiei pentru mórtea lui. Terminandu mitropolitulu, marele logofetu cetea testamen-

tulu principelui repausatu in audiulu adunarei, cu voce chiara, mai vârtosu cu acelu scopu, că daca fiulu celu mai mare ar fi fostu delaturatu in favórea altui mai micu că successoru, se afle cu totii, că acésta nu s'a intemplat prin voi'a allegatoriloru, ci prin a repausatului Domnu. Dupo citire, acelasiu logófetu mergea cellu din tãiu la Domnulu denumitu, si daca era din familia de Domnu, mai ântãiu ilu consolá pentru mórtea tata-seu, ori a frate-seu, dupo aceea 'i arată, că densulu este denumitu Domnu prin testamentulu repausatului, si 'lu rogá in numele tuturoru classelor din Moldavi'a, că se apuce cãtu mai curendu sceptrul moldovenescu, si pe ei cá supusi si servi ai sei, se binevoiésca a'i governa cu dreptate si clementia. La acestea noulu Domnu standu in picióre, cu capulu descoperitu, avea datin'a se respundia fórte pe scurtu, acusandu ursit'a, cà-ci a lipsitu tiér'a de unu domnu asia de bunu; ér' ellu, de si cunósce că 'i lipsescu poterile spre a purta greutatile domniei, totusi nu póte se nu respecte porunc'a tata-seu sau a frate-seu si vointi'a tierrei intregi, din acésta cauza ellu primesce demnitaea ce i se offere, si va governa pe supusii sei cu tóta dreptatea, cu evlavia si clementia. La acestea se scólá indata intrég'a adunare, apoi cu mitropolitulu si cu clerulu in frunte ilu petrecea la biseric'a catedrala. Mitropolitulu, înainte caruia se portá doue faclii, mergea inaintea Domnului carele stá la usi'a santei beserice, si 'lu temíiá, apoi ii intindea sant'a cruce si sacr'a carte a Evangheliei cá se o sarute, la care inchinandu-se, intrá in biseric'a. Dupo acestea Domnulu trebuia se ingenunchie in thysiasteriu in faci'a usiei ce se dice cea imperatésca si se 'si puna capulu pe marginea santului altariu, unde mitropolitulu punendu pe capulu lui omoforulu, recitá cu voce inalta rugatiunile usitate a se citi la incoronarea imperatoriloru orthodoxi, si ungea fruntea lui cu santulu miru. Dupo terminarea acestoru rituri, Domnulu se scólá si sarutá cu devotiune, alátu sacr'a mésa a altariului, cãtu si santitele icóne. Dupo ce Domnulu se intorcea dela altariu in midiuloculu besericei, mitropolitulu ii puneá coróna de aur stralucitória de petrii nestimate, ér pre candu psaltii cantá «vrednicu este», totu mitropolitulu luandu'lu de braçulu dreptu si marele postelnicu (cubiculariulu) de celu stangu, ilu ridicá pe tronulu inaltiatu cu trei graduri, asie-

diatu la paretele dreptu allu bisericeii. In acelasiu tempu se descarcá tunurile asiediate impregiurulu urbei, si musicantii in armoni'a instrumenteloru sale anuntiá solemnitaea dilei. Dupa acestea facúndu-se apolisea, Domnulu standu in vestibululu bisericeii se inbracă cu toga domnésca; atunci si boiarii desbracandu vestmentele de doliu ce portasera pán' atunci, luá altele mai deschise si mai splendide. Terminandu-se acestea, Domnulu ér' incalecá calulu si se reintorcea la curte, petrecutu atátu de mitropolitulu, câtu si de senatulu intregu, si acolo intrandu in sal'a cea mai mare, se punea pe tronulu domnescu, la care solemnitae pól'a vestimentulu 'i o tinea de a drépt'a hatmanulu, sau ducele armatei, din stang'a marele postelnicu. Dupa Domnu urmá mitropolitulu si toti boiarii, carii dupa ce se asiediá in scaunele loru, mai antaiu mitropolitulu mergea la Domnulu carele ocupase tronulu, ii sarutá manile, si in o cuventare scurta 'i orá tóte cele bune si fericite, ii promittea că va fi rogáturiu la Dumnedieu pentru densulu, si totu-odata cerea de la Domnu a'i fi aparatoriulu seu si alu clerului. De ací intorcéndu-se cotra poporu, dá tuturoru binecuventare si le recomená fidelitate cotra Domnulu loru. Dupa mitropolitulu urmá episcopii Moldaviei si ceilalti clerici. Dupa-ce au salutatu acestia pe noulu Domnu, se admittea si marele logofetu cu ceilalti boiari la sarutarea maniloru si a vestmentulu domnescu in ordinea loru. Finindu-se acésta cerimonia, Domnulu se scolá de pre tronulu, si descoperindu'si capulu multiamea tuturoru pentru buna-vointi'a arátata cotra ellu, si promittea éra si clementia, dreptate si apararea patriei. Dupa acea cuventare spatariulu punea corón'a pe capulu Domnului, si ellu se retragea in camer'a ce se dice interna, ceilalti toti se ducea pe la casele loru. Nevestele boiariloru facea in sal'a apartamentulu femeiescu aceleasi onoruri Dómnei sociei Domnului, déca era insuratu, afara de incoronare, care fiendu actu ecle-siasticu, nu se permittea femeiloru. Avea inse si Dómn'a tronulu mai inaltisioru in porticulu esterioru (tind'a ?) bisericeii, cevasi mai scundu decâtu tronulu barbatu-seu, si in sal'a ei (in care tóte femeile boiariloru își avea scaunele loru dupa demnitaea barbatiloru) portá corón'a de form'a cumu era diadem'a sociulu seu, ceea ce se póte cunósce de ajunsu din vechile loru portrete.

Éca acesta fusese modulu de a pune Domni in Moldavi'a ; dupà-ce inse prin tirani'a turciloru s'au turburatu tóte, si dreptulu boiariloru tiei de a'si alege Domnu s'a luat, modulu de a da Moldaviei Domni, differe cu totulu. Pentru-cà indata-ce vezirulu e insciintiatu despre mórtea Domnului, sau cà a decisu cá se'lu destróne, din ura ori din vin'a propria, cauta intre fiii principelui si intre alti nobili din Constantinopole unu altu domnu, si déca sunt tempuri de pace , promitte domni'a la acela care offere bani mai multi, ér' de cumu-va se apropie vreunu resbelu, celui mai credintiosu si mai renumitu pentru virtuti bellice. Dupa-ce s'a invoitu cu acestu candidatú despre daruri si despre alte legi ale acestei domnii noue, si dupa-ce ia dela elu obligatiune in scrisu cà'i va platí banii , presenta sultanului opiniunea s'a prin unu actu ce se dice *talchis*, camu de coprinsulu urmatoriu : «N. N. Domnulu de acumu alu Moldaviei, inpila pre supusii Maiestatiei tale preste mesura, in càtu boierii acelei provincii, voindu a scapa de tirani'a lui, sunt siliți a fugí in tierile vecine , altii au venitu si aici, cá se céra clementi'a ta imperatésca in contra unui domnu atátu de crudu (éra daca nu i se póte imputa tirania , i se scornesce cà a denegatu tributulu, ori a fostu lenesiu in essecutarea porunciloru, sau alta ori-ce crima, numai cá se'lu arate demnu de a fi destituitu). «Fiendu-cà acésta este cu totulu in contra interesselor Maiestatiei tale si ale imperiului, am aflatu a fi necessariu, cá (déca se pare asia maiestatiei tale) susu numitulu domnu se fia depusu , si se i se dea de successoru N. N., pe care l'am cunoscutu de omu dreptu, credintiosu, probu si demnu de acea gratia.» Déca place sultanului acea conditiune si déca nici *Kyzlar agasi* sau alti ministrii ai curtiei interne nu se oppunu la planulu vezirului, atunci sultanulu subscrie cu mán'a sa asia : Mudzebinze amel alunà , adeca : se fia dupa cele dise mai susu (se se implinésca). Avendu vezirulu acésta resolutiune, chiama pe candidatulu de domni'a la curte, nóp-tea, déca vre se lucre in secretu, ori déca se teme cà domnulu a-flandu ce desastru 'lu astépta, va trece in tierile crestine ; éra déca nu e téma de asia ceva, ilu chiama dio'a. Acolo chiehaia-begulu mare-lui veziru ilu primesce in modu onorificu si'lu conduce in locuinti'a sa particularia care este in curtea vezirului, unde'lu pune se siédia

Dupa salutatiuni reciproce chiehai'a 'i spune caus'a pentru care l'a chiamatu (de si candidatulu o cunósce fórte bine, dara acea repetitiune o ceru cerimoniile curtiei), adeca 'i arata, cà domnulu seu, vezirulu, a vorbitu sultanului despre servitiile credintióse a le tata-seu, sau de a le lui, facute imperiului ottomanu, si de acésta i s'a permis, cà se decida a'lu face Domnu Moldaviei; de ací 'lu invétia, cá se se arate demnu de acea functiune, si prin servitiile sale futele se arate barbatí'a sa, se se ferésca, cá nu prin lene sau perfidia se faca de rusne pe veziru la sultanulu. Dupa-ce a disu acestea, chiehai'a trece din chilia in camer'a vezirului si 'i spune cà candidatulu la domni'a Moldaviei chiamatu fiindu, se afla de fačia, intru asteptarea porunciloru inaltimei sale. Indata-ce vezirulu scapa de alte afaceri, comitte lui *Capudzilar chiehaiasi*, adeca prefectului ustariiloru, cá se introduca pe noulu domnu. Acesta, inainte de a intra in *Arzodasi*, adeca in sal'a de audientia, astépta puçinu in antecamera (in tinda), pèna candu functionarii vezirului si cubicularii sei se punu in ordine de ambele parti ale camerei. Dupa acestea candidatulu e introdusu la vezirulu, carele siede intre perini, dupa datin'a turciloru, la drépta lui stà chiehai'a; candidatulu saruta man'a vezirului, apoi se retrage puçinu si stà in pitióre. Atunci vezirulu ridicandu ochi, saluta pe candidatu cu mare gravitate si solemnitate dicundu: *Chosz gieldin beg*, adeca, bine ai venitu principe; apoi ii dice: Prea stralucitulu, prea dreptulu si prea clementele nostru imperatu, aflandu co Domnulu care a gubernatu pèn' aci Moldavi'a, se pórtu cu lenevire intru indeplinirea porunciloru si cà asupresce pe supusii sei, a demandatu cá se fia lipsitu de demnitatea sa. Cunoscèndu-te eu pe tine de omu bunu si onestu, cumu si credintiosu imperiului otomanu, m'am rugatu, cá se fii tu inaltiatu la acea domnia. Éra prea clementele imperatu ascultandu rugatiunea mea, si fiendu'i mila de tine, ti-a daruitu tie principatulu Moldaviei. De ací este datorí'a ta, cá prin credintia se fii recunoscatoriu pentru acea mare gratia a imperatului, aratata càtra tine, se ai aceiasi amici si aceiasi inemici, pe cari'i avemu si noi, se guberni pe supusii tei cu blandetie, se aperi pe cei drepti, se nu erti nimicu celoru nedrepti, se fii indestulatu cu ceea ce'ti dau legile si usulu din veniturile tiereii

éra preste aceea se nu rapesci nimica dela supusii tei cu puterea, ér imperatului se'i trimiti la terminulu anumitu tributulu si darurile pentru curte. Déca vei impliní acestea, te vei bucura de clementi'a imperatésca in veci (adeca in tóta viati'a ta); éra deca vei face in contra, se stii cà finitulu teu va fi nefericitu. Domnulu respunde vezirului ellu insusi, déca scie turcesce, déca nu scie, prin supremulu interprete (dragomanu) alu curtiei, multiamindu pentru beneficiulu imperatescu, care i se dà farà cá se'lu merite, promitte cà va observa cele ce i se inponu, isi va pune tóte puterile sale, chiaru si viati'a in serviciulu maiestatiei sale, si se róga, cá clementi'a imperatésca se nu se intórca dela elu. Acestea dise, vezirulu comitte prefectului usiariloru, cá se aduca tog'a ce se dice caftanu, pe care o intinde mai antaiu Domnului cá se o sarute, dupa aceea 'lu imbraca cu ea preste celelalte vestmente. Asia investitu se apropie de nou spre veziru, ii saruta man'a si pól'a vestmentului, apoi ii presenta pe agentele diplomaticu (capù chiehaiasi) alu seu, carele reside la curte, si'lu róga cá se binevoiesca a lua si pe acesta sub protectiunea si apararea sa. Déca vezirulu se invoiesce, respunde, *ne chosz*, adeca, fórte bine; atunci apoi imbraca si pe agente cu toga, inse de a dou'a ordine.

Dupa acestea solemnitati, Domnulu saruta man'a vezirului a trei'a óra, si fàra a mai dice unu cuventu, esse din sal'a de audientia si trece in chili'a chiehaiei. Puçinu dupa aceea vine si chiehai'a, gratulédia domnului pentru nou'a demnitate, ii dà cafea si sierhetu (care este facutu din zacharu fertu cu apa) si stà cu elu de vorba despre afacerile principatului, sau si de alte lucruri intemplatórie. Pre càtu tempu Domnulu petrece acolo, mai marele preste grasdurile de cai ale vezirului (imràhor) prepara unu calu adornatu fórte frumosu, ér' prefectulu ceasiloru cu 24 de ceausi si cu patru alergatori pedestrii de ai vezirului, cumu si cu alti càtiva oficiari de rangu mai inaltu (agalari) si cu oficiari interni (icz agalari) ai vezirului, a-stépta calare esirea Domnului. Dupa-ce afla cà tóta acea ordine de solemnitate este regulata, chiehai'a dispune a se aduce profumuri, si a profuma pe Domnulu, ceea cea la turci e semnu cà ai se'ti iai dio'a buna si se te duci. Dupa acestea Domnulu saruta man'a chiehaiului

si cu patru ceausi de parada (alai ceausiu) inainte, incalcandu calulu ese din curtea vezirului in ordinea urmatória. Atâti ceausi câtî voiesce Domnulu, mergu inainte cu comandantele loru (ceauslar emini) dupa cari vinu oficiarii mari si oficiarii interni ai vezirului ; dupa acestia urmédia Domnulu incongiuratu de patru alergatori, dintre carii doui mergu cevasi inaintea calului, doui din doue parti alaturea Domnului si 'i tienu pitiórele. Indata dupa principe are locu agentele seu diplomaticu, in fine conductulu se inchiaie cu boierii Moldaviei, câtî se va intempla cá se fia acolo, sau cu câtiva dintre patricianii greci din Constantinopole, cu care Domnulu se afla sau in affinitate, sau in amicitia. Cu acésta parada Domnulu ese din curtea vezirului prin pórt'a Bacheze Kapu , numita odinióra Chrysopylen, si merge de a dreptulu in Fanaru la beseric'a catedrala a patriarchiei. Ori-cine vede pe Domnulu in trecerea sa, fia turcu, fia crestinu, tocma candu aru si siedea in oficin'a (bolt'a , dughén'a, pravali'a) sa, trebuie se se scóle in pitióre , se'si incrucésca manile pe peptu, si se'si plece capulu ; ba inca de ar trece si prin pórt'a ieniceriloru, ori-care s'ar intempla cá se fia acolo de paza, comandantii loru ii punu in ordine pèn' la trecerea Domnului, pe care 'lu saluta, cá si pe veziru, lasandu in josu pól'a de inainte a vestmentului (ceea ce la Turci este semnulu celei mai inalte veneratiuni, cu care arata, cà ei respecta pe principe asia de multu, in càtu stau cu pitiórele coperite de inaintea lui , si cà numai la comand'a lui trebuie se se misce din locu) si punendu man'a drépta ia peptu, ilu saluta cu capulu plecatu. Ajungèndu cu acestu conductu la beseric'a patriarchala, turcii sunt comandati a sta pe strada, éra Domnulu intra in curtea besericeii calare, si descaleca la pétr'a destinata mai alesu pentru scopulu acesta, intre strigatele ceausiloru : «Dumnedieu cellu dreptu si preainaltu se dea imperatului nostru si domnului principe alu nostru la multi ani viatia, si se traiésca in fericire.» In pórt'a din afara ce dà spre strada , ii esu intru intempinare la pétr'a susu numita, clericii seculari (de miru) ai besericeii patriarchale, mitropolitii, episcopii si ceilalti clerici, cari se intempla se fia pe atunci de façia, apoi candu ajunge la usi'a besericeii, ilu primesce patriarchulu si 'lu binecuventa cu semnulu crucei. Patriarchulu mergèndu inainte, intre cantarea psaltiloru τὸ ἀξιὸν ἔστιν

Domnulu intra in beserica si standu in midiuloculu ei , in façi'a altariului, face semnulu crucei, si dupa-ce a sarutatu santele icône, trece la tronulu destinatu pentru Domnulu Moldaviei, éra candu calca pe trépt'a lui, protodiaconulu recitédia ecteniile, in care mentionédia si pe noulu principe cu acésta formula : «Inca ne rugamu pentru prea evlaviosulu, prea stralucitul si prea inaltiatulu nostru Domnu N. N., cá se 'i dea lui putere, invingere, stabilitate, sanetate, salute, si Domnulu Dumnedieulu nostru mai virtosu se 'i ajute si se 'lu indrepte pre elu intru tôte, se supuna la pitiórele lui pe toti inemicii si reu voitorii.» Dupa ectenii, patriarchulu ornatu cu sacrele vestmente, intra in altariu cu patru sau cu mai multi mitropoliti ; intra apoi si Domnulu, si ingenunchiandu apropie capulu de marginea altariului. Patriarchulu ii acopere capulu cu omoforulu , si recitandu rugatiunile usitate odinióra la incoronarea imperatorilor, ilu unge cu santulu miru. Dupa acestea Domnulu sculandu-se, se urca éراسi pe tron , ér' psaltii canta : «Γὰ Δόμνε Dumnedieule , viatia indelunga, prea evlaviosului, prea stralucitul si prea inaltiatului nostru principe a tóta Moldovlachi'a , Domnului Domnu N. N., apara'lu Dómne la multi ani. «Atunci se pune si patriarchulu in tronulu seu si comandandu tacere, enumera pe scurtu laudele principelui, si 'lu invetia cá se respecte si se apere beseric'a. Dupa predica urmédia salutarea patriarchului (polychronion) in aceiasi termini, in carii este compusa si a Domnului. Dupa terminarea actului besericescu principele si patriarchulu mergu in midiuloculu besericeii, unde patriarchulu confirma pe Domnu dandu'i binecuventare prin semnulu crucei, ér' Domnulu ii saruta drépt'a. De ací patriarchulu petrece pe Domnu dela beserica pèn' la susu dis'a pétra, unde sarutandu-se unulu pe altulu, Domnulu ér' incaleca calulu, si afara din curtea besericeii catedrale este primitu de cotra conductulu turcescu, apoi de acolo se reintórce in palatulu seu între strigatele repetite si usitate ale ceasiloru, in ordinea in care venise. Sosindu la locuinti'a sa, invita la sine numai pe comandantii conductului, caroru le dà cafea sau alte confecturi de zacharu si unele presente usitate, dupa care densii pofíndu Domnului celui nou successu bunu si fericitu, se reintorcu in curtea vezirului. In urmatórea di vine patriarchulu

cu mitropolitii spre a saluta pe Domnu, dupe acestia vine tóta nobilimea greciloru càta se afla in Constantinopole, spre a'i gratula. Representantii regiloru si ai republiceloru inca au datin'a de a gratula principelui, in persóna, sau prin interpretii (dragomanii) loru, mai alesu déca au avutu mai de inainte cunoscintia cu densulu. In dilele urmátorie Domnulu se ocupa cu platirile de bani cu care era datoriu pentru castigarea principatului, si cu alte daruri, care se si numescu daruri (p̄schias), in adeveru inse turcii cei nesatiosi de avutii le storcu dela Domnu. Indata-ce a platitu diumetate din tóte acestea, i se transmittu semnele domniei, doue códe de calu, (numite tug) si unu stégu (numitu sandgeacu) si acésta cu parada mai mare decâtu se intempla la denumirea veziriloru cu trei códe; pentru-cà acestia primescu semnele potestatiei loru dela prefectulu stéguriloru (miralem aga) fără nici o pompa; din contra, déca acelea sunt a se da Domniloru Moldaviei sau Valachiei, se pórtá preste tóta urbea, cu parada marétia, pèn' la casele Domnului. Se aduna adeca in dio'a anumita des' demànétia, la pazitoriulu stégului imperatescu, care este unu functionariu de frunte la curte, aceiasi ceausi si oficiari ai vezirului, carii petrecusera pe Domnu la beserica. Aflandu Domnulu cà s'au adunatu cu totii, tràmite pe reprezentantii si pe boiarii sei càti sunt de façia, cu pompa càtu se póte mai mare si cu parada, calare pe cai adornati, la preainalt'a pórtá (Babihumaiun), adeca la pórt'a din afara a palatiului imperatescu. Pe acestia miralem aga 'i primescu cu tóta onórea si chiama indata music'a imperatésca (tubulchaná) destinata Domnului. Pre candu incepe acésta se bata tobele si se cante din fluiere si din alte instrumente musicali usitate la turci, totu conducutulu inaintédia din curtea imperiale in acea ordine. Inainte mergu ceausii câte duoi, urmédia oficiarii vezirului totu câte duoi, inbracati totu in uniform'a cu care se presenta in divanu la sultanulu; acestora le succedu agentii Domnului cu boiarii Moldaviei, in urm'a carora vine apoi miralem aga cu stégulu desfasiuratu si aducèndu cele doue códe de calu, éra musicantii impresóra pe acesta pe din dosu. Trecèndu asia prin urbe, tóte custodiele (sentinele), ori unde voru fi, chiaru si in curtea vezirului, trebue se stea in strata in ordine, cu pól'a vestmentului lasata, cu manile incrucite peste peptu,

se se inchine la semnele imperatesci. In fine dupo-ce ajungu la locuinti'a Domnului, acesta cu ai sei curteni ese inaintea stegariului, era miralem aga plecandu capulu, ii da stégulu si còdele de calu, adaogèndu cuventele : Dumnedieu se dea, cá se 'ti fia spre fericire (Allah teala mubarek eileje). Domnululuandu stégulu la màna 'lu saruta cu reverentia si 'lu dà stegariului seu spre pastrare ; dupo aceea chiama pe miralem aga in sal'a de audientia, unde 'i dà cafea si dulcetiuri dupo datin'a turcésca, si pune se 'lu imbrace cu toga captusita cu samuru, apoi dandu 'i si usitatulu onorariu ilu dimitte. Miralem aga se reintòrce cu ómenii curtiei la curtea imperiale, musicantii inse remanu la Domnulu, si in tóta diu'a facu musica militaria sgomotósa câte trei óre inainte de apusulu sórelui, care tempu la turci se dice Ikindi. Acestu privilegiu inca este lasatu numai Domniloru Moldaviei si Valachiei ; pentru co nici unni pasia nu 'i este permissa acea musica militaria, pre câtu tempu se afla intre murii Constantinopolei. Dupo-ce Domnulu a terminatu tóte afacerile câte le avea cu curtea, si dupo-ce a platitu sumele câte i s'au impusu, anuntia pe veziru prin agentele seu, cá acumu ! nu 'lu mai impedece nimecu de a merge se apuce frenele Domniei, ilu róga cá se 'i midjulócésca audientia la Sultanulu si facultate de a purcede. La dio'a destinata pentru ceremoni'a aceea, care nu póte fi de câtu duminéc'a sau marti'a, adeca dile fixate de Sultanulu Suleimanu pentru tienerea divanului, marele veziru, Muftiulu si caziulas chierii, cum si ceilalti veziri, ianicer agasi, silahdar agasi si alti câtu potu intra in virtutea functiunei loru, se aduna inainte de diori, si asculta causele de judecata ale litigantiloru, ér' sultanulu stà ascunsu dupo nisce zebrele aurite. Acésta se intinde uneori pèn la ór'a a patr'a, pèno candu adeca nu mai remane nimeni care se aiba a se plange asupra altuia. Dupo-ce s'a inchisu divanulu (siedinti'a), Domnului cu boiarii sei i se comanda cá se stea in linia drépta de la pórt'a porticului din afara a salei de audientia, pèno la usi'a cu care se inchide bolt'a interna nu mita *cube*. Atunci marele veziru se scóla de la loculu seu si merge la imperatulu impreuna cu ceilalti veziri si cu caziulaschierii, era Domnulu in trecere 'lu saluta plecandu 'si capulu, dandu aceeasi onóre si celorulalti veziri. Acestia dupo-ce suntu admisi la imperatulu,

mai antaiu marele veziru dă sultanului informatiune despre lucrurile pertractate in consiliu, sau despre altele ce se tînu de administratiunea statului, dupo aceea'i spune, că sierbulu seu Domnulu Moldaviei, cere facultate de a merge in principatulu seu. Déca sultanulu ii acórda plecarea, atunci prefectulu usiariloru anuntia Domnului vointi'a sultanului, éra locotenentele ieniceriloru langa vezirulu, *comanda* cá se puna pe capulu Domnului *cucc'a*, care este o crésta facuta din pene de struthionu, compusa in modu arteficiosu. Acesta este unu ornamentu propriu ieniceriloru, si se in pune Domniloru, pentru co ei au locu in cét'a ieniceriloru, din care cauza nimeni nu pôte pune Domnului acea cucca, decâtu numai locotenentele ieniceriloru (muhzuragasi), carele pre cátu tempu stă la custodia in curtea vezirului, se considera de locotenentele tuturor trupeloru de ieniceri langa veziru. Domnului adornatu in acestu modu, supremulu tefterdaru ilu imbraca cu caftanu (toga lunga), imparte si la alti 27 de boiari toge de valóre mai mica. Dupo acestea doui capudgibasi introducu pe Domnulu cu patru boiari mari din cáti se afla presenti, dar' ilu tînu fórte strinsu de braçiu. Trecéndu preste pragulu salei de audientia, aceiasi silescu pe Domnu cá se 'si plece capulu pèn la pamentu, ceea ce se repete dupo alu treilea si alu sieselea pasiu, in fine stă dreptu in midiuloculu salei, pentru că este strimta. Atunci sultanulu intorcéndu-se din tronulu cotra veziru carele stă de a drépt'a cu manile incrucite, ii comanda ceea ce are se dica Domnului, dupa care vezirulu inchinandu-se sultanului pèn la pamentu, se adressédia cotra Domnu camu in acestea cuvente : «Dupace Domnulu nostru imperatu, asilu alu lumei, a cunoscutu credinti'a si probitatea ta, facundu-i-se mila de tine, ti-a datu tie principatulu Moldaviei. Asia dara si tu trebue se fii constantu de ací incolo in servitiu, cu credintia si sinceritate, se asculti de prea santele sale mandate, la care trebue se se súpuna tóta lumea, si se le inplinesci cu reverentia ; se aperi pe supusii imperatului carele se afla in bine si fericire, si se te arati clemente cotre ei ; se cercetezi acuratu si cu diligentia ceea ce lucra inamicii, si se tramiti despre densii in totu timpulu informatiuni essacte, si spre acestu scopu se lucrí din tóte puterile si cu tóte midiulócele. Din contra, tu scii (adeca, scii tu ce te

astăptă). Era de vei peatui, in nici unu modu nu te vei putea escusa cu respunsuri de nimicu.» Déca Domnulu cunósce limb'a turcésca, respunde elu insusi la acestea pe scurtu cu acésta formula : Promitu din sufletu si pe viati'a mea, co voiu applica tóte poterile câte le am, in servitiulu prea dreptului si prea clementelui meu imperatu, numai senu 'si întórca ochii clementiei si ai maiestatiei sale de cotra nulitateasierbului seu. Acestea díse, Domnulu este scosu din sal'a de audientia de cotra capudgibasi cu aceleasi cerëmonii cu care venise, dara pasindu inapoi, pentru co este opritu a întórce dosulu cotra imperatulu. Intr'aceea prefectulu supremu alu grasduriloru imperiali (buiuc imfrahor) prepara la pórt'a de midiulocu a curtiei unu calu arabu, ornatu cu frene de auru si stralucitoriu de petre scumpe, cooperitu cu covoru cusutu si chindisitu in auru si argintu , la a carui siea la stang'a atérna sabiia, la drépt'a busduganulu militariu (topuz). Calulu e tñutulu de doi ductori imperatesci de cai (iedeccíf), alaturea stau argati cu caciule albe pe capu (akkiuhlali) si totu atáti cursori (peiki) imbracati in vestmente cusute cu firu de auru si portandu pe capu mitre de argintu si aurite in form'a a unui pocalu (σκιφοι). Acolo Domnulu incalecandu calulu , astépta pe veziru, éra pe boiarii sei ii comanda cá se stea in ordine de a stang'a; apoi pe marele veziru si pe ceilalti veziri ii saluta in trecerea loru cu capulu plecatu si cu manilepuse pe peptu, ér' aceia respundu cu semnu datu din capu.

Dupa ce se ducu acestia pe la palaturile loru , domnulu inca se duce cu aceeasi parada si musica militaria cu care venise, precumu si cu ductorii si cursorii imperatesci din curte dreptu la beseric'a cathedra, unde patriarchulu ilu întempina cu aceleasi cerimónii, si onoruri pe care le-amu memoratu mai in susu. Totusi candu intra in s. beserica, depune cucc'a si nici nu o mai pune pe capu , pèn' la esire. De acf trece dreptu la palatulu seu, si acolo este introdusu in sal'a sa de audientia de cotra aceiasi agalari, caril'au insoçitu. Acestia luandu'si presentele usitate, se reintorcu in curte, éra ductorii si cursorii (peiki et akkiulahly) remanu pe langa ellu si'lu petrecu pèn' la Jassi, care este capital'a si residenti'a. A duo'a di supremulu cancelariu alu imperiului (Reis effendi) ii transmite diplom'a scrisa cu litere de auru si cu cele mai artificióse semnaturi, si'i comitte,

cá se purcéda câtu mai curéndu in principatulul seu ; pentru cá nici unui domnu nu' i este permisu a petrece in Constantinopole mai multu de o septemana, dupa ce s'a prezentatu la sultanulu.

Candu are se manece, i se dá dela imperatulu iskiemne agasi, adeca dupa etymon alu cuventului, prefectulu tronului, a carui missiune este cá se asiedie pe domnu in tronu. Acésta functiune se committe unuia dintre demnitarii intimi, prefectului usiariloru, sau antaiului prefectu alu grasduriloru imperatesci, ori cellui de al duoilea, uniori si sihladariului, si ciohodariului, carii tînu gradulu supremu intre demnitarii curtiei; acesti doui inse din caus'a multoru afaceri grele cu care sunt insarcinati, nici-odata nu insoçescu pe domnu, ci tramitu plenipotenti cari se'i represente. Preste acésta, mai sunt comandati a merge cu domnulu unu capudgibasí cu patru capugí simplii (gregari, de rendu), totu atâti ceausi, câte doui conductori, doui alergatori si câte doui cursori imperatesci, cumu si acea banda de musicanti (tubulchaná), care merge si cu vezirulu. Dupace s'au luatú tóte acestea dispositiuni, domnulu cu o di inainte de a esí din Constantinopole, cere dela veziru permissiunea de a 'și lua remasu bunu, ér' dupa-ce i se dá, merge cu agentii sei si cu câti-va boiari la pórt'a vezirului. Kiechaia 'lu introduce in camer'a vezirului. Acesta 'lu invétia se fia credintiosu, ii repete instructiunile de mai inainte si 'i face cunoscute altele, cerute de impregiurari. Domnulu respunde la acestea dupa natur'a lucruriloru, recomanda pe agentii sei si pe sine in favórea vezirului si dupa acestea 'i saruta man'a. Acestea implinite, vezirulu ii dá licentia de plecarea si'i orédia cele bune cu formul'a urmatória : «Te voiu vedea. Porta-te barbatesce si cu taria. Mergi in pace si sanetosu, ér Dumnedieu se'ti usioredie lucrarea ta.» Indata apoi pune de'lu imbraca cu toga ce se dice izu caftanu, adeca toga de remasu-bunu. Dupá finitulul acelei cerimonii merge la chiehaia, de la care inca 'si ia remasu-bunu, apoi incalecandu, sau se reintórcé la palatulul seu, sau merge pe la ceilalti veziri cá se'si ia dio'a buna. Se intempla inse acésta mai multu nóptea de câtu dio'a, cá nu cumva Domnulu se destepte in veziru prepusulu, cá elu ar avea si alti patroni in imperiu. In urmatóri'a di pléca din capital'a imperiale in mersu incetu, cu parada si pompa câtu se póte

mai mare, între strigatele ceasilor, cari, precumu s'a memoratu mai susu, ori-cându domnulu incaleca sau descaleca calulu, totudeauna striga. In frunte mergu calarelii moldoveni, déca 'i are Domnulu, inaintea loru flamur'a lui. Dupa acestia vine music'a crestina, tob'a si trômbiti'a, apoi unu stégu albu, semnu alu paceri si alu supunerii si in midiulocu doue códe de calu date Domnului dela curte. Urmédia agentii Domnului si boiarii moldoveni câti se afla in Constantinopole, inprejurulu carora mergu de ambele parti ceausii. Dupa acestia vinu caii de calaritu ai Domnului, de cari póte duce siepte, cá si cei-lalti veziri; caii sunt coperiti cu tapete si cu pături cusute cu firu; impregiurulu acestora, siése alergatori de ai Domnului si doui de ai Sultanului. Dupa acestia merge Domnulu investitu cu toga domnésca si cucca pe capu, capulu calului seu ilu coperere doui cursori de ai sultanului, si scarile sunt tienute de doui ducatori de cai (iedecc). Ceva mai inderaptu, de a stang'a Domnului, care dupa datin'a turciloru este locul de mai mare onóre, merge prefectulu tronului, la drépt'a custodele stégului. Dela spate Domnulu e pazitu de cubicularii sei, dupa care trei locotenenti ai marelui stegariu (sandziak agasi) aducu trei stéguri rosii, dintre cari celu midiulocú are la verfu semilun'a, ér' ceialalte numai globuletie rotunde si aurite. Dupa acestea urmédia music'a cu tobe mai mari si buciume (surle), ce resuna fôrte tare. In fine conductulu intregu se inchide prin ómenii prefectului pentru tronul si ai marelui stegariu, cumu si alti ómeni de conditiune inferióra, din cati se compune cét'a.

Precumu s'a disu mai susu, conductulu merge in acésta ordine muta, pên' la prim'a statiune, care nu este departe de murii capitalei. In cursulu caletoriei nu se observa, ce e dreptu, tóte acelea cerimonii, cu atâta religiositate, totusi, ori-candu ajungu la vreo urbe, sau si la vre unu satu, trebue se se repeta atâtu strigatele solemne ale ceasilor, câtu si ceialalte cerimonii, si se se audia music'a. Mai departe la drumu trebue se mai mérga inainte totudeauna doui ceausi cu vre unulu dintre deregatorii Domnului pên' la statiunea a dou'a, care la turci se dice conacu, si se ingrijésca de salasia si de ale mancarei, care tóte se facu pe placulu si voi'a Domnului.

In acelu tempu adeca li se demanda la toti in numele sultanului, cà se asculte de Domnu intocma cá si cumu ar fi de faia marele veziru, si déca vreunulu dintre turci s'ar porta cu nesupunere si nu ar voi se asculte de poruncile Domnului, acesta 'lu pte pedeps prin besli-aga alu seu, dupa cumu va merita, sau déca vrea se'lu tractedie mai blandu, ilujd spre pedépsa prefectului loru. Asia dupa ce Domnulu ajunge la Galati, care este prim'a urbe a Moldaviei pentru cei carii vinu de la Constantinopole, este intempinatu de cotra toti boiarii Moldaviei inferióre si de cti locuescu mai pe aprópe din cea superióra. Petrecutu de acestia purcede la Iassi, r' mergndu cercetdia despre starea locuitoriloru, asculta plansorile loru si le judeca causele de processu. Pe unu milu de locu ii essu inainte locotenentii (caimacami), pe care 'i denumise densulu prin epistola inca de cându se află in Constantinopole, insocti de ceilalti boiari, ostasi si cetatiani, pe carii Domnulu siedindu calare 'i admite la sarutarea manei si a vestmentului. De acolo intra in urbe cu aceeasi pompa, cu care esise din Constantinopole, si desclica aprópe de beseric'a santului Nicolae. Domnulu intrandu in tind'a besericei este salutat de cotra Mitropolitu cu cellaaltu cleru, si introdusu in beserica, unde se essecuta aceleasi ceremonii eclesiastice, de care amu dsu mai susu că s'au observatu din vechime. Dupa terminare esindu din beserica, cl'a turcésca care intr'aceea stetese pe strata, ilu primesce cu aclamatiuni solemne si cu sunete de musica. Totu cu acellu conductu merge la palatulu seu, de unde mergndu inainte prefectulu tronului, este introdusu indata in divanulu celu mare (sal'a cea mare), si st dinaintea tronului facutu pe trei trepte. Boiarii ocupa fia-care locurile loru, dupa ei intra si oficiarii militari, cumu si comerciantii mai de frunte din Iassi. In fine se comanda tacere si prefectulu tronului d diplom'a imperatésca numita hiukm fermani, adeca mandatulu Domniei, spre citire la scritoriulu consiliului, cunoscutu sub nume de divanu effendis (care este turcu si trage plata buna dela Domni). ra acellu mandatu se scrie camu cu acestea cuvente :

Cei mai alesi dintre nobili si cei mai eminenti ai Principatului, Mitropolitu, episcopi si boiari ai Moldaviei, cete calaretie si pedestre,

si toti supusii si servii mei, finea vietiei vóstre se fia fericita. Candu va ajunge la voi prea potentele mandatu alu preastralucitei nóstre maiestați imperiale, careia se supune lumea intréga, se ve fia cuno-secutu, cà in annulu N. N. lun'a N. N. nemarginit'a nóstra mila privindu spre credinti'a si servitiile sincere facute de cellu mai alesu dintre principii gentei care crede in Isusu, si cellu mai eminente dintre magnatii gentei Nazareniloru N.N., cu mil'a si clementi'a si ajutoriulu nostru l'a judecatu a fi demnu si aptu. Din acésta cauza noi ne induraramu a'l orna si dona cu principatulu Moldaviei. Éra apoi 'i comandaramu lui fórte strinsu, ca se póрте grija parentésca de boiarii d'in tóte rangurile, de nobilii pusi preste provincii si toti cei supusi lui, se'i protéga si se'i favoredie : mandatele nóstre se le inplínésca iute si se ne faca noue totu feliulu de servitie credintióse si sincere. Éra voue ve comandamu cá se'i fiti lui ascultatori si supusi intru tóte si cate va committe voue din mandatulu nostru, se le indepliniti cu diligentia si fara nici-o intardiére. Éra ori-care va va avea portare necuviintiósca si impertinenta, si nu va voi a se supune mandatelorui lui, fia acel'a de ori-ce conditiune, reutate'a si cerbici'a acelu'a se o infrene, pedepsésca si infranga cu sabii'a séu cu ori-care alta specie de pedépsa 'i va placea lui. Deci pe susu numitululu vostru domnu si principe pusu voue de către noi se 'l cunósceti : éra altumentrea se nu cutediati a simti séu a lucra in contra, si prea santului nostru semnu (adeca tur'a, séu subscriptiunea imperatului), se'i credeti, si asia se sciti. Datu in Constantinopole annulu N. N., lun'a N. N.

Dupa ce s'a cititu acésl'a prin Divan-effendisi si prin interprete s'a explicatu din periodu in periodu, toti boiarii respundu dintr'odata in una voce : Se fia mandatulu imperatescu. Atunci Iskiemne agasi imbraca pe Domnu cu tog'a (caftanu), pe care 'lu adussesse cu sine, si ridicandu'lu cu man'a drépta ilu assiédia pe thronu. In acellu momentu se descarca tunurile, éra Ciausii repetu aclamatiunea. Atunci domnulu confirmatu pe thron dispune ca Iskiemne agasi se fia imbracatu in vestmentu captusitu cu samuru, éra pe divan-effendisi si pe marele postelnicu cu caftanu simplu. Dupe terminarea acestoru ceremonii, mai antaiu mitropólitulu gratulédia Domnului, orandu'i

tóta fericirea, si 'i saruta manile, éra dupa aceea benecuventare saruta si domnulu man'a mitropolitului. Dupa mitropolitu vinu episcopii și boierii fruntasi la sarutarea manei si a vestmentului, éra marele postelnicu citește numele loru adaogându acésta formula : Robulu Mariei tale N. N. saruta pól'a Mariei tale. Totu asia face alu doilea postelnicu boiariloru de a dou'a, si alu treilea celoru de a trei'a trépta. Dupa boiari urmédia prefectii ordiniloru militare, chiliarchii, capitani, centurionii si locotentii, cum si comerciantii si alti cetatieni mái de frunte din Iassi. Dupa acestea Domnulu se retrage in camer'a interióra, éra Iskiemne-agasi este condusu la ospellulu seu cu mare pompa precedendu usériulu supremu. A dou'a di boiarij se aduna earasi in divanulu celu mare, unde dupa ce ocupa toti locurile vechi, vene si Domnulu precessu de cét'a postelniciloru si din divanulu celu mare trece in pretoriulu numitu spatari'a mica (1). Acolo, dupa ce Domnulu ocupa thronulu, se chiama cele trei clase ale boiariloru Moldaviei, fiacare prin postelnicii clasei sale. Venindu ei in ordine, Domnulu séu ii scóte din oficiu, séu ii confirmá in trensulu, séu ii inaltia de la gradulu inferióre la altele superióre; éra a'i degrada din functiuni mai inalte in altele inferiori, este in contra usului țierei (afara déca cine-va cere de buna voia), de aci incolo sta in potestatea Domnului a dispune de ei, cá si candu nu ar cunósce pe nimeni mái mare preste sine pe façi'a pamentului. Dupa ce dispune tóte acestea dupe voi'a sa, si asiédia lucrurile tierei concrediute lui, pe Iskiemne-agasi, si pe ceilalti oficiali imperatesci scotiendu'i cu mare pompa din urbe, incarcati cu multe daruri ii dimitte la Constantinopole, si 'i insociesce cu toti boiarii pana la una miie de passi afara din urbe, éra de acolo le da unu boiariu de conducatoriu pana la Galați, éra Domnulu se întórce la Iassi.

---

(1) Se numesce de comunu asia, pentru-ca in acea camera se pune tot-dea-una spad'a Domnului pe mésa, éra in aceea nici nu intra altu-cineva, decatu cei siepte boiari de rangulu antaiu,

CAPU IV.

DESPRE CONFIRMAREA DOMNILORU.

În modulu cumu amu aretatu mai în susu, se dá priincipiloru Moldaviei domni'a tieiei de catre Port'a ottomana. Ea erá respectabile, dar atátu de instabile, în câtu déca nu erá intarita cu celle mai firme cercuri, le cadé d'în mana mai iute de cumu cugetau. Că-ci în ce modu se purtau Ottomanii fație cu Moldovenii, o au arretatu ei pên' la evidentia; în câtu cu dreptu cuventu dice proverbiulu despre ei, ca : nu venéza iepurii cu canii, cî cu carulu, nici nû cauta a amegi calulu cu saculu desiertu. Ei tieneau ca è cu multu mai bine a imblandi prin lingusiri taurulu cellu nedumeritu alu Moldaviei, a carui ferocitate nu odata o au simtîtu spre daun'a loru, decâtu a'i domoli furórea prin forti'a; ei sperau, ca cu timpu se va desbracă de natur'a sa feroce, si mai scádiendu d'în putere, va stá singuru cá se fia ferecatu în catene.

Cu acestu scopu, candu *Bogdanu III*, fiulu lui Stefanu cellu mare, a suppusu mai întâiu tier'a sa imperiului ottomanu, Turcii nu i-au denegatu nici un'a d'în onorile domnesci; i-au lasatu insignele de summ'a dignitate domnésca; ba au confirmatu tóte legile politice și ecclesiastice alle tieiei, multúmindu-se cá, în semnu de feudu, se respundia curtiei în totu anulu patru mí de galbeni.^x

Dupa mórtea lui Bogdanu, alegédu boiarii Domnu pe fiulu seu Stefanu VI., cá pe legitimulu erede la domnia, Ottomanii au datu acestui-a onori anca si mai mari. Sultanulu i-a tramisu sub titlu de solu pe prefectulu supremu alu stauleloru, spre a'i congratulá la intrarea în domnia, si a'i offeri insignele de onóre,^a tuguri, (1) sandgiacu, (2) cuca, (3) caftanu domnescu, si unu armasariu imperatescu cu ornamentele cele mai frumóse.

Sub successorii acestui-a, Ottomanii de si au impusu tributuri mai grolle, ei totusi n'au cutediatu a scadé d'în onorile cuvenite Domni-

(1) Códé de calu.

(2) Drapellu, stégu.

(3) Caciula, coperementu de capu. *Trad.*

loru, nici a împedecá liber'a alegere a loru, pên' ce sub *Ioan* numitu *Arménulu* au gasitu ocasiune de a impuciná vechile libertati, si a impune tiei sarcine nóue si necunoscute pên' acumu. Pre candu acest'a se ocupá cu inovatiuni in tíera, Ottomanii prin fraudá au pusu man'a pe elu, si, contra cuventului loru datu, l-au ucisu ; dupa aceea au inceputu a pune Moldavièi sarcine mai grele, si a pretende cá Domnulu, déca nu vre se fia consideratu de inamicu, se'si céra la fia-care trei ani confirmarea in domnia de la Port'a ottomana.

Ottomanii vedindu ca Moldavi'a é stórso, si nu mai póte fi in stare se refuze conditiunile ce i le impusesera, indata sub domni'a lui Mirone Barnovski au adusu alta lege, prin care Domnulu era obligatu a merge insusi in persóna la curte spre a'si priimí insig-niele Domniei, si la fie-care trei ani se vina la Sublim'a Pórta pentru a se inchiná imperatului. Pentru cá acést'a se se observe cu mai multa áccuratetia, Ottomanii au schimbatu si destituitu adeseori pe Domni ; ceea ce atát'a frica a bagatu in acesti-a, in cátu acumu-a nu numai ca ei insisi sunt buni bucurosi a merge la curte dupa ce trece unu anu seu doi, pentru a cere confirmarea in Domnia ca o gratia de la imperatulu, dar' anca de fric'a lacomiei veziriloru, dorescu si ceru ei de buna voia mandatulu confirmatoriu. Acest'a usioru se da Domnului, déca cumu-va vezirulu nu are vreunu prepusu despre fidelitatea lui, séu déca vre-unu altulu n'a offeritu o summa mai mare de bani ; atunci vezirulu presenta numai decátu Sultanului unu *Talhisin* cam in urmatóriele cuvente :

« Fiindu cá N. N. Domnulu de acumu alu Moldaviei, de atáti ani « ai Domniei sale s'au aretatu credintiosu imperiului ottoman, si n'a « refusatú a'si pune viéti'a si averea in servitiile imperatului, ér' « tributulu l-a respunsu in totu anulu pe deplínu la fericit'a Pórta « ottomana; afara de aceea, a gubernatu tíer'a cu atátu-a bunetate si « dreptate, in cátu boiarii si ceialalti locuitori prin dessele loru su- « plice arréta ca sunt indestulíti cu domnirea sa, și ceru de la Maie- « statea Ta cá se Te induri a'lu confirma in Domnia : asiá, io 'lu con- « sideru demnu de grati'a Maiestatiei Tale. De altmintrea asteptu « pré 'naltulu Maiestatiei Tale mandatú ».

Acésta scrisóre o duce Talhiscíulu (séu cumu amu dice referen-

dariulu) dupa datin'a Turciloru la imperatulu , și dupa ce acest'a o a subscrisu cu formul'a usuale *Amel oluna*, adeca : fia precumu se relatéza, o transmite prin acelasiu Talhiscíu inderetru la vezirulu. Dar' vezirulu, cu tóte ca are acésta scrisóre in mana, prin care Sultanulu i-a datu facultate de a confirmá pe Domnu in domnia , elu totusi pentru cá se póta stórce mai multi bani , se preface ca n'a potutu anca tractá cu Sultanulu. Ba anca si Kiehaia prin astuti'a sa vine intr'adjutoriu lacomiei vezirului, și chiamandu la sine pe residentii Domnului,*) le minte, ca Sultanulu prevenitu prin machinatiunile altoru-a si prin sioptiturile secrete alle oficialilor de curte, s'au aretatu mai puçinu aplecatu a se invoì la cererea loru decâtu cumu se sperá : vezirulu domnulu seu a vorbitu de vre-o câte-va ori cu Sultanulu despre caus'a loru, dar' n'a potutu luá anca niciunu respunsu indestulitoriu. Residentii vediendu adeveratulu séu fictivulu periclu ce amerintia pe Domnulu loru, se arunca la picioárele lui Kiehaia si'lu róga, cá in totu modulu possibile se se intrepuna pentru Domnulu loru, promitiendu-i ca voru mai marì anca darurile destinate pentru elu si pentru Vezirulu.

Asiá jóca ambitiunea si lacomi'a pe pelea bietiloru Moldoveni !

Si totu asiá tractéza pênê se indestuléscá in urma superbi'a nesatiósa si immens'a lacomia de bani ce domnesce la curti. Si candu in urma ambe partile s'au invoitu intru tóte, si Kiehaia vede ca nu mai are ce stórce, i dimitte cu speranti'a, ca caus'a loru se va întórce spre bine. A dóu'a di tramite la densii pe unu oficiale alu Vezirului care nu se reintórce cu mân'a góla, si le anuncia ca in fine vezirulu a dobënditu facultate de la imperatulu cá se le confirme pe Domnu in domnia si le demanda a se presenta la curte. Presentandu-se aici, se introducu mai antaiu la Kiehaia, apoi la Vezirulu. Acest'a le anuncia ca imperatulu s'a induratu asupr'a Domnului loru si i-a concesu confirmarea in domnia ; dupa aceea 'i imbraca, dupa usu, cu câte unu caftanu. Dupa câte-va díle apoi, Vezirulu tramite la Domnu pe Capugilar Kiehaiasi séu pe altu oficialu de curte pe care vre, care 'i duce diplom'a cea nóua de Domnia si mandatulu con-

*) Agenti diplomatici ai Domnului. *Trad.*

firmatoriu numitu *Hiukm Ferman*. Diplom'a este asemenea celei ce se da Domniloru candu se punu mai antaiu in scaunu, numai ca in locul clausulei «*Voide ligi Teudzih olumak iehsani humasum olimizdur*, se scrie: «*Voide ligine tedzdid ve mucarer olunmak iehsani humaiun olmizdur*, séu : Din grati'a si misericordii'nóstra te rennoimu si confirmamu in Domnia». Ér mandatulu confirmatoriu este de urmatoriu cuprinsu : «Prè escellente între principii popóraloru « cari credu in Isus, si pré demnule între Mai-marii gentei Nazare-néniloru, N. N. Principe domnitoriu asta-di alu Moldaviei de asta-di!
« Ajungéndu la tine acestu alu nostru mandatu, se'ti fia in scire, ca « amu auditu de servitiile tale credintióse si amu intielesu despre « fidelitatea ta nestramutata, pentru aceea te-amu judecatu demnu « de grati'a si indurarea nóstra, si amu ordinatu se ti se innoiéscá « si confirme Domni'a Moldaviei. Ti-damu deci domnia si deplina « putere asupr'a Moldoveniloru suditii Maiestatii nóstre ; acestoru-a « tu se le faci dreptate pe viitoriu, precumu le-ai facutu si mai ina-
« inte. Pe boiari si pe toti locuitorii Moldaviei, de ori ce conditiune « ar' fi ei, se'i protegi si se'i aperi ; si se nu intermiti a aretá fara in-
« tardiare la stralucit'a nóstra Pórta tóte necesitatile si tóte greuta-
« tile si asupririle loru. Pre langa acést'a se fii gata a implini man-
« datele Maiestatei nóstre câte 'ti vor veni, si cu pól'a suffulcata (1)
« se'ti puni tóte puterile pentru noi : ér' haraciulu (tributul) im-
« pusu Moldaviei se'lu respondi pe deplinu in totu anulu la termi-
« nulu fixu, in thesaurulu nostru. Se te feresci a cugetá séu a face
« altminterea, si crede santei nóstre subscrieri. Datu in Constanti-
« nopole, anulu . . . . lun'a . . . . . »

La decretulu acesta se allatura si o scrisóre a vezirului, in care acesta insciintieza pe Domnu, ca la intercesiunile și rugarile sale in urma i-a successu a dobendí de la immens'a gratia imperatésca confirmarea lui in domnia etc.

Capugi-basia, provediutu cu aceste scrisori, pléca spre Iasi, si ajungéndu la Galati tramite omu inainte cá se insciintieze pe Domnu despre venirea sa si despre diu'a in care va ajunge in Iasi. Intru a-

(1) Frasa turcésca, care însemna a face ceva séu a servi pe cine-va cu promptitudine și alacritate.

cea dîi Domnulu cu tóta curtea sa ese in calea lui Capugi-basia o miie de pasi d'in cetate afara. La intelnire congratulandu-si, se saluta unulu pe altulu standu amenduoi pe calu ; și apoi Domnulu se întórce in cetate cu Capugi-basia de-a-drept'a , ceea ce la Turci este trept'a cea mai mica. Inaintea Domnului merge unu oficiale alu lui Capugi-basia tienendu in mana fermanulu imperatescu acoperitu cu pansa alba, ér pe braçiu caftanulu destinatu pentru Domnu ; apoi urméza music'a imperatesca si ciausii, cari d'in candu in candu repetu acclamatiiunile loru usitate. In ordinea acést'a purcedu pên' la curtea domnésca ; ajungêndu aici Domnulu și toți boiarii intra in sal'a cea mare și elu se asiéza in scaunulu seu pe tronu ; dupa aceea Capudgi-basia da mandatulu confirmatoriu (fermanulu) in man'a Domnului, ér acest'a 'lu da lui Divan Effendisi pentru a'i dá lectura ; și apoi tóte še urméza in modulu si ordinea cumu amu vediutu mai in susu la punerea mai ântâiu a Domniloru in scaunu.

Afara de acésta confirmare care nu se face decâtu totu la trei ani si se numesce Mucarerulu cellu mare, se mai face anca si o alta confirmare in totu anulu , si se numesce Mucarerulu cellu micu ; dar' acést'a confirmare ambla cu mai puçine spese, precumu vomu vedè mai in josu (1) ; si la ea nu se innoiesce diplom'a de domnia , ci se da numai nou Hiukm Fermanu séu mandatu confirmatoriu, si se tramite prin unu oficiale alu Vezirului de a dou'a ordine, cărui-a se da si remuneratiune mai mica.

CAPU V.

DESPRE SCÓTEREA DOMNILORU D'IN SCAUNU.

Dupa ce amu vorbitu despre punerea si despre confirmarea Domniloru Moldaviei, curiosulu lectore póte cu dreptu cuventu se céra cá se'i vorbimu și despre scóterea loru d'in scaunu.

Noi și in acést'a vomu urmá ordinea ce amu observatu pênè aci, si d'in fóntanele ce le avemu innaintea nóstra, vomu cercetá cu deameruntulu ratiuni e si cêrmoniele observate in vechime si celle de astadi la scoterea d'in scaunu a Domniloru Moldaviei.

---

(1) La Cap. XIV. ur.

In primii seculi ai fundarei Moldaviei cá statu independente, Domnii ei nici se scoteau nici se poteau scóte d'in scaunu. Ei, cá sî regii, domniau cu potestate absoluta asupra suditiloru sei: potestate ce o aveau nu prin alegere de catra boiari, cî prin ereditate dela parinti. Nu negamu ca annalile nóstre mentionéza, ca unii regenti de gntea moldava au fostu scosi d'in scaunu; dar acést'a s'a facutu in urm'a turburariloru interne, sî nici de cumu prin vre-o putere straina. Câ-ci Moldavi'a nu cunoscea acellu dreptu de primogenitura, care in statele europene inpedeca turburarile interne: Si éra si legile tieri nu permiteau impartirea domniei principatului intre frati, cî stá la voi'a parentelui cá se denumeasca prin testamentu de succesoru pe acellu-a din fii sei pe care va voi. Ér' candu Domnulu prin mórte inopinata erá impeditu de a face testamentu, séu candu ambitiunea filoru erá mai mare decâtu voi'a parentelui loru, atuncî nu potea se nu se deschida campu largu discordieloru și turburariloru intestinale; si carui-a 'i favorá sórtea, ocupá scaunulu domnescu, ér invinsulu fugiá, déca potea, séu in Transilvani'a séu in Poloni'a (câ-ci in aceste tieri Domnii aveau de comunu mosie); si asteptá acolo occasiunea oportuna de a'si reculege puterile si a'si intari partid'a sa. De acî au urmatu, ca scriitorii atátu poloni cât si unguri, tragendu din acele casuri particularie conclusiune generale, afirma ca Domnii Moldaviei ar fi fostu vasalii loru, si se incerca a numî suppunere aceea ce in sensu propriu nu è alta decâtu confederatiune. S'a mai intemplatu anca de câte-va ori, cá boiarii au scosu pe Domnu d'in scaunu séu pentru tirani'a sa, séu pentru alte fapte relle, cu care asuprise tiér'a, ba câte-odata a fostu si ucisu. Afara de aceste casuri, nu mai era nici una cauza pentru care se scóta cine-va pe Domnu d'in scaunu; cî care a luat u odata sceptrulu in mana, ilu tienea fara contradictiune pênè la finitulu vietiei sale. Acestu usu a inceputu a se calcá mai ántáiu sub *Petru. V.*, supranumitu *Raresiu*, fiiu naturale alu lui *Stefanu cellu mare*, care, acusat u fiindu ca ar' fi aprinsu cetatea Chili'a, Soliman I. imperatulu Turciloru l-a scosu d'in scaunu, si pênè erá anca in viétia i-a datu succesoru pe *Stefanu VII.*, care afirmá ca este stranepotulu lui *Alexandru I.* Alu doilea asemenea casu a fostu cu *Petru VI.* numitu *Schiopulu*, care alesu fiindu de

boiari dupa mórtea atroce a lui Ion Arménulu, Turcii indata l-au scosut d'in scaunu ; dar' puçinu dupa aceea , parendu-le reu de acea fapta, éراسi l-au reasiediatu in domnia. Mai raru érá casulu cá Turcii se puna man'a pe Domni si se le taia capulu. Acést'a se intemplá numai déca ei se revoltau pe façie ; péné 'n urma dupa trecerea lui Miron Barnovski la Poloni si decapitarea lui, nimicindu Turcii tóte drepturile de libera alegere, au pusu Domnu dupa placulu loru pe *Elia* (Iliesiu) III. fiulu lui Alexandru IV.; cá-ci de la acestu timpu inainte numai lui *Eustratu Dabisia* si parentelui méu *Constantinu Cantemir* s'a'intemplat se móra pe tronu (¹). Care vre se cerceteze aceste mai cu de ameruntulu, caute seri'a Domniloru Moldaviei a-retata mai in susu la Capu II.

Ér' céremoniele ce se observa asta-di la scoterea din scaunu a Domniloru Moldaviei suntu cam urmatoriele. Candu vezirulu si-a propusu a scóte pe Domnu din scaunu , si a cerutu pentru acést'a facultate prin Talhisin de la Sultanulu , elu òtene cellu mai mare secretu si nu'si descopere intentiunea sa nimerui, decâtu numai Domnului cellui nou designatu, cá nu cumu-va se afle residentii Domnului actuale si se 'lu *aviseze*. Dupa aceea Kiehaia Vezirului chiama pe noulu Domnu se vina la el nóptea imbracatu in vestmente schimbate , ca se nu'lu cunósca nimene , si-i ordina ca se'si alega Caimacami séu locotienetori, caroru-a se le committã cele ce au se faca din mandatulu imperatului. Acestea facute, Vezirulu committe vre unui Capugi-basia cá se duca Domnului cellui nou fermanulu si se'lu petréca pên' la Constantinopole. Ér' Domnulu cellu nou tramite cu Capugi-basia pe unulu din oficialii sei, cá se duca scrisorile si mandatele catra Caimacamii ce si-au alesu , si o proclamatiune catra toti boiarii tierei. Totu acelu Capugi-basia se mai dau anca si alte duóe fermane imperatesci , unulu catra Domnulu care este a se scóte din scaunu, si altulu catra caimacamii alesi de noulu Domnu.

Mandatulu ce merge la adress'a Domnului e compusu cam in urmatoriulu modu : « Prè-alesule între Principii ce credu in Messia,

(†) Ade-ra se móra cá Domni, mórte frósca. Tr.

« prè-escelsule între Mai-marii poporului lui Isus (câ-ci Domniloru
 « detronati, se da acellasiu titlu cá si celloru ce au Domni'a), carele
 « ai fostu Domnu Moldaviei, fericita se fia finea vietiei Tale. Ajun-
 « gându la tine mandatulu serenissimei nóstre Altetie imperiali, ca-
 « rei-a se închina tóta lumea, se scü, ca Tu prin lenea Ta intru im-
 « plinirea servitiiloru si prin neglenti'a intru esecutarea manda-
 « teloru Maiestătei nóstre imperatesci, te-ai facutu culpabile de tôte
 « pedepsele (câte-odata se adaoge si pedéps'a de mórte). Dar' fi-
 « indu-ca grati'a si misericordi'a nóstra asupra ta este nemarginita,
 « te scótenu numai din scaunu, si ordınamu Tie successore pe N.
 « N. Dreptu aceea, fara a perde o óra séu unu minutu maceru, gra-
 « besce a te presentá la pragulu inaltei Pórta a Maiestătei nóstre
 « d'inpreuna cu tóta famili'a ta, si cu toti thesaurii ței. Si te feresce
 « a cugetá séu a face altminterea, si crede santei nóstre subscrieri.
 « Datu in Constantinopole, anulu . . . . lun'a . . . . .».

Ér' cellalaltu fermanu, indreptatu catra caimacami, are camu ur-
 matoriulu contextu : « Alesiloru între Mai-marii poporului lui Mes-
 « s'ia N. N. (une-ori se numescu doi séu trei, alle caroru nume
 « tôte se însémna aci), finea vietii vóstre se fia fericita. Ajungându
 « acestu mandatu alu Maiestătiei nóstre la voi, se sciti ca ne-amu
 « convinsu, cumu ca Domnulu vostru de acumu N. N. è neglentu
 « intru esecutarea mandatelorú nóstre, si nu pórtá grige de salutea
 « poporului si de binele Statului, nici nu protege pe súditi nostri,
 « precumu i s'ar cadé, si nici dreptate nu le face, si nici nu este cu
 « îndurare spre ei, cì d'in contra i asupresce si' i stórce in totu mo-
 « dúlu. Pentru aceea, d'in grati'a nóstra infinita, ne-amu înduratu
 « asupr'a vóstra si amu datu ordinu se'lu scóta din scaunulu Dom-
 « niei, si se'lu aduca la prèluminat'a Pórta a Maiestătei nóstre. Dreptu
 « aceea, voi se dati ascultarę acestui mandatu alu nostru, si pe nu-
 « mitulu Domnu, acumu scosu d'in domnia, d'inpreuna cu tóta
 « fãmilii'a sa, si cu toti servii sei si cu toti thesaurii sei, se'l dati in
 « manile lui Capugi-basia, pe care l-amu tramisu anume pentru acé-
 « st'a. Dar' feriti-vě, nu cumu-va se ve purtați cu necuviintia catra elu,
 « nici sè luati nici câtu è negru sub unghia d'in averea lui. Ér' ce
 « ve va inpune d'in mandatu nostru Domnulu vostru cellu nostru

«N. N., tóte se le inpliniti fara cea mai mica escusare séu intar-
«dñare. Altminterea se nu cugetati, nici se faceti, si credeti prè
«santei nòstre subscrieri. Datu N. N.».

Candu Otomanii s'ar' teme, ca Domnulu audîndu ca vreu se'lu scóta d'in domnia, séu s'ar' revoltá séu ar' fugí la Principiî crestini d'in vecinetate, atunci ei tramitu mandate séu Seraskerului de Babadagu, séu la Pasi'a d'in Benderu, inpunendu-le cá se asiste lui Capugi-basia cu vreo ceta de ostasi, cù ajutoriulu carora se póta apucá pe Domnu, si sub custodia buna se'lu póta tramite la Constantino-pole. Ér' déca tóte si pretutindenea sunt in pace, si nu este causa pentru care Domnulu se fuga si se'si lase averile, atunci merge Capugi-basia singuru cu cele dóue fermane ce anu memoratu mai susu, si grabesce cu post'a, ce o numescu *mensilu*, se ajunga cátu se póte mai curèndu la Iasi. Pe cale, si mai alesu dupa ce ajunge in Galatiu, care é primul orasiu alu Moldaviei de catra Traci'a, Capugi-basia nu spune nimerui, cì tiene in cellu mai mare secretu scopulu misiunei salle; si pentru cá se apuce pe Domnu prin surprindere, minte ca are cu totul altu mandat. Apoi isi dispune calea asiá, ca se ajunga la Iasi, inainte de prandiu, fiindu ca pe acestu tímpu boierii toti sunt adunati la curte. Ajungèndu la Iasi, elu merge dreptu la palatul domnescu; intra in Divanu, saluta pe boiarii adunati; si dandu fermanulu in manile caimacamiloru, le díce: «Domnulu vostru «é scosu d'in scaunulu Domniei; si voi aveti se ve suppuneti ferma-
«nului imperatescu, si mandatelu Domnului cellui nuou». Aceste dise, officialulu cellu imbracatu turcesce saluta la ròndulu seu pe caimacami, si le presenta scrisórea Domnului seu. Dupa aceea toti boiarii trecu in sal'a de audientia, unde intra si Capugi-basia, si unde Domnulu 'i vine innainte pèn' la usia. Acì salutandu-se unulu pe altulu, Capugi-basia comanda Domnului a'si ocupa scaunulu pe tronu, fiindu ca are se 'i comunice unu mandat imperiale. Domnulu asculta, de sì d'in tóte aceste impregiurari póte intielege prè-usioru, ca se tractéza de scóterea sa din domnia; ellu se pune pe scaunu, si nu díce alta, decátu: «Fia porunc'a préinduratului si prélumina-
«tului imperatu». Dupa aceea Capugi-basia, luandu mandatulu imperiale ilu da Domnului, care dupa datina ilu atinge de frunte si'lu

saruta; apoi 'lu da lui Divanu-effendi allu seu spre a'i dá lectura. Pênă candu Effendi cetesce, atátu Domnulu, câtu si Capugi-basia si toti boiarii stau in picioare si asculta. Dupa ce s'a terminatu citirea, merge Capugi-basia la Domnulu, si cu totu respectulu ilu iea de sub-suóra, si ridicandu-lu de pe tronul ilu pune langa densulu pe unu scaunu mai josu. Aici Domnulu intorcându-se catra Capugi-basia, 'l dîce : « ca è detoriu imperatului cu multiamita nemarginita, pentru « ca a avutu grati'a se nu pèrdia pe inutilulu seu servu, cî ca a bine-
« voitu prin o usióra pedépsa a'lu inveliá se se 'ndrepteze; va astépta
« cu inima plecata, ori ce Maiestatea Sa ar' fi decisu asupr'a lui; ca 'si
« recunósce vin'a, dar' ca nu despera cu totulu de grati'a imperatu-
« lui ». Si altele cá aceste, prin cari crede ca va poté recastigá favó-
rea Mai-mariloru ottomani.

Dupa ce Domnulu si-a terminatu cuventulu seu, Capugi-basia 'lu recomanda boiariiloru anca pe trei díle; si totodata le ordina a procurá carra si a face câtu se póte mai curendu tóte preparativele ne-
cessarie pentru cale; apoi pléca de aci si se duce in ospitiulu prepa-
ratu pentru densulu de caimacami; ér' Domnulu se intórce la pala-
tulu seu, unde remane trei díle dupa scóterea sa d'in Domnia. Sub
acestu timpu. are si esercita tóta potestatea domnésca, cá si mai
înainte; boiarii 'i dau totu aceeasi onóre cá si candu erá in scaunú; si
déca ar' cutediá ore-care a se purta catra elu cu necuviintia, séu a'lu
vatemá numai cu unu cuventu macar', elu, fara a i se poté oppune
cine-va, póte se 'i sfarme óssele cu topuzulu séu buzduganulu, care
l-a primitu de la Sultanulu candu l-a pusu in scaunu : si mai multu,
elu póte se strapunga cu sabi'a pe unu boiariu, fia chiar si de ran-
gulu cellu mai inaltu, fara cá pentru acést'a se 'i impute imperatulu
vre-o crima, numai s'o fi facutu cu man'a propria. Pentru ca Turcii
au proverbiulu : « O pétra, care s'a pusu odata la unu edificiu, re-
« mane totu pétra de edificiu, si póte veni tempulu, cá ea érase se fia
necessaria la edificiu ».

In acelle trei díle, caimácamiu prin comíssarii loru prepara cai,
carra, si tóte cello neccessarie de calle pentru redicarea si transpor-
tarea Domnului. Implinindu-se trei díle, Domnulu se pune nu pe
calu, cî'in carru cu tóta curtea, famili'a si averea sa, din care nime nu

cutédia a lua in presenti'a sa nici macar pretiude unu banu, si esindu din palatu pe pórt'a cea mica care este spre média-dî, pléca d'in Iasi spre Constantinopole. Boiarii toti si toti officiarri de óste 'lu petrecu pêné afara de cetate pe cale de unu milliariu de locu; aici descaleca de pre cai, si toti mergu a'i sarulá man'a cu aceleasi respectu, cá si candu ar' fi anca pe tronu, si inchinandu-se'si ieau diu'a buna de la elu. Domnulu anca d'in partea sa, le multiamesce pentru onórea ce i-au arretatu, si pentru petrecerea ce au avutu cu densii; si dupa politic'a indatinata le da consiliu, cá se fia ascultatori la poruncile imperatului si alle Domnului cellui nouu. Dupa aceste boiarii se intorcu la Iasi, lasandu pe duoi cari se'lu petréca mai departe, si cari se 'i faca quartire si se pórt'e de grige de celle necesarie la mésa.

Pe cale Capugi-basia grigesce cá Domnulu cellu nou se nu se intélnésca cu cellu d'in scaunu. Si déca totusi s'ar' intelnà, atunci cellu nou trebue se incungiure si se faca locu cellui destituitu.

Dupa ce a trecutu Dunarea, Domnulu este liberu a trimitte inainte la Constantinopole pe unii d'in servitorii sei la Vezirulu si la alti amici pe cari i-ar' avé acolo, si cari d'in urma se induplece pe ómenii de statu ai Pórt'eii ottomane in favórea sa. Acesti-a se incérca a saturá cu daruri lacomi'a celloru de la putere, si déca le succede, ei obtienu de la Capugi-basia ordinu cá se duca pe Domnu in palatulu seu. Déca inse nu le succede a obtiené acestu ordinu, atunci Capugi-basia ajungéndu aprópe de cetate, se opresce, si prin unulu d'in omenii sei da de scire lui Kiehaia ca a adusu pe Domnulu pêné ací, si acumu astépta ce ordina Vezirulu se faca cu elu? Déca este casulu cá Domnulu se fia acusat de vre-o crima mai grava, séu déca Turcii voiescu se stórca de la elu o summa mai mare pe bani, atunci se da ordinu lui Capugi-basia cá se'lu tiena sub custodia. Déca voiescu se tracteze cu elu mai blandu, ilu punu sub custodia in casele lui Capugi-basia séu alle lui Bas-bakikuli, adeca alle thesaurariului. Ér' déca imperatulu vre cá se'si arrete puterea maníei sale, atunci da ordinu cá se 'lu inchida in celle siepte turnuri. ^x É de insemnatu ca nime nu póte se fia inchisu aici, decátu numai la ordinulu speciale si espressu alu imperatului. Dar' ori unde ar fi in-

chisu, elu totu nu'si pôte recastigá libertatea, decátu rescumpe-
 rand-o cu bani multi si cu daruri mari. Scapatu odata de sub cu-
 stodia séu d'in carcere, elu traiesce liberu in casele sale, pênê i se
 da ocaziunea de a ocupá érași domni'a. Apoi de sî scosu d'in scaunu,
 elu totusi candu merge la servitiulu divinu in biserica patriarcale,
 siede in scaunul domnescu, unde la nimene altulu nu è permissu se
 sièdia, decátu numai déca este in Constantinopole vre unulu d'in
 ceialti patriarhi (1). Acestu privilegiu ilu are si Dómn'a lui; ea are
 in tind'a besericeii unu scaunu pentru sine, mai innaltu decátu tóte
 cellelalte. Afara de aceste, ellu pôte se'si construeze casa dupa pla-
 cere, si se si-o decoredie câtu se pôte mai splendidu; elu pôte con-
 versa liberu cu solii puteriloru straine, precumu este alu Franciei,
 Angliei, Belgiului si Venetiei etc.; cá-cii Turcii nu credu, cá cineva
 locuindu si vietuindu in Constantinopole, se póta întreprinde ceva
 contra binelui Statului ottomanu, Ér' candu ese unde-va, pôte luá
 câte patru séu si mai multi servitori cu sine; pôte incalcá arma-
 sariu câtu mai splendidu adornatu; pôte portá si elu si servitorii
 lui vestmente verdi si caltiamente galbine. Candu merge la curtea
 Vezirului, descaleca la pétr'a dela scara, si atátu Kiehaia cât si ceia-
 lalti ilu saluta cu titlulu de Domnu; i se da caffee si dulcétia; si i
 se dau tóte onorile ce sunt in usu la Turci a se dá Principiloru dom-
 nitori. Mai inainte aveau atátu Domnii scosi d'in scaunu, câtu sî
 fii loru, d'in thesaurulu imperatescu o diurna de cincii pênó in diece
 taleri imperiali pe dí, dar' in urma acestu usu a trecutu in desve-
 tudine. Totusi pênó in diu'a de asta-di sunt scutiti de la tributulu,
 atátu ei câtu si ómenii loru. Póte se'si aduca publice vinu câtu i
 place pentru curtea sa; dar' nu este liberu se'lu venda. Cî acést'a
 nici o au cerutu Domnii nici-odata; pentru ca Moldovenii tienu, ca
 afara de vendiarea fructelor procreate d'in pamenturile proprie, ori

(1) Aci cuventulu *Patriarhi* n'are întielesu. Póte vré se dica *Domni de Moldavi'a
 sèú de Tièrr'a Romanésca*; cá-cii dupa procedur'a acést'a a Turciloru nu potea se fia
 lipsa in Constantinopole de Domni actuali séu scósi d'in scaunu. Apoi se scie ca
 pentru Patriarhi este altu scaunu in beserica.

ce altu negutatoria este despretuitoria si nedemna pentru ómenii cei mari.

De altminterea fericitu acellu Domnu, care nu d'in culp'a sa, ci pentru lacomi'a Vezirului a fost scosu din scaunu. Că-ci, dupa datin'a Turciloru, schimbându-se Vezirii fórte desu, successorele Vezirului destituitu, pentru cá se descopere fraudele sí avaritiile acestui-a, înainte de tóte face cercetare ca se védia, ce si cátu a storsu pe nedreptu si preste summ'a cuvenita de la Principii Valachiei si Moldaviei. Séu pentru cá se invinovátesca mai tare pe Vezirulu destituitu, iérta adese-ori pe Domnulu vinovatu si accusa pe cellu-a de lacomia, pêntru cá asiá se'si deschida mai usioru calea la îndestulirea lacomie sale.

CAPU VI.

DESPRE BOIARIII MOLDOVENI SI DESPRE RANGURILE LORU.

Fiindu ca amu facutu pên'ací mai de multe-ori mentiune despre boiarii moldoveni, si vomu mai face anca sí in capitulii urmatori, credemu ca e de folosu a vorbí ací despre conditiunile séu dignitatile, privilegiile si gradurile lor.

Númele *Boiaru*, precumu se numesce, de origine slavóna, se pare a fi coruptu d'in cuventulu *Boliari*, cu care popórale slavice numiau d'in vechime pe toti magnatii lor. Numirea latina de Baroni la ei nu é originale, cí o au imprumutatu prin imitatiune de la curtile vecine.

Originea boiariloru moldoveni este incerta, si d'in neglígenti'a istoriciloru Moldaviei fórte obscura. Ci esemplele popóreloru vecine, precumu Servianii si Bulgarii, ne arreta ca officiele boiariloru sunt cu multu mai vechi decâtu ensasi reintemeierea statului Moldaviei. Pe acelle timpuri inse si pêné la Alexandru I, numitu cellu bunu, Domnii Moldaviei nu impartiau officiele principale de curte intre boiarii lor. Gradurile de dignitati intre boiarii de curte, precumu elle sunt asta-di in' vigóre, le-a instituitu si introdusu acumu memoratulu Alexandru I, cellu bunu, care dupa ce a obtienútu titlulu de Despotu si corón'a regésca de la Ioan Paleologulu, si-a formatu tóta

curtea dupa norm'a curtei imperatesci. Acésta affirmatiune scósa d'in annalile nóstre , o va crede fia-cine usioru , déca va compará gradurile boierieloru de asta-di in Moldavi'a cu celle ce erau in usu la curtile vechiloru imperatori ai Greciei , pe cari d'in urma le-au descriu intr'o carte anume *Curopolatu* si *Georgiu Codinu*. Aceeasi numire a loru la imperatii Greciei si la Domnii Moldaviei , acelleasi officiuri , acellasi servitiu de a assiste in Divan , de a tiené consiliu cu Domnulu despre afacerile publice alle statului , de a'i adjutá intru administrarea publica a tierei si a impliní ordinele prin tienuturi , de a servi curtiei intru tóte celle necesarie , si a'i sustiené decorulu. De ací , precumu odinióra la Greci , asiá asta-di la Moldoveni , ei se destingu in *boiari de Svatu* , séu consiliari , si *boiari de Divanu* , séu cumu le-amu díce , assessori.

Boiarii de svatu , séu consiliarii intimi ai Domnului in afacerile publice alle tierei , suntu acesti șiepte :

1. *Marele Logofetu* , i-amu poté díce supremu cancellariu alu tierei. Cea mai mare onóre , si mai inalta dignitate in tíera. Elu è presedente si directore in tóte consiliurile ; si elu mai antaiu propune celoralti consiliari subiectele asupr'a caroru-a , d'in mándatulu Domnului , au a se consultá ; si ascultandu votulu fia-carui-a , repórta Principelui conclusulu ce s'a luat. Ér' candu este cá Domnulu se fia rugatu pentru ceva in numele tuturoru boieriloru , elu singuru 'i arreta dorintiele acestoru-a ; și de ací i s'a datu numele grecescu de *Logothetis*. Afara de aceste , elu are dreptulu a decide asupr'a marginiloru hotareloru , si a decide processese agrari , de possessiuni si servitutile loru. Sub directiunea lui stau curtenii , séu acei nobili cari n'au ajunsu anca la dignitatea de boiari. Semnulu boieriei sale este o bulla mare cu lantiu de auru , care o pórta aternata dela gútu , si unu bătíu (toiagu) auritu , care 'lu pórta in mana. Pre candu Moldavi'a erá anca in dèplin'a sa flore , elu , prin boieri'a lui de Logofetu avea prefectur'a cetátiei Moncastru , care asta-di se numesce Akkiermanu ; dar' dupa ce Turcii au luatú acésta cetate de la Moldoveni , Logofetului s'a datu cá venitu decim'a d'in tienútlulu Cernautiloru.

2. *Vorniculu de țerr'a de josu* séu Guvernatoarele Moldaviei infe-

riori. Administra în curtea domnească toate afacerile acestei provincii. Sub el stau toate judecătoriale din acea parte a țării; elu asculta și judeca toate cauzele lor cîștite. În procese criminale, elu poate, fără șcirea Domnului, se judece la moarte pe furi, omicidi, sacrilegi și asemeși făcători de rele. În semnu de potestatea sa, poarta bătiu așșit. Pre cându Bassarabia se țiené anca de Moldavi'a, elu ávea prefectur'a țețașiei Țhilia; dar' după ce acéș'a s'a luat de la Moldoveni, i ș'a datu prefectur'a Barladului, unde are în loculu seu doi subvornici séu locotenenti, fiindu-că oficiulu seu cere că se fia necontentu la curte.

2. *Vorniculu de țierri'a de susu* seu Guvernatorele Moldaviei superiori, Are asemena putere și auctoritate în provinci'a sa, că guvernatoarele Moldaviiei inferiori; și în semnu potestatiei sale poarta și elu bătiu așșit. În specialu are sub administratiunea sa prefectur'a ținutului Dorohoiu.

4. *Hatmanulu* séu generalulu a tota armat'a; acestu officiu, pe timpul imperatoru greci, se dá numai maresialului curției. Elu este capulu tuturoru calarasiloru séu calaretiloru, și are sub comand'a sa toate trupele șoldate, atātu cavaleria câtu și infanteria. Are prefectur'a ținutului Suceava; și cându é la curte, poarta bătiu suflatu cu auru.

5. *Marele Postelnicu*, maresialulu séu prefectulu supremu alu curției. Elu dirige tota curtea, și sub ordinulu lui stau toti curteșii. Assemena sub înșpectiunea lui stau soldatii cari sunt destinați pentru post'a Constantinopolei și Crimeei, și cari de comunu se numescu *Beșlii*. În consiliulu secretu n'are nici scaunu nici votu; dar' se admite de multe-ori, séu d'în invoirea celoru-lalti, séu d'în ordinulu Domnului. În acestu casu elu țiene loculu Domnului că și plenipotentiatu alu seu, și cauta că ceialalti consiliari se decida în afacerile urgente alle țierei câtu se poate mai iute, și totdeauna după placulu și voinț'a Domnului. Are prefectur'a Iassiloru; elu judeca și cauzele locuitoriloru de aici. În semnu dignitatei sale, poarta la curte bătiu de argintu.

6. *Marele Spatariu*; primulu Spadeferu ⁽¹⁾ alu Principelui. É ca-

(1) Purtatoru de spada, care poarta spad'a.

pulu celloru ce pórta spad'a Domnului si are inspectiunea asupra loru. Are prefectura in diumetatea tienutului Cernautiloru. In serbatorile cele mari, cari se numescu Domnesci, se inbraca in vestimente aurite si pórta casca ornata cu pietre scumpe; sub totu timpulu câtu Domnulu este in biserica ascultandu servitiulu divinu, precumu si pênê ce siede la prandiu, marele spatariu 'i tiene sabi'a.

7. *Marele Paharnicu.* La serbatorile celle mari, elu da mai ântâiu l'omnului paharulu cu vinu. Are sub directiunea sa pe toti ceia-lalti paharnici. Pórta grige de tôte vinierele domnesci cá se se lucre bine, si strugurii se se culéga la timpulu seu; pentru aceea toti vinierii stau sub inspectiunea lui; si nu è permistu nimerui in tóta tiér'a a'si culege vinierele inainte de a avé licentia dela elu, ceea ce o da pentru unu daru micu. Licenti'a se da de ordinariu in diu'a de patru-spre-diece a lunei Septembre. Din darurile mici pentru licentia, elu are unu venitu destulu de frumosu. Afara de aceste, are si prefectur'a tienutului Cotnariloru.

Catra acesti siepte consiliari se mai adaoge :

8. *Vistiernicululu supremu* séu marele thesaurariu. Acesta stringe banii publici, si-i da acolo unde'i ordina Domnitoriulu. Pórta ratiuni despre venituri si spese; si toti scriitorii de la thesauraria, numiti in comunu *Diecii de la visteria*, stau sub ordinile sale. Ér' intre consiliari numai pentru aceea se numera si elu la locul alu optulea, fiindu ca pórta chieile de la sal'a unde se tiene consiliulu secretu; dar' elu aici n'are nici scaunu nici votu. Totusi candu e vorb'a de bani séu de alte affaceri finantiari, ilu chiama se assiste si elu, dar' nu pentru a'si dá vre-o opiniune, ci numai pentru a audí si esecuta decisiunile si mandatele consiliului.

Dupa acesti optu consiliari, urméza boierii de Divanu. Acesti-a se impartu in trei clase.

I. Cei de *class'a prima* se numescu Boiari mari. In fruntea acestoru-a sta :

Marele Stolnicu, séu supremulu bucatariu. Elu este pusu preste tóta bucatari'a Principelui, si sub ordinile lui stau toti ceialalti ómeni de bucataria. In dfile de serbatori séu la alte solemnitati mai mari, elu ordina mancarile la mész'a domnésca, si pentru incredere elu le

gusta mai antaiu, si sta pre langa mės'a domnésca pên' la *alu trei-lea pâharu*. Afara de alte venituri, 'i se mai dau anca anume bucate d'in cuhn'a domnésca.

Marele Comisu séu prefectulu stabuliloru. Are sub inspectiunea sa tôte grasdurile, caii si uneltele de cai ai Principelui, precumu si servitorii aplicati la aceste, si fierarii si rotarii séu caretarii. Elu este pusu preste Braniste, unu locu de fenatiu fôrte mare langa fluviulu Prutu, si ingrigesce cá fênulu se se cosésca de pe acelu siesu si se se adune pentru grasdulu dómnescu. De aici è stipulatu pentru densulu unu anume venitu. Afara de acést'a elu mai trage la fiecare trei ani câte doue-dieci de taleri imperiali de la tóta mór'a de apa, de cari sunt fôrte multe pe riulu Prutului.

Marele Medelniceriu. La serbatori séu alte solemnitati mari da Principelui apa de spalatu manile inainte de mėsă. Salariulu lui este diumetate din venitul prefecturei tienutului Stefanesci.

Marele Clucieriu, care s'ar poté dîce maresialulu séu prefectulu curtiei. Are inspectiunea asupr'a tuturoru camareloru domnesci, unde se tienu legumele, untulu, mierea, sarea, casiurile si altele de aceste. Elu ingrigesce cá tôte aceste lucruri sa se procure la timpu, si se se conserve bine; da d'in trensele unde este trebuinti'a, séu candu comanda domnitoriulu. Cá venitu 'i dau Principii decim'a d'in oile ce tienu tieranii moldoveni pe la munte.

Serdariulu Campidux, ce, in modulu cumu vorbescu Europeanii, s'ar' dîce Generalu-locotenente. Are comand'a asupra calarimei in tienuturile Lapusnei, Orcheiului si alu Sorocei; si apera tiér'a care este intre Prutu, Nistru si Bassarabi'a contra invasiuniloru de Tatarsi d'in Crime'a si Bugiacu.

Marele Suldgeriu, séu inspectorele macellariloru. Officiulu lui este a procurá vite de taiatu pentru mės'a Domnului si pentru curteni, si a impartì carne la aceia cari au se'si primésca portiunea loru de dt' in curte; intre acesti-a, pre langa alti curteni, se numera si pedestrimea *Segbaniloru*.

Marele Zitniceriu, séu marele magazinariu. Elu stringe d'in tiéra grâulu necessariu pentru usulu Principelui, si ingrigesce cá se se puna in magazinele publice.

Marele Pitaru, este asupra pitariloru si ingrigescé cá se fia farina destula si buna, si se se cóca pane própsepa in tóte dílele, alátu pentru mész'a domnésca, cátu si pentru acei-a cari au sé primésca portiunea loru pe tóta diu'a d'in curte.

Marele Sietrariu, are grige pentru corturile Principelui. In espeditiune are inspectiunea asupr'a tunuriloru si altoru aparate de artileria, si destgna locul unde se se asiedie castréle ; cu unu cuventu, are servitru cá si unu prefectu de artilleria, cá si unu generalu-maistru de cuartir.

Marele Armasiu, mai mare presté ceialalti armasiei séu lictori cari sunt cam síese-dieci la numeru. Detori'a lui este a face se se esecute sententi'a Domnului, candu cine-va este judecatu la mórté. Afara de aceea, are inspectiunea astupr'a carceriloru, precumu si asupr'a musicéi militari, ce se numesce Tabulchana.

Logofetulu alu doilea - séu vice-cancellariulu, tiene locul cancellariului séu Marelui Logofetu ; si candu acest'a este impedeatu prin grave affaceri ale tieréi, ilu tramite ca se decida in cause de certe pentru miediúinele agriloru si ale mosiiloru.

Marele usieriú, séu primulu portariu ; are sub directiunea sa pre toti ceialalti usieri séu portari ; elu servesce pe Capugibasias si pe alti agali, pe cari 'i tramite vezirulu dela Pórt'a ottomana.

Aga, séu, cumu amu díce, prefectulu politiei. Elu are inspectiunea asupr'a sergentiloru de poliția d'in Iasi, sub ordinile lui stau *Segbantii de scutela*. Elu decide causele mai mici alle locuitoriloru d'in Iasi, éra déca afla pe cine-va cá face lucruri impudice si necuviintióse, séu ilu vede beatu pe strade, ilu póte pedepsi indata, ori de ce classa ar' fi acellu-a. Cu unu cuventu, implinesce mai totu acellasiu officiu, pe care ilu aré Aga Ieniceriloru la Turci.

Postelniculu alu doilea, tiene locul Marelui Postelnicu candu acest'a este absentu, si are grije de tóta curtea. In specialu inse officiu lui de capetenia este, a introduce la Domni pe boiarii cei mari, scosi d'in officiu, si pe toti ceialalti officiali de a dóu'a ordine ; éra candu vre-unulu ar' avé se se rógş pentru ce-va la Domnu, elu presenta Domnului cererile, si elu aduce respuñsulu.

Logofetulu alu treilea, séu secretariulu domnescu. Acest'a scrie

epistolele prívate alle Domnului , le da se le subscrie , si le sigiléza cu sigillulu cellu micu. Sub dirrectiunea sa sta camar'a séu cancelari'a , si *uricarii* séu scriitorii de Diplome. Elu prevede cauzele mónastiriloru. Elú introduce la Dòmnu pe mitropolitulu , pe episcopi , si pe preotime. Êr' candu vinu soli de pe la alte curti , elu pórtá grije cá se se observe ceremoniele usitate la curte intrú întróducerea si receptiunea loru in audientia. Pórtá unu sigilu in lantiu de auru , cu care sigiléza decisiunile judiciali subscrise de Logofetulu cellu mare.

Capitanulu de Dorobanti, are comand'a asupr'a Dorobantiloru , care cuventu deriva dela germaniculu *Trabant* , si acì insémna militi'a pedestre care tiene guard'a la curtea domnésca ; elu visitéza diu'a si nóptea guardiele ; le despune , le dislóca si face tóte servitiile in loculul lui Aga , candu acest'a é absentu.

Toti boiarii cáti amu numitu acì mai in susu , se numera intre boiarii de prim'a classa , si se numescu boiari mari ; éra pre langa oficiulu ce lé da gradulu loru de dignitate , mai au ancá sî privilegiulu , ca in tóta Moldavi'a , ori unde s'ar intempla se petróca , sunt liberi a ascultá si a decide cauzele de processu alle supusiloru , unu dreptu acest'a , ce boiarii de a dóu'a si a trei'a classe nu'lu au.

Serdariulu , Logofetulu alu doilea si alu treilea , Postelniculu alu doilea , si Capitanulu Dorobantiloru , de sî stau sub ordinulu altoru-a , cari in class'a boiariloru mai au acellasiu officiu cá sî ei , si prin úrmare ar' fi mai multu cá se se hómere in class'a à dóu'a , totusi fiindu ca starea loru oficiale este mai onorifica decâtu a celloru d'in class'a a dóu'a séu a trei'a , si fiindu ca ei trebe se fia in tóte dílele mai adese-ori pre langa Domnu , asiá sî ei au scaunu între boiarii cei mari , si se bucura de assemenea privilegie cá sî acesti-a.

De class'a prima a boiariloru mari se mai tíenu áhca :

Vamesiulu, seu inspectorulu de vame , si *Caminaríulu* care stringe decimele datorite Domnului d'in céra. Inse nici unulu nici altulu n'are scaunu anumitu in Divanu , cì trebe se stea unde le ordina Domnulu. Dar' nici intr'unu casu nu potu avé scaunu mai susu de Serdarulu.

II. *De class'a a dóu'a* a boiariloru de Divanu , se tíenu :

Spatariulu alu doilea, care in serbatori mai mici pórtá spad'a Domnului; si in absentia Marelui Spataru face tóte servitiile acestui-a.

Paharniculu alu doilea, asemenea tiene locul Marelui Paharnicu; in speciale, are inspectiunea asupr'a viiloru Domnului, cari sunt la Husi, si pórtá grije cá elle se se lucre si culéga la timpu.

Vistierniculu alu doilea, tiene registrele speseloru thesaurului in cursu de trei luni dupa visterniculu alu treilea, si ratiunile asupr'a loru le substerne marelui thesaurariu. Acést'a se observa si in celălalte officiolate, cari au de a face cu finantie.

Stolniculu alu doilea, afara de serbatori séu alte solemnitati mari dirige bucatari'a, si ordina ce mancari se se faca pentru Domnu; elu le pune pe mésa si le degusta.

Comisulu alu doilea, tiene locul primului Comisu, si inspectiunea in tóta diu'a grasdulu domnescu; ér cându Domnu vre se éssa unde-va, elu 'i prepara calulu si'lu aduce inainte. In retributiune, pentru servitiulu seu i se da a treia parte d'in veniturile marelui Comisu.

Medelnicierulu alu doilea,

Clucierulu alu doilea,

Suldgeriulu alu doilea,

Zitnicerulu alu doilea,

Pitariulu alu doilea, si

Sietrariulu alu doilea, asemenea cá si vistierniculu alu doilea, tienu officiuu trei luni dupe officialii cu aceste nume, din clasa a trei'a a boiariloru.

Armasiulu alu doilea, tiene registru despre cei ce stau la inchisóre si sunt de a fi pedepsiți; ilu presénta in tóte sambetele la Domnu, si 'i cere ordinulu ce are sa faca cu captivi. Mai incolo, elu, cu vre-o cati-va gregari armasiei langa sine, are missiunea de a prinde pe acei-a cari pentru vre-o crima seu delictu sunt de a se aduce inaintea Domnului.

* *Usierulu alu doilea*, tiene locul marelui portariu in absentia acestui-a.

III. In class'a a trei'a a boiariloru de Divanu, se numera :

Postelniculu alu treilea; acest'a cu alti duoi postelnici de gradu inferiore, trebuie se fie diu'a si nóptea in curte. Servitiulu loru sta intr'aceea, ca ei duc mandatele Domnului la postelniculu cellu mare. Ei esecuta sí alte mandate alle Domnului, ce le vinu de la acest'a prin camerieri, si reporta apoi Principelui despre resultatu. Pentru aceea, acesti trei au libera intrare in cabinetulu cellu mare, ceea ce altoru boiari nu este permissu.

Spatarulu alu treilea, pórta in dílele de septemana spad'a domnesca, pentru aceea afara de boiar'a sa mai are anca si locu intre officialii curtiei.

Paharniculu alu treilea, are inspectiunea preste viiele de la Bacau si Trotusiu, si ordina viieriloru cá se culéga si se calce strugurii la timpulu seu.

Vistierniculu alu treilea, sta sub Vistierniculu cellu mare, si è datoriu a'i dá ratiuni despre purtarea officiului seu.

Marele thesaurariu pórta registrele de spese alle thesaurului publicu trei luni, si apoi le da thesaurariului alu treilea, acest'a le pórta dup'a aceea una luna de díle, dupa care terminu iea acésta sarcina thesaurariulu alu doilea, care, precum amu dtsu mai in susu, dupa trecerea de trei luni éraşi le da thesaurariului alu treilea, si acest'a éraşi dupa trecerea a trei-díeci de díle le transmite thesaurariului cellu mare. Asiá se invérte in continuu intre acesti trei thesaurari administratiunea thesaurului publicu; in câtu péné candu cei doui mai mari pórta registrele câte trei luni, cellu alu treilea le pórta duoe luni. Totu acésta ordine se observa si la celledalte officiuri de finantie, precumu vomu vedé mai in josu.

Comisulu alu treilea, are acellasiu servitiu cá si comisulu alu doilea.

Suldgerulu alu treilea, si

Zitnicerulu alu treilea, asemenea cá si vistierniculu alu treilea, facu servitiulu celloru mai mari cu acésta boier'a totu la a patr'a luna.

Camarasiulu de suldgeria imparte carnea dupa cantariu.

Camarasiulu de jitnitia, pórta registre si ratiuni despre gránele ce se punu in granariiele domnesci; si in renumeratiune priimescé trei-díeci de aspri dupa fia-care caru.

Vornici de pórta patru, stau la pórta a dinafara a curtiei, si acolo judeca cértele mai mici; pedepşescu meretricile; pe femeiele cari commită ştupru séu de buna vóia séu fortiate fiindu, le impreuna în casatoria éu faptuitoriulu pécaturului, facéndu-i a se cununá prin unu preotu dupa ritulu bisericescu, déca amenduóe partile sunt plebei; ér déca o parte séu alt'a este de origine nobile, atunci facu arretare la Domnu. Gandu Domnulu tiene judecata, stau in sala, ordina plebei se fia în tacere, si introducu partile in Divanu. Pe cei éari nu se presenta cu actorele inaintea Domnului la diu'a desfta, i insémna in registrulu lorú; cá-ci unii cá acesti-a se considera de héascultatori mandatului domnescu, 'si pentru aceea 'si perdu si éaus'a. Vornicii pentru servitiulu lorú au dreptu retributiune venitul d'in prefectur'a tienutului Romanu.

Pe tofi acesti boiari, cáti amu numeratu péné aci, 'i tiene tiér'a pentru servitiile ce le facu pre langa Domnu. Pentru aceea abiá ptóe ajunge altulu la aceste dignitati, de cátu numai care este de origine nobile, de si principele este liberu a dá aceste officiuri cui va voi, fia acell'a chiar' si d'in clasa cea mai de josu a poporului.

La femeiele acestoru boiari, candu mergu a salutá pe Domn'a, primindu-le acést'a in sal'a ei, care este in Gynekion, (apartamentulu femeilorú), se da fia-carei-a scaunu dupa rangulu barbatului seu.

Afara de acesti boiari, cari servescu la curte pentru afacerile statulu, Domnulu mai are anca si alti oficiali de casa, séu cumu amu dice, interni, cari se numescu *boierenasi*, si pe cari 'i póte lua nu numai d'intre nobili, ci si d'intre sclavi séu captivi, séu si d'in clasa infima a poporului; prin acést'a ei devinu nobili, si se bucura de tóte drepturile si privilegiile acestoru-a.

Acesti, asiá numiţi boierenasi, sunt:

Marele camerariu; care este capulu tuturor camerarilorú cabinetului cellui mare. Elu ingrigesce de thesarulu particulariu alu Principelui, care este separatu de thesarulu publicu alu tieroi. Da ordini curteniloru de la camara, si boiariiloru de clasa mai inferióre. Prescrie comerciantiloru cumpenele si mesurile, cu cari au se 'si venda marfile; si pórta grige cá se nu venda cu cumpene si coturi false; ér pe defraudatori 'i pedepşescu dupa prescriptele legi. Sub

ordinile lui stau anca și neguțiatorii Siarhorodeni (1), Sub numele acest'a se întielegu comercianții cari aducă marfi în Moldavi'a d'în urbile cazacesci și d'în Russi'a.

Vatavulu de aprodi, séu capulu aprođiloru de Divanu. Are mai totu acellu servitiu, pe care 'lu are Ciausiu-basía la Pórt'a ottomana. Sub elu stau aprođii Divanului, și pórtá grige pentru esecutarea judecatiloru enunciate de *Domnu in Divanu*. Celloru cari trebe se assiste cá judecatori în Divanu, le arréta elu loculor. Cá semnu alu deregútoriei sale pórtá în mana o scutica (2) cu manunchiulu invelitu în argintu.

Vatavulu de Stolnicei, este mai mare preste servitorii de mésa; și candu acesti-a aducă mancarile d'în bucatária la mé's'a Domnului, elu vine înainte tienendu în mana o scutica, alu carei manunchiu inse nu é legatu în argintu.

Vatavulu de Paharnicei, este mai mare preste paharnicei; elu ordina acestoru-a a dá la boiari paharulu cu vinulu candu sunt la mé's'a Domnului séu la alte ospetie domnesci.

Cupariulu, da Domnului în tóte dílele paharulu cu vinu candu siede la mésa. Are în grijea sa pivnitiele cu vinu alle curtiei. Da vendietoriloru de vinu mesurile drepte și semnate cu sigillulu domnescu; și gasindu pe cine-va vendiendu cu mesura mai mica, decâtu cea data de elu, pe unulu cá acellu-a 'lu perleptesce dupa lege.

Ciohodariulu, ingrigesce, cá Domnulu și tóta curtea se aiba ciobótele și calciámele séu papucii necesari. Elu însusi trage Domnului ciobótele. Sub elu stau toti ciobotarii d'în Iasi.

Medelnicerii. De acesti'a sunt trei séu patru, cari punu în tóte dílele mé's'a Domnului; 'i aducă și 'i tórna apa de spalatu pe mani. Ei pastréza vasele, talierile (farfuriile), paharele și tóte utensiliile de argintu pentru mésa, precumu și fećiele de mésa, servietele, și tóte aparatele necesarie la punerea meselor.

Camerariulu de 'n intru, séu camerariulu intimu; are sub ingrigirea sa vestmentele, pietrele scumpe, și tóte lucrurile pretióse alle

(1) Séu Cazaclii. *Trad.*

(2) *Scutica* se aude în Transilvania și însémna biciu, carbaciu etc.. *Trad.*

Domnului; si este mai mare preste camerarii cabinetului cellui micu.

Vatavulu de copii, mai mare preste camerarii de la Divanu si preste cei de la camar'a cu armele; ellu are inspectiunea asupr'a acestoru-a, si d'in servitiulu loru 'si are si retributiunea. Acesti-a a-deca se tramitu fôrte desu la boiari la tiérra, pe cari Domnulu 'i chiama la sine; cu care ocasiune boiarii le dau câte siese taleri, d'in cari unulu este alu vatavului de copii.

Camarasiulu de dulceti, séu provisorele confectarielor; acest'a pórta grige cá sér'a la mésa se se aduca dulcetiuri si alte mancari facute cu zaharu; elu are totu porcellanulu sub grigea sa.

Camarasiulu de rafturi, séu inspectorulu frênelor; are sub man'a sa sielile si frênele, cari sunt lucrate in auru si argintu, si tôte aparatele de caii si grasdurile domnesci.

Pivnitiarulu, mai mare preste servitorii de la pivnitiele cu vinu alle Domnului. Ellu insusi, sta cub comand'a cupariului; pre candu butarii, si toti cari facu lucruri pentru pivnitie, stau sub man'a lui. In retributiune pentru servitiulu seu are drosdiele vinului, d'in cari face vinarsu.

Logofetulu de vistieria, séu secretariulu thesaurului; sub ordinile acestui-a stau toti scriitorii de theusararia; ellu pastréza registrele speselor, si è suppusu thesaurariulu supremu.

Camarasiu de catastife,⁽¹⁾ tiene registrele de tôte spesele particulari alle Domnului si pórta list'a séu catalogulu soldatiloru. Si candu se trecu trupele in revista, ellu cetesce numele fia-carui soldatu. Totu asiá face si candu li se da sold'a; si apoi, da fia-carui capitanu list'a soldatiloru d'in compani'a sa, scrisa cu man'a sa propria. Pentru acésta labóre are de la fiacare unu remunerariu de câte unu taleru imperiale.

Camarasiulu de lumini, séu inspectorele luminarilor; acesta primesce de pe unde se stringe tributulu de céra si de seu, care se numesce *bezmen* (1), si lasa se faca din elle luminari si lampe (falinarie, candelé) pentru usulu curtiei.

Vorniculu de térgu, séu comissariulu de piatia. Elu stringe deci-

(1) Seu *haimen*, Trad.

mele de la tóte marfile ce se vendu cu mesur'a séu cu cumpên'a in piatia. Acésta specie de tribut se numesce la Moldoveni *mortasipia*. Elu primesce luminarele de la camarasiulu de lumini, si le imparte a curteni. Afara de aceste, elu are a se ingrigi de lemne pentru curte, si a le distribui la timpul se prin camere si bucataria.

Vatavulu de aprodi de térgu, inspectore preste aprodi de tribunale, cari stringu tributulu si alte dari de la cetatiani, si le administra thesaurului. Toti acesti-a d'mpreuna cu vatavulu lor stau sub thesaurariulu cellu mare.

Vatavulu de paici, mai mare preste servitorii domnesci, numiti paici, de cari sunt optu, si, póta cingatori de argintu, sabia si lance cu manuchiurile si vervurile invelite in argintu si poleite cu auru.

Ér' in servitiulu Dómnei sunt :

Duoi vornici, cari totodata sunt prefecti districtului Vaslui.

Unu comis, care ingrigesce de grasdiulu, caii si carretele ei; si

Duoi Cluceri, cari ingrigescu pentru bucate si nutretiu, atátu pentru curtenii cátu si pentru grasdiurile Dómnei.

Dupa acesti-a urmeza acei boiari, cari servescu la Domnu si la curte, pentru cá prin acést'a se póta ajunge la boiarii mai inalte.

Si anume :

Cinci-dieci *camerieri séu servitori ai Divanului*, cari stau imprejurulu Domnului candu siede in Divanu, si prin ei se chiama inlaintru boiarii cu cause de processu.

Doue-dieci si-patru *camerieri séu servitori pre langa camar'a cu arme*.

Duoi-spre-diece *servitori la cabinetulu cellu mare*.

Trei *servitori la cabinetulu cellu micu*.

Siepte *Postelnici* mai mari, si

Doue-dieci-si-patru mai mici, ori si mai multi, dupa cumu voiesce Domnulu se aiba.

Cinci-dieci *Aprodi de divanu*; servitiulu acestoru-a este assemenea cu servitiulu ciausiloru la Turci; adeca : a aduce inaintea tribunalului pe acusatii cari nu s'au infaçiosiatu la diu'a defipta, si a constringe la plata pe debitorii insielatori.

Doze-dieci-si-patru *Paharniceii*, cari servescu la mеса, si dau 6s-petiloru Principelui paharele cu vinu.

D6ze-dieci-si-patru *Stolniceii*, cari aducu mancarile din bucataria la mеса a domnэsca.

Siese-dieci *Armasieii*; servitiulu loru este a prinde pe furi, si pe boiarii cari vreu se fuga, s6u sunt culpabili de vre-o crima mai grava. In urma.

Usierii, cari ducu in cartiere pe solii turcesci tramisi de la Port'a ottomana, si pe solii Chanului Tatariloru de Crimэa, le p6ocura celle necesare pentru traiu, si le servescu intru t6te ce au de trebuintia

CAPU VII.

DESPRE OSTEA MOLDAVIEI.

Dupa ce amu arretatu numele boiariloru, si amu vorbitu despre dэregatoriile loru si altoru ministri la curte, urmэza acumu c6a se vorbim pe scurtu despre armat'a ce a avutu Moldavi'a in vechime, si despre ceea ce o are astadi.

Chronicele n6stre spunu ca Moldavi'a pre candu 6r6 anca libera, avea o armata la numэru de siepte-dieci mii de 6meni, si de multe ori si de una-suta de mii. Ceea ce este cu at6tu mai usioru de crediutu, dэca vomu considera cu ce vecini potenti, precumu cu Turcii, cu Polonii, cu Cozacii, cu Ungurii si cu Muntenii, avea Moldavi'a a se lupt6 si a purt6 resboiu pe acelle timpuri; si ca p6enэ pe timpului Bogdanu III. ea nu numai si-a sciutu aper6 si sustienэ libertatea sa contra a t6te atacurile si invasiunile aceloru vecini, c6i anca si-a intinsu si latitu marginile teritoriuluiu seu. Dar' dupa Stefanu cellu mare, sub care puterea Moldoveniloru ajunsese la culme, Moldavi'a de la acestu timpu inainte a inceputu cu incetulu a scadэ. C6-ci dupa Bogdanu III., care a inchinatu Moldavi'a la Turci, urmatorii sei incrediendu-se, ca sub scutului Turciloru sunt aperati de invasiunile veciniloru, au neglesu deprinderile militari, precumu se intэmpla acést'a de c6munu in timpuri de pace; si crediendu ca in' aste impregiurari, 6ste inutile a tienэ at6ti-a 6meni sub arme, au lasatu usioru nu numai se se inpu6ineze numэrule soldatiloru, c6i anca se scada si d'in virtutea loru antica. Cu t6te aceste, precumu

attesta chronicarii Moldaviei, Principii nostri pênê pe timpii Movilesciloru, totdeauna au ținutu b armata rîu mai pucina cã de patru-dieci de mii. De la acestu timpu încóce inse, a începutu a cadê puterea Moldoveniloru parte prin turburările intestinale, parte prin fraud'a turciloru, cari de câte-ori se revoltau Domnii, totdeauna 'si luau ocașiune a rapî splendórea corónei moldavice si a'i micșorã puterea. In urma la atãtu au scadiutu Moldovenii, in cãtu asta-dã abia sunt in stare se pîna in faci'a înamicului siése pênê 'n optu mii de ómeni armati. ⁷

Armat'a Moldaviei se distinge in *militari cu solda*, cari adeca sunt retribuiti pentru servitiulu loru, si in *militari de scutela* cari, pentru a fi scutiti de tribut, servescu cu spesele proprie.

Prefectii séu Mai-marii militariloru cu solda, sunt :

Basi-buluk-basia ; acesta are sub comand'a sa diéce Buluk-basi séu capitani ; dintre acestia fiacarele are sub man'a sa pênê la una suta de Segbani. *Segbani* dupa limb'a turcésca se numescu acei soldati, cari pentru o solda buna se recrutéza d'între Serbi, Bulgari, Albanesi si Greci ; ei facu servitiulu de garda pre langa persón'a Domnului, si schimbandu-se in ordine, sunt pururea in curte, unde împregiurulu muriloru isi au si locuinti ele destinate pentru ei.

Patru *capitani germani*, cari odinióra aveau sub comand'a loru una miie de ómeni, ér' astadi abia au câte doue-dieci-si-cinci de soldati sub stégurile loru.

Patru *capitani de cazaci*, cari mai de multu asemenea aveau câte un'a miie si mai bine de soldati sub comand'a loru, dar' astadi abia au câte patru-dieci séu cinci-dieci de ómeni, patrioti de ai loru, si recrutati mai alesu d'in órdele Zaporogeniloru.

Doue-dieci de *capitani calareti*, cari comanda cam un'a suta de ómeni fia-care ; acesti-a au câte unulu o retributiune de trei taleri imperiali pe luna.

Unu-spre-diece *capitani supremi*, cari comanda capitanziloru calareti, ér ei insii stau sub command'a Hatmanului.

Patru, séu dupa vointi'a Domnului si mai multi *capitani ai Tatariloru Lipcani*, adeca ai Scitiloru cari au locuitu in Litvani'a, si astadi sunt Mahomedani.

Besi-li-agasi; acest'a are sub man'a sa duoi capitani de ai Besi-liiloru. Ér' Besi-lii sunt acei Tatari séu Turci, pe cari 'i tiene Domnulu pentru a impedecá ostile turcesci de la rapiri si de la impilari nedrepte, si pentru a pedepsì pe Turci candu commitu vre-o fapta necuviintiósá ; cá-ci Musulmanii tienu, ca é crima capitale cá unu infidelu, precumu dîcu ei la chrestini, se pedepsésca séu se bata pe unu Mahomedanu.

Prefectii séu Mai-marii ostasiloru de scutéla, adeca acelloru-a cari servescu cu spesele loru pentru a fi scutiti de tributulu, sunt urmatorii :

Bulug-basii de cetati; de acesti-a sunt in fie-care urbe séu oppidu câte patru séu cincì, precumu urbile séu oppidele sunt mai mari séu mai mici. Iassii singuru are diece. Toti acesti Bulug-basi stau sub comand'a lui Aga.

Optu *capitani ai Darabantiloru*, cari toti stau sub capitanulu supremu alu Dorobantiloru, si acesta este suppusu lui Aga.

Nóue-spre-diece *capitani de milie*, séu capitani de regimente, cari constau d'intr'una milie de ómeni, si se recrutéza de prin cele nóue-spre-diece tienuturi alle Moldaviei. Mai de multu fie-care regimentu constá din diece centurii séu companii, numite la Moldoveni *sutasi* si stateau sub comand'a mariloru vornici séu guvernatori ai Moldaviei superiori si inferiori; asta-di inse numerulu acestoru truppe este fórte scadiutu, si stau sub comand'a Hatmanului.

Cei cari d'in acesti capitani cu trupele loru sunt pe la margini, au a pazì passurile muntiloru si vadurile apelor. Ér' cei cari sunt in intrulu Moldaviei, unde nu este temere de inimi, facu servitiu de custodia la curtea Hatmanului, care 'i tramitte in servitiulu tierrei pe unde cere necesitatea.

Mai de multu au fostu si *Husari*; ceea ce ne arréta numele acelloru corpuri de armata, cari se numescu Hinsiari. Asta-di sunt Hinsiari de tiérr'a de susu, si de tiérr'a de josu, cari inse appartienu guvernatoriloru acelloru provincii, si nu facu nici-unu servitiu militarescu, ci pe langa ce'si conserva óresi-care nume de ostasiu d'in vechime, se ocupa cu totu-adinsulu de cultivarea pamentului, de

unde s'a nascutu la Moldoveni proverbiulu despre ei, care dice : *De la arma la sapa.*

Totu cam de class'a acestoru-a se tiene si *corpulu venatoriloru* Moldaviei, cari d'impreuna cu vatavalu séu capulu loru au in possessiune unu satu cam de una suta séu mai bine de case in muntii Moldaviei aprópe de oppidulu Piétra in tienutulu Némtiu. In timpulu de bataia au detori'a a fi totudeuna pre langa Domnulu in castre ; ér' in timpu de pace se ocupa cu venatulu si aducu la curte totu felulu de animale, cerbi, boi, oi, si alte fiare selbatice, cari se tienu prin codri; unele víi, pentru placerea Domnului, si altele mórte pentru bucataria si mész'a domnésca. Pentru acésta labóre sunt scutiti de la tribut. Dar' pentru pravulu de pusca si pentru plumbu au retributiune osebita.

Calarasii de Tiarigradu, séu cursorii constantinopolitani. Sunt cinci-dieci la numeru cu vatavalu séu prefectulu lor. Ei toti vorbescu turcesce, si au detorinti'a a merge la Constantinopole de câte ori va fi necesitate. Pentru acestu servitiu, pe langa ce sunt scutiti de tribut, mai priimescu anca câte dóue-dieci de taleri d'in thesaurulu publicu.

Calarasii de Galati, séu cursorii galatieni, au si acesti-a vatavalu séu prefectulu loru propriu, si facu acellasiu servitiu cá si calarasii de Constantinopole ; dar' candu se tramitu unde-va, nu li se da mai multu de diece taleri d'in thesaurulu publicu. Ei anca sunt cam cinci-dieci la numeru.

Amblatorii de Hotínu, cinci-dieci, si totu atâti

Amblatorii de Soroca, séu cursorii de Hotínu si cursorii de Soroca. Acesti-a toti sciu limb'a polóna si limb'a rusésca, si se tramitu in Poloni'a si in Russi'a de câte ori cere necesitatea. Atâtu unii câtu si ceialalti, au vatavalu séu prefectulu loru.

Fustasii, séu cari pórtá fusti. Acestia sunt dóue-dieci-si-patru la numeru, si sarcin'a loru este a pazí in timpu de pace usiele haremului si arestele curtiei, unde se tienu inchisi curtenii pontru deliecte mai usióre ; si candu este se se pedopsésca cine-va cu nuiete d'in porunc'a Domnului, ei sunt cari esecuta acést'a. Ér' candu Domnulu esse séu cu pompa séu numai pentru recreatiune, ei mergu in

giurulu lui pe de amendóue partile cu fusti lungi (1) in mâni ; totu assemenea facu si candu merge Domnulu in vre-o espeditiune bellica. Au capitanulu lorú propriu care se numesce *Vatavu de Fustasi*.

Açeste sunt ostirile ce le sustiene tiérr'a cu spelele sale pentru Domni. Nime inse nu impedia pe Domni de a'si tiené cu spelele lorú trupe mai multe, déca voiescu. Dar' ei nici-odata nu se nisuescu a'si immultí armat'a decâtu candu voiescu a se revóllá, cá-ci ei tienu, ca é mai de folosu a stringe banii in cassettele lorú, decâtu a'i dá se'i mánce soldatii, de cari n'au trebuintia.

CAPU VIII.

DESPRE CEREMONIELE CURTIEI DOMNESCI.

Dupa aceste, credemu ca nu vomu face lucru inutile si ingratu , déca vomu descrie in puçine túvente pompele si ordinea ce se observa la esirea Domnului in publicu, la ospetiele ce le da, si la mergerea sa in beserica.

De cate-ori esse Domnulu d'in cetate spre a visitá o beserica séu mônastire, séu spre a luá parte la vre-o espeditiune bellica, totdeauna merge cu cea mai mare pompa si petrecutu de mai multe corpuri de soldati. In frunte mergu vre-o câti-va conducétori indrepatori de drumu', cari se ieau spre acestu scopu d'entre soldati si d'entre cursori. Dupa acesti-á urméza calarimea, cu stégulu si cu capitanií in frunte, asiá ca intre fia-care regimentu se lasa óre-care spatiu spre a se poté distinge' unulu de altulu : capitanií regimentelorú mfergu de amendoué partile stégului , si ieau aminte cá soldatii se miérga in ordine buna si in linia drépta. In urm'a acestoru-a vinu calafasii si âmblatorii, tú vatavii lorú ; dupa cari apoi se aducu de frêne caii domnesci, in frunte cu celle doué tuguri séu códe equine, cari se dau Principelui de la Pórt'a ottomána in semnulu potestatai salle domnesci. Dupa aceea urméza fiii Principelu', si covási; mai inderetulu lorú in midi-loculu liniei vine insusi Domnulu, in- congiuratu de paici pe de amendoué partile. Portulu si servitulu

(1) Adecá betie lungi. etc.

paiciloru, l-amu descrisu mai in susu. Mai departitoru in drépt'a, vinu comisii séu prefectii grasduriloru, si vatavii servitoriloru de curte, ér in stang'a postelniculu cellu mare cu ceialalti postelnici. In a trei'a linia dupa Domnu, mergu Bulug-basii de pe amenduóe partile; cei mai beirani, mai aprópe de Domnulu. In urma sunt segbanii séu soldatii stipendiari, adeca cari servescu pentru solda, si cu acesti-a se termina prim'a squadra; ei mergu pe de amenduóe partile, si ciausii, séu cumu i-amu numì dupa modulu europénu, corporalii, ieau aminte asupr'a loru, cá se mérga dreptu si in pasu regulatu.

Mai aprópe in urm'a Domnului vine Spatariulu, care aduce armele domnesci. Dupa aceea urméza officialii cumu se numescu intimi ai Domnului, precumu : Camerarii, Paharnicii, Ciohodariulu si Medelniciarii. Dupa acesti-a, in lini'a prima vine vatavulu de copii, séu prefectulu de camere cu camerieri sei; apoi in lini'a a dóu'a Paharniceii, si in lini'a a trei'a Stolniceii. Apoi urméza sangiaculu séu stégulu cellu mare, care are in vérvu semiluna cu alte dóue stéguri mai mici si cari se dau Domnului de la curtea imperatésca candu intra in domnia. Dupa stéguri vine Tubulchan'a séu music'a turcésca; si dupa acést'a armasii facu o aripa in drépt'a si alta in stanga. Immediatu dupa acesti-a urméza in lini'a a dóua, boiarii de a jóu'a classa; in lini'a a trei'a, boiarii de a trei'a classa; apoi vinu boiarii cei scosi d'in servitiulu domnescu, si mergu mestecati unii cu altii dupa gradulu boieriei loru. In fine tóta processiunea acésta este urmata de multimea amestecata a servitoriloru boiëresci, de cetatieni si negutiatori.

Ér' candu Domnulu pléca la vre-o espeditiune bellica, atunci ii urméza artilleria de tunuri sub conducerea marelui Sietrariu, precumu 'i urméza si capitanulu de Dorobanti cu puscasii séu tunarii si cu tóte celle necesare pentru castre, cu munitiuni, provisiuni, bagagie etc. D'in contra, cându nu este se mérga in espeditiune bellica, ci numai in alte estri cu pompa, atunci si marele Sietrariu, si Capitanulu de Dorobanti ieau locu dupa gradulu boieriei loru intre ceialalti boiari.

Intregu acestu apparatus de esire cu pompa, ilu va intiellege lec-

torele mai usioru si mai bine, déca va cautá la icón'a allaturata aci (1).

Ajungéndu in ordinea cumu amu descriu mai in susu la vre-o beserica séu mônastire, calarimea remane standu la pórtá, si se inchina cu capu plecatu la Domnu candu trece; ér pedestrima cáta incapé in curte, se asiedia aici punendu-se în cercu cátu se póte de mare. Ajungendu la pétr'a de la scara, descáleca de pe calu între strigatele perpetue ale ciausiloru : *Se traiéscá la multi ani*. Atunci metropolitulu cu sant'a cruce si cu diaconii sei cadindu, vine intru intimpinarea Domnului, si-i dá sant'a Evangelia se o sarute. De ací mergénd metropolitulu inainté, Domnulu intra in beserica, éra chorulu canta : *Cuvine-se cu adevératu se te fericimu*; si dupa ce se inchina cu pietate pe la santele icóne, trece preste amvonu (preste care nu é permissu nimerui se tréca, decâtu numai Principelui si preotiloru), merge in midi-loculu besericeii si si face sant'a cruce; apoi se duce la thronulu seu, si suindu-se intr'ensulu, saluta cu plecareá capului mai ántáiu pe metropolitulu, apoi pe boiarii, cari intr'aceea si-au ocupatu toti scaunela loru.

Si fiindu ca ne ocupamu chiaru cu descrierea ceremonieloru curtei, credemu ca nu va fi inutile a memorá ceva si despre ordinea ce se observa între scaunele d'in beserica.

In interiorulu besericeii la column'a d'in drépt'a este scaunulu séu thronulu domnescu, trei trepte innaltu, in giuru cu gratelle sculptate si aurite, si de amendóue laturile ornatu cu stem'a domnésca; ér' de-asupr'a o coróná aurita, sub care sta icón'a Santului, pe care si l-a alesu Domnulu de patronu. De cealalta parte, la column'a d'in stang'a, este scaunulu.

In drépt'a de la thronulu domnescu este scaunulu metropolitului cu alu unui d'in episcopii sei, dupa cari urméza archimandritii si egumenii mônastiriloru pênó la scaunulu cantaretiloru; in dreptulu metropolitului, de-a-stanga lui, stau alti duoi episcopi cu egumenii loru in assemenea ordine, éra dupa acesti-a urméza marele thesaurariu, pentru cá se fia mai aprópe de Domnu, spre a tiené la inde-

---

(1) Cadrulu séu icón'a despre care mentionéza autorele aci, nu se gasesce allaturata nici la manuscrisutulu originale, nici la traducerile germane.

mana cuthi'a séu disculu pentru elemosin'a ce da Domnulu la ungera cu miru, si pentru a nu turburá tacerea si devotiunea auditoriloru trebúindu a veni pên' la Domnulu mai de departe. Ér' d'incolo, in dreptulu metropolitulu de-a-drépt'a, sta vice-cancelariulu séu Logofetulu alu doilea, si secretariulu séu Logofetulu alu treilea; acest'a pentru ca elu prevede tóte cauzele mónastiriloru si alle preotîmei; cell'a pentru ca elu tiene si distribue vinulu, dupa cel-a santítu metropolitulu séu altu preotu órecarele.

In unghiulu d'in drépt'a spre altariu, este chorulu cantaretiloru moldovenesci; ér in cellu d'in stang'a chorulu cantaretiloru greci; cari pe rendu canta in amenduoe limbele cantarile bisericesci.

De la thronulu séu scaunulu fililoru Principelui pên' la column'a cea d'in tind'a bisericei in ordine stau boiarii cei de primulu gradu; dupa acesti-a urméza érași in ordine boiarii cei scosi d'in servitiu; apoi capitani suprémi, capitani si toti ceialalti câtu potu incapé in beserica.

De la thronulu domnescu pên' la column'a cea in drépt'a d'in tind'a bisericei, stau femeiele boiariloru ce sunt in deregutoria, fiecare in dreptu cu barbatulu seu.

Langa column'a acést'a este scaunulu séu thronulu Dómnei, inaltu si acest'a de trei trepte; ér ficele Dómnei, déca are, se punu intre Domna si intre femeiele boiariloru. In drépt'a de la Domna, stau camerierele si damele de curte care sunt in servitiulu ei; ér in stang'a, sunt vornicii ei duoi; cari pazescu cá se nu se îmbulzésca poporulu spre scaunele muieriloru. In tind'a bisericei stau femeiele boiariloru celloru scosi d'in deregutoria, fiecare in dreptulu si dupa rangulu barbatulu seu.

Si macar' ca, pre langa paretii bisericei sunt scaune pentru cei ce amu disu ca stau pe aici, totusi nimene nu cutédia se siéda pe densesle, decâtu numai la deni (priveghieri de nópte), candu se canta viéti'a santiloru séu psalmii lui Davidu. In beserica nimene altulu decâtu numai Domnulu póte stá cu capulu acoperitu; dar' si elu isi descopere capulu candu se canta : Santu Santu è Dumnedieulu nostru, candu se citește evangeliulu, candu se recitéza simbolulu credentiei si rugatiunea Domnului, si candu pronuntia preotulu cuven-

tele Domnului : Luati, mancati etc. La cuminecatura merge mai antaiu metropolitulu si saruta icónele, apoi 'i urméza Principele. Candu se da acest'a josu de pe tronu, toti boiarii essu d'in scaunele loru spre a i se inchiná la reinlórcere de la sarutarea icóneloru. Terminandu-se servitiulu divinu, metropolitulu standu da cuminecatura Domnului, Dómnnei, filoru si fiiloru loru; si apoi da si la toti boiarii cari sunt in functiune, dar' acestoru-a le da siedindu in scaunulu seu. In urma Logofetulu alu doile le da se guste vinulu santitu de metropolitulu séu de altu preotu.

Acestea cerimonie terminate, boiarii essu inaintea Domnului d'in beserica, incaleca caii, se punu in ordine in curtea besericei, si stau cu capetele descoperite pând ce trece Domnulu; apoi ilu petrecu pên' la palatu in ordinea cumu amu arretatu mai in susu. Ajungându la palatu, isi lasa caii in curtea d'inafara (câ-ci in curtea d'in lafntru nimene nu póte se între calare); si mergu 'pedestri pên' la scar'a curtei d'in lafntru; aici se punu in ordine, si priimescu in tóta umilinti'a pe Domnu la descalecarea sa de pe calu; acest'a dupa ce suia treptele, se întórce catra boiari si cu capulu descoperitu le multiamesce la toti; ér' ei apoi se ducu facare pe la casele loru.

Acumu se vedemu cerimoniile la més'a si la ospetiele domnesci.

Candu nu è vre-o solemnitate, més'a de amédia-di a Domnului se pune in sal'a cea mica, dar' de multe-ori si in sal'a cea mare, séu in sal'a Dómnnei, in Ginekion. La mésa totudeşuna sunt doui boiari mari, si totu atâti boiari de gradu inferiore; celledalte locuri, déca mai sunt, le ocupa prefectii de militiã, capitanii, si câte-odata chiar' si soldati veterani.

La cina nu siede nimene altulu cu Domnulu, decâtu vre-o ruda a lui, séu carele sta in singulara gratia la elu, ori care prin vorbe dulci si prin lingusiri póte se 'i faca distractiune.

A une-ori siede si Domn'a la més'a de amédia-di cu densulu. De alta data se pune pentru dens'a mésa separata in Ginekion séu Harem, unde 'si are camerarii, medelnicarii si cuparii sei, precumu si fete alese d'in familiile nobililoru si boiariloru.

ÉR in díle mari de solemnitati si ospetie, més'a se pune in diva-

nulu cellu micu. Sunetele tobeloru si trompeteloru, dau semnu pentru aducerea bucateloru pe mésa.

Stolniceii înainte cu vatavulu si stolniculu alu doilea, le aducu d'in bucataria, si le dau marelui Stolnicu pentru a le pune pe mésa. Venindu Domnulu in sala, metropolitulu díce rugatiunea de mésa si binecuventa bucatele; ér Medelniciariulu cellu mare da Domnului apa de spalatu mânile. Apoi se asiédia la mésa in loculul seu, si dupa ellu toti ceialalti isi ocupa locurile, fia-care dupa rangulu seu. Ér' consiliarii si boiarii cei mari stau prin pregiuru, si si facu servitiulu loru. Marele Stolnicu pregusta mai ântâiu bucatele puse pe mésa înainte Domnului; si candu Domnulu incepe a mancá, se da cu tunurile, si resuna music'a atâtu cea turcésca câtu si cea moldovenésca. Beutur'a cea d'ântâiu o aduce Paharniculu cellu mare, turnandu vinu dintr'unu vasu mai mare intr'unu paharu mai micu, si dându-lu Domnului dupa ce l-a gustatu mai ântâiu : ceea ce in limb'a moldovenésca se díce *credintia*. Atunci metropolitulu si episcopii (caroru-a se servescu bucate de pesce si de lapte, fiinduca, dupa canónele Marelui Vasilie, nu li é permisu a mancá carne), si toti boiarii se scóla in picióre, si se inchina la Domnu candu bea. La celledalte pahara nu se mai scóla, dar' totusi se inchina catra densulu cá si sobrii, de si ar' fi beti.

Boiarii cei mari stau pre longa mésa pênó la al treilea paharu; dupa aceea Spatariulu cellu mare da spad'a Domnului la Spatariulu alu doilea; paharniculu alu doilea servesce cu paharale; si toti ceialalti boiari de class'a a dóu'a ieau servitiulu boiariiloru celloru mari. Si atunci Domnulu in semnu de grati'a sa, da la fia-care d'in ei, câte unu blidu de bucate de pe mésa; ér' ei, sarutandu-i mana, 'lu ieau si'lu punu in despartimentulu cellu mai de aprópe, unde se pune mésa separata pentru densii. Totu acea onóre de a dá unu blidu de bucate de pe mésa, o arréta Domnulu si catra ceialalti boiari mai mici cari sunt de fație, precumu sunt bulug-basii si capitani; si totu acea ceremonia se observa cá la boiarii cei mari. Dupa ce acesti-a au mancatu cu totii si au beutu, mergu iérasii la mésa Domnului la servitiurile loru, si pórtá grige cá Paharniceii se dea vinu de beutu boiariiloru; stolniceii se redice bucatele de pe mésa

si se aduca altele ; camerierii se schimbe talierile ; si cu unu cuventu tóte se mérga dupa gustu si in regula.

Precumu més'a este pusa in lungu, Armasii, cu buzduganele loru, stau la capetulu eì, eá garda a Domnului.

Dupa ce au beutu cu totii vre-o câte-va pahara cu vinu, si au inceputu a se inffërbentá capetele, mai beu toti câte-unu paharu mare intru multiamita pentru grati'a si indurarea divina ; alu doilea paharu 'lu beu intru sanetatea imperatului, dar' fara a memorá vre-unu nume. Că-ci a bé intru sanetatea Turciloru , se pare Moldoveniloru unu lucru uritu si necuviintiosu ; si éراسي, a bé pentru sanetatea imperatiloru crestini , li se pare lucru periculosu. Alu treilea paharu ilu inchina Metropolitulu in cate-va cuvente pentru sanetatea Domnului ; alu carui nume candu ilu audu boiarii, indata se scóla toti dela mésa , si se punu in ordinea loru usitata in midiloculu sale. Divanului Terminandu mitropolitulu rugatiunea, face cruce in faci'a Domnului, si 'i da binecuventarea ; si candu pune Domnulu paharulu la gura, se da cu tóte tunurile giuru-impregiuru ; si resuna tóte musiccele ; dar' d'in tóte aceste , cei de la mésa nu audu alt'a decâtu unu echo, care ar' vení d'in celle mai departate locuri alle palatului. Candu bea Domnulu acestu paharu , nime altu nu bea. Dupa Domnu bea Metropolitulu cu unu paharu de argintu căm de o suta de dramuri , dar' nu se departéza de la locu , cf se scóla numai in picioře. Boiarii ceialalti toti, si cei cari stau si cei cari siedu, duoi cu duoi, desiérta paharale ce li se dau ; apoi mergu si saruta man'a Domnului, tienendu-i Postelniculu cellu mare de subsuori, si se intorecu éراسي la locurile loru celle mai deinainte. Dupa aceea se bea pentru sanetatea Domniei, a filoru si a ficiloru ei ; si pentru altii ; precumu vine la aceste ocasiun, candu capetele sunt inffërbentate. Că-ci Domnii n'au datin'a de a se sculá mai inainte dela mésa, decâtu numai dupa ce se aducu luminarile ; cari dupa ce marele Medelniciariu le asiéda pe mésa, toti ospetii se scóla in picioře si se inchina catra Domnu ; si candu pune Domnulu siervetulu pe mésa, é semne ca ospetiulu s'a terminatu. Atunci Postelniculu cellu mare da un'a in pamentu cu batiulu sau de argintu, pe care 'lu pórta in mana, si la acestu semnu, toti cari mai potu stá pe picioře, se scóle

dintr'odata ; ér' pe celi cari atâtu sunt de beti de nu'i mai servescu piciórele , 'i redica altii si 'i ducu de acolo. Dupa ce s'a redicatu Domnulu dela mésa, Medelniciarulu 'i aduce apa de spalatu pe máni si unu stergariu pentru stersu. Metropolitulu dîce rugatiunea de sculare dela mésa ; si dupa aceea facêndu-si Domnulu de trei-ori cruce , se întórce catra boiari , si cu capulu descoperitu 'si iea sér'a buna dela densii. Candu se întórce cu dosulu catra óspeti , curtenii si camerarii ieau care ce potu apucá de pe mésa ; câ-ci ei 'si tienu de onóre, cá se manance ceva de pe més'a domnésca. Pentru cá inse se nu péra vasale de argintu, le este opritu a duce ceva afara d'in sala ; séu déca sunt mai multi impreuna, si vreu se mance separatu, trebe se arrete la intendentii argintariei, câte vase au luat, si apoi se le aduca éراسi inderetu.

In urma, music'a domnésca petrece pe boiari pên' la casele loru; ér' a dóu'a dî se aduna cu totii in sal'a de audientia; si sarutandu man'a Domnului, 'i multiamescu pentru onórea care au avutu-o, si se róga de iertare pentru gresiolele cé p óte au facutu in betia.

CAPU IX.

DESPRE VENATORILE DOMNILORU

Cá toti principii mari d'in lume, asiá sî Domnii Moldaviei iubescu fórté multu venatórea, si'si facu mare placere si desfatere d'in ele. Câ-ci, abstragêndu de la aceea, ca unu poporu dedatu cu totulu armeloru, preferé venatulu, care sî elu este o speçie de resbellu, tuturoru altoru deprinderi corporali; dar' venatórea se recomanda de sene Moldoveniloru anca sî prin acea peculiare impregiurare, ca, precumu se crede, acell-a le-a datu ocaziune a'si regási si a'si inte-meia patri'a din nuou. Cu timpu inse, Domnii au abusatu si in acést'a, si au trecutu preste tóta mesur'a intr'atátu, in câtu bietiloru tierrani, cari locuiau in padurile si campiele frumóse si apte pentru venatu, luandu-se pururea la venatulu domnescu, abiá le mai remané timpulu necessariu spre a'si poté castigá pana de tóte dílele. De ací s'au escatu apoi de multe-ori rebelliuni. Afara de aceea, óme-

nii cei mai întiepti și tóta lumea a vediutu, ca Domnii dedati pré tare séu chiar cu totulu venatului, nu ingrigea de afacerile Statului, și le lasau tóte numai in sarcin'a consiliariloru, ér timpulu destinatu pentru acelle ilu petreceau numai in recreatiuni de acestea. Successorii la domnia au vediutu acestu reu și daunele ce resultau d'in ellu; pentru aceea au luatú mesuri, cá prin venatulu domnescu nici tierranulu se nu fia pré asupritu, nici Domnulu se nu fia cu totulu lipsitu de placerea sa. Ei adeca au statuitu pentru venatu dílele ce cadu aprópe de celle patru posturi alle besericeii orientali, și au ordínatu cá in acelle díle tóte clasele tieréi, boiari, militari, nobili, cetatiani, negutiator', și vre-o cate-va mii de tierani d'in satele de prin pregiuru, se íea parte cu totii la venatulu domnescu. Acesti d'in urma íntra prin paduri, și gonescu fiarele selbaticé; ér de catra campu, cuprindu venatorii marginile paduriloru d'in tóte partile, și parte cu canii de venatu, parte cu latiuri prindu fórté usioru venatulu ce'lu gonescu tieranii d'in paduri prin chiotele lorú. Pentru cá venatorii se se indemne, Domnii punu unu remunérariu pentru fia-care fiara venata. Asiá pentru unu iepure se dau unu remunérariu, séu dupa limb'a turcésca unu *Bacsisiu* de dóue-dieci-si-cinci aspri; pentru o vulpe, siese-dieci; pentru unu porcu selbaticu, unu taleru; pentru unu ursu, unu galbinu; și pentru o capriora, optu-dieci de aspri.—Dupa ce s'a terminatu venatulu, fiarele celle curate cari 'su bune de mancatu, se aducu parte la bucatari'a domnescá, parte se împartu pe la boiari și pe la prefectii militiei; ér' celle necurate, precumu vulpi, lupi, ursi, mítie selbaticé, și alte animale de aceste ce mai suntu prin muntii Moldaviei, se se dau paiciloru séu servitoriloru domnesci, cari d'in pelile lorú 'și scotu bunisioru venitu.

Afara de aceste patru perióde alle anului destínate pentru venatu póte Domnulu ori candu și de câte-ori voiesce, se adune locuitorii și se'í puna la venatu, cá-ci lui, precumu amu dísu mai susu, nime in Moldov'a nu 'i póté prescrie legi, nici a se oppune vointiei sale. Dar' prin acést'a 'și aude numai réu; și numele séu remáne in perpetuu petatu pên' la cea mai tardía posteritate; și apoi nici nu póte fi sicuru, ca nu'lu voru accusá boiarii la Pórt'a ottomana, pentru nisce asupriri cá aceste. Dreptu aceea, candu séu amenitatea timpu-

lui séu frumuseti'a locului ilu atrage cá se'si faca placerea si se se distra cu venatulu, atunci ilu pune in societate cu oficialii sei de curte si cu soldatii, cari totdeauna'a trebue se'lu urmeze ; dar' nici acést'a n'o face asia desu, in cátu se 'si petréca totu numai cu impuscatulu fiareloru selbatice, si se nu 'i remana timpu pentru administrarea trebilorn Statuluí.

CAPU X.

DESPRE INMORMENTAREA DOMNILORU CANDU MORU IN SCAUNU.

Moldovenii precumu veneréza pe Domnulu loru péné ce este in viétia, asiá 'lu onóra anca si dupe mórte.

Indata ce móre Domnulu, corpulu lui, déca este véra, ilu imbalsaméza, si sta neingropatu in palatulu seu, péné candu se aduna la Iasi toti boiarii, nobilii, episcopii, archimandritii si egumenii tuturiloru monastiriloru, precumu si Monachii, cari sunt renumiti pentru viéti'a loru cea santa, si preotii cei mai de frunte. Intr'aceea, péné a se aduná toti acesti-a, ilu imbraca in vestmentele si ornamentele domnesci ; boiarii, nobilii si ceialalti officiali de curte stau pre langa densulu cu aceeasi veneratiune cá si candu erá anca in viétia ; poporulu in semnu de doliu, ambla pe strade cu capetele descoperite ; si in totu timpulu péné se facu preparativele pentru ingropatiune, suna campanele diu'a si nóptea in tóte turnurile Iassiloru.

In diu'a in care este se se faca ingropatiunea, se ordina aceeasi pompa de esire, care se observá la esirile sale pompóse péné ce erá in viéti'a. Inainte merge preotítea cantandu psalmii de ingropatiune dupa ritulu beserice orientale ; pe de amendóue partile mergu soldatii cu puscele si stégurile întorse ; arretandu cu totii tristeti'a in feçele si intru imbracamintea loru ; tristelia, ce o impartasiescu si cailoru loru, frecandu-i pe la ochi cu sucu de cépa, si facúndu-i se lacrameze. Sicriulu (cosciugulu) ilu ieau pe umere boiarii cei mari, pe cari 'i schimba collegii loru d'in rangulu alu doilea, si totu asiá péné la cei d'in rangulu mai inferiore : aretandu cu modulu acest'a ca ei stau prompti la poruncile Domnului dupa mórtea sa nu mai puçinu, decátu candu erá in viétia. Mai in urma vine music'a mili-

taria insoțita de trompete, cari cu tonulu loru inabusitu dau unu sunetu lugubru.

Cu acésta ordine ilu ducu in beseric'a cathedrale, si'lu punu inaintea thronului in care au siediutu pênê au fostu in viéti'a; aici remane sub totu decursulu celebrarei S-tei liturgii. Dupa aceea se suie predicatorulu pe amvonu si tiene o lunga cuventare funebreale, in care'i lauda viéti'a, 'i enumera virtutile, arréta ce a perdutu tiérr'a prin mórtea lui; in urma consóla pe ascultatori pentru acésta perdere, dandu-le speranti'a ca in fiulu séu successorele seu voru afla totu acellea virtuti mari si fapte laudabili. Dupa terminarea cuventarii, se apropia de sicriiu toti episcopii, egumenii, boiarii, nobilii, si toti cari au fostu in servitiu la curtea defunctulu, si 'i saruta man'a drépta si crucea ce o tiene in acésta mana. Dupa ce i-au datu cu totii acésta ultima onóre, si déca a lassatu defunctulu cá se fia immormentatu in cetate: ilu scotu d'in beserica, si in ordinea si pomp'a cu care l'au adusu aici, ilu ducu la loculul destinatu pentru immormentare, unde boiarii cei mari, cu fasie de metasa ilu demitu in grópa; Metropolitulu arunca mai ántáiu tierana preste sicriiu, in momentulu acest'a se descarca tunurile, resuna musicela si campanele d'in tóte partile, in cálu se face unu sunetu si vuietu confusu, care nu incéta mai inainte de a fi grópa impluta si acoperita pe deplinu.

Ér' déca repausatulu a lasatu cá se'lu ingrópe in vre-o mônastire situata departe afara de cetate, atunci se ordina cáti-va d'in boiari, cá impreuna cu toti servitorii curtei se duca remasítiela lui cu cea mai mare pompa la loculul destinatu. Ei pe cale se pórtá cu aceeași reverentia catra cadavrulu Domnului, cu care s'a purtatu catra persón'a sa in viéti'a; si déca au se tréca prin vre-o urbe séu oppidu, ilu ieau de pe caru, ilu punu pe umerii loru, si asiá 'lu ducu pênê ce trecu afara d'in orasiu. In urma, dupa ce au ajunsu la mônastirea destinata pentru sepultura, ilu ingrópa cu aceleasi ceremonii ce amu memoratu mai in susu, si affigu stem'a domnésca in paretele besericei cellu mai aprópe de mormentu, apoi pe acelasi paréte se depinge (zugravesce) si portretulu lui.

CAPU XI

DESPRE LEGILE TIEREI MOLDAVIEI

Istoricii nu ne spunu despre Daci'a, ce legi va fi avutu ea in vecbime. Dar potemu coniecturá d'in usulu analogu observatu la alte popóra barbare, cá sî in Daci'a vointi'a Principiloru si dptulu naturei au avutu putere de lege scrisa. Dupe ce inse imperatulu *Nerva Ulpíu Traianu*, a invinsu pe Decebalu si a stinsu pe Daci, formându d'in Daci'a provincia romana si colonisandu-o cu Romani, nouii coloni au introdusu acolo sî legile romane. Acelea au remasu in vigóre pênê candu tiérr'a a státu sub potestatea imperatiloru romani si constantinopolitáni. Candu apoi, prin incursiunile barbariloru au inceputu a se rarî locuitorii romani ai Daciei, si imperatii constantinopolitani au fostu constrinsi a perasí acésta provincia si a cugetá mai multu la conservarea de sine, atunci sî legile romane au încéputu a se stricá in Daci'a romana, si a se schimbá intr'atátu, in câtu dupa fericit'a descalicare a lui Dragosiu si reintemeierea Moldaviei, judecatorii mai ca nu scieau, cumu si dupa ce legi se aduca judecati. *Alexandru I*, Domnulu Moldaviei, pe care ai nostri l-au numitu cellu *Bunu* pentru virtutile sale celle mari, voidu a vindecá acestu reu, dupa-ce a primitu corón'a regésca de la imperatulu constantinopolitanu, au primitu si legile grecesci cari se cuprindu in cartile asiá numite *Basilice*; si facéndu d'in aceste volume diffuse unu extractu, au introdusu in Moldavi'a acellu codice, care sî astadi este in vigóre. Cu tóte aceste nu s'au potutu sterge d'in natiune usurile celle multe si diverse, ce prin atîngere cu popórele vecine le-a primitu si i-a remasu de la aceste: precumu suntu celle despre successiune, despre testamente, despre impartirea ereditatiei, despre bunuri si despre servituti, cari mai la tóte popórele d'in lume, multu puçinu differu unele de altele. De aci la Moldoveni sunt dóue specii de legi. Legile scrise, cari sunt formate d'in edictele imperatiloru romani si greci; si legi nescrise, cari suntu basate pe usu, séu cumu amu díce in limb'a nóstra cu cuventulu slavonu *obiceiu*. Dar' fiindu ca aceste usuri séu consvetudini nu sunt scrise, judecatorii de multe-ori le detórna de la sensulu loru cellu adevveratu, si

facu judecatati strimbe. Pentru aceea *Vasile Albanulu*, Domnulu Moldaviei, in seclulu trecutu au pusu pe unii barbati probi si esperti in legile patriei, de au adunatu tôte legile scrise si nescrise la unu locu, si au compilatu unu singuru codice, care si asta-di servece de norma judecatoriloru Moldaviei intru pronunsiarea judecatiloru drepte.

CAPU XII.

DESPRE SCAUNULU DE JUDECATA ALU DOMNILORU SI ALU BOIARILORU.

In totu decursulu anului, cu exceptiunea dililoru destinate de berica pentru postulu cellu mare, Domnulu tiene judecata publica in Divanu asupr'a causeloru litigantiloru, de câte trei sau patru ori pe septemana. Pentru Divanu, care è cuventu turcescu si sub care Moldovenii intielegu tribunalulu séu sal'a de judecata, este o localitate anume destinata in midi-loculu palatului domnescu. In acésta sala la paretele d'in fundu este tronulu domnescu, si de asupr'a acestui-a o *icóna representandu* imaginea lui Isusu-Christu candu apare la judecata; inaintea icónei o candela care arde necontentu. In partea de-a-stanga, care, dupa usulu turcescu, la Moldoveni anca se considera mai de onóre, este scaunulu metropolitului dupa gradulu seu. In cealalta parte de-a-drept'a, la paretele salei stau boiarii cari nu sunt in functiune. In midi-loculu de-a-drépt'a aprópe de Domnulu, sta Spatariulu tienendu spad'a domnésca. Cevasi mai departisioru, totu in partea drépta, este marele Postelnicu, in ordine cu mai multi postelnici. Ér'altii, carii mai sunt necessari in Divanu, precum aprodii si armasii, stau dreptu in faéie cu Domnulu, cà acest'a se 'i pota vedé pe toti.

Domnulu inainte de tôte face o scurta rugatiune catre Christosu judecatoriulu; se asiédia apoi in scaunu; comanda tacere; si apródii la ordinea vorniciloru de la usia, introducu in sala câte duoi séu trei d'intre litiganti, cari stau adunati la pórtá. Litigantii dupa ce li s'a ascultatú caus'a si li s'a pronunsiatu sententi'a se dímittu d'in sala si essu prin cealalta usia a divanului, care este catra curtea cea mica a palatului; afara de casulu candu se tramitu la arestu. Dupa

aceea urméza altii, pênô ce nu mai remane nici-unulu care se aiba vre-o plangere contra cui-va. Candu inse orologiulu bate de amé-dia-di, Divanulu se redica, si litigantii alle caroru cause nu s'au judecatu asta-di, sunt ordinati a se presentá la Divanu in diu'a urmátória.^u

Acestu judetiu séu tribunalu atátu este de severu si impartiale,^z in câtu insusi marele Cancellariu, fia accusatu chiar' si numai de unu tieranu, candu aude chiamandu-i-se numele, indata trebe se se scóle de la loculu seu, si se stea de-a-stang'a tieranului, pênô se discute si se termina caus'a d'intre ei.

Causele celle mai mari le decide insusi Domnulu; ér' celle mai mici le lasa asupr'a boiariloru. Acesti-a le cercetéza acasa la ei, si aducu sententia dupa vederile loru. Déca amenduóe partile, acusatóru si acusatulu se impaca cu judecal'a loru, ea are aceeaasi putere, cá si candu s'ar' fi pronuntiatu in divanulu domnescu. Ér candu vre-un'a d'in partile litiganti crede ca i s'ar' fi facutu nedreptate, ea póte se ia apelatiune la tribunalulu Principelui. Aici se cercetéza caus'a d'in nuou, si hoiariulu se pedepsesce fórté aspru, déca se va adeverí, ca séu pentru mita, séu d'in favóre pentru partea adversaria, séu d'in nesciinti'a legiloru, a facutu judecata strimba. Ér' déca va cunósce Domnulu, ca apelantele pe dreptu a fostu judecatu, atunci acest'a se pedepsesce anca si cu bataia, pentru ca a despretiuitu judecal'a boiariului; si pentru ca a desconsideratu dispu-setiunea autoritatiei publice, Domnulu ilu judeca dupa placu,^x anca si la alta pedépsa meritata; afara de acést'a, trebe se platésca in du-plu spessele partiei adversarie.

Candu Domnulu voiesce se cerceteze insusi causele celle mai mari si capitali, atunci dispune cá se se presente inaintea sa in divanu atátu actorulu câtu si acusatulu, si le da voia a spune tóte ce au : actorulu celle pentru comprobarea accu-sei sale, ér acusatulu celle pentru aপরera sa. Dupa terminarea cercetarei si inchiderea allegatiuniloru, metropolitulu si toti ceialalti boiari *de Sfatu*, séu consiliari-judecátóri, cu voce clara isi spunu opiniunea, chiar' si candu ar' scí ca Domnulu este de alta opiniune, si séu acchita pe acusatulu, séu ilu declara de vinovatu, er' boiarii cei lipsiti d'in functiune

numai atunci potu se vorbésca si se'si spuna opiniunea, déca 'i intréba Domnulu. Dupa ce s'au pronuntiatu cu totii in cauza, si d'in votulu loru resulta ca accusatulu é vinovatu : Domnulu intréba pe metropolitulu, ca dupa legile civili si bisericesci, ce pedépsa merita vinovatulu? Atunci metropolitulu citește mai ántáiu textulu legiei, apoi implóra clementi'a Domnului, care este mai pre susu de tóte legile. Asemenea facu si ceialalti boiari. In urma 'si spune si Domnulu opiniunea sa, si séu absolve pe accusatulu, séu ilu judeca la mórte ori la alta pedépsa. Cei cari sunt judecati pentru vre-o crima capitale, se dau pe man'a Armasiului mare, pentru a'i pune la inchisóre; ér' cei judecati pentru detorii se dau pe man'a valavului de aprodi.

Pedepsele suntu diverse. Pe furi 'i spendiura; pe sacrilegi 'i ardu; pe omicidi, déca sunt nobili, li se taia capetele, ér' déca 'su tierrani, 'i tragu in tiépa, prin ce moru mai incetu si mai greu. In aceste crime cu greu se póte cere grati'a Domnului, afara de casulu candu consagenii uccisului se impaca cu ucigasiulu, si declara in publicu inaintea Domnului, ca 'i iérta gresiél'a si pedéps'a si nu ceru sange pentru sange séu mórte pentru mórte. In asemenea casu, póte ucigasiulu se spere ceva de la grati'a Domnului, dar' totusi nu póte fi pe deplinu incredintiatu despre viati'a sa. Câci déca Domnulu scie d'in purtarea de pênô acumu a ucigasiului, ca ellu nu s'a potutu indrepta de la faptele celle relle prin nici-o pedépsa, séu sunt alte ratiuni pentru care nu 'i póte iertá viati'a, atunci cam de comunu da urmatoriulu respunsu : «De si actorii si rudele uccisului potu se « ierte crim'a ce ucigasiulu a commisu in sufletulu seu. Noi totusi « nu potemu suferi cá ucigasii si alti ómeni reutatosi se traiésca in « Statulu nostru, si cu puróiele loru se spurce membrele celle sa- « netóse alle tierrei ». Si sub acestu cuventu condamna pe factorii de relle séu la mórte, séu 'i tramite la ocne.

Candu vre-unu boiariu va fi ascunsu ceva d'in banii publici, séu va fi planuitu vre-o intriga contra Domnului (ceea ce pre langa firea inconstanta a Moldoveniloru, nu este lucru raru), atunci Domnulu pe unulu cá acella 'lu pedepsese cu mórte si cu perderea bunuriloru, fara a mai consultá si pe ceialalti boiari. Ér' déca nu este nici-o

temere ca d'in amenarea lucrului ar' poté se resulte vre-o dauna, nici ca intr'aceea ceialalti boiari vedindu-se nevoiti ar' poté se'si execute planurile lor, atunci Domnulu pentru cá se arrete dreptatea judecatiei sale, si pentru cá insuflandu frica se dea esemplu altoru-a, chiana pe rebellu innaintea sa in Divanu, si dovedindu-lu d'in scrisorile pe carii le-au prinsu, déca au avulu, séu prin alte probe, ca a comisu crim'a proditiunei, ilu judeca la mórte séu la alta pedépsa. Si déca i-a dictatu mórte, pedéps'a nu se esecuta intr'altu modu, decátu prin decapitare. Er' déca l-a judecatu la bataia, atunci nime altulu nu póte se'lu bata decátu numai Domnulu insusi cu man'a sa, si anume cu topuzulu (huzduganulu) domnescu ; care de sí é batai'a cea mai cumplita, totusi nu é alátu de vatematória onórei, cá déca l-ar' bate altulu cu vergi séu biciu, care ar' fi pedéps'a cea mai desonoratória.

Processele nu stau multu la tribunalu, cì ori-ce cause se termina in un'a si aceeasi dí; séu déca sunt mai incurcate, in trei séu patru siedintie se cercetéza si se pronuntia sententia. Candu Domnulu nu póte vení in Divanu, séu pentru ca é morbosu, séu pentru ca é ocupatu cu alte afaceri, atunci boiarii totu tienu siedintia, asiediandu-se in scaunele lor, chiar asia cá sí candu Domnulu ar' fi presentu, si asculta si judeca causele litigantiloru ; dar' in casulu acest'a ei tramitu sententiele in scrisu la Domnu, d'impreuna cu unu reportu despre totu decursulu causei.

Mai incolo, candu Domnulu merge la beserica séu esse la prëamble, este permisu ori cui a'í intinde suplice séu plangeri ; cari tóte le priimesce spatariulu alu treilea, si candu se intorcu la curte, le pune pe més'a domnésca ; apoi vine indata logofetulu alu treilea, le cetesce inaintea Domnului, si scrie de-a-supr'a loru resolutiunea domnésca; ér' pe celle minciunóse, séu prin cari vede ca se cere ceva contra dreptatei si justitiei, le rumpe. Spatariulu apoi le restituie pe tóte la parti; ér' prefectulu aprodiloru pórtá grige cá voi'a Domnului se se implinéscá, si nici-odata nu s'a auditu dîcûndu-se ca Domnulu s'ar' fi lasatu a se corrumpe prin daruri in judecat'a sa, séu ca d'in partenire pentru vre-o parte s'ar' fi abatutu dela dreptate. Ceea ce la boiari s'a întemplatú mai de multe-ori.

Acést'a é procedur'a cu care ajungu plangerile asupritiloru la su-

premulu judecatoriu alu Moldaviei, adeca la Domnu, si acest'a é modulu cu care se decídu de catra elu.¹

Acumu se vorbimu ceva si despre judecatorii inferiori. Acesti-a sunt séu universali, adeca preste tóta tíer'a, séu particulari, adeca preste unu tienutu ori localitate órecare. Consiliarii Domnului si boiarii Divanului cei de prim'a classa, pe data ce au esítu d'in Iasi, au putere de a ascultá si decide causele de processu. Dar' d'intre toti, cei duoi Vornici mari séu guvernatori provinciali, au potestate mai mare. Cà-ci de sub judecat'a acestoru-a nu se póte subtrage nici-unu cetatianu, care locuiesce in provinci'a sub-ordinatá lorú; pre candu pe cei-lalti boiari póte se'i recuse séu o parte séu alt'a, si se se provóce la Domnu, inainte de ce le-ar' fi facutu judecat'a. Dar' si partea care nu este indestulita cu sententi'a Vorniciloru, éste libera de a appellá la tribunalu séu divanulu domnescu. Presentandu-se aici, nu se mai cercetéza faptulú d'in nuou, cí se cauta numai se véda, déca caus'a asiá precumu este cuprinsa in litterele de marturia alle vornicului, cari se dau partiei ínvíngétórie, este decisa dupa dreptu si dupa legile tierrei séu nu. Totu numai acést'a se cercetéza si atunci, candu vre-o parte, supunendu-se mai ántáiu competentiei unui boiariu, nu se multiu-mesce cu judecat'a acestui-a, si face appelu la tribunalulu domnescu. Déca se va gasi ca sententi'a boiariului este nedrepta, ceea ce nu arare-ori se íntempla, atunci unulu cá acell'a se pedepsesce fórte aspru. Ér' déca d'in cêrcetare va resultá, ca sententi'a boiariului este drépta, si ca apelantele numai d'in mancariunea de cërta a vatématu onórea boiariului in modu frivolu, atunci unulu cá acell'a se pedepsesce cu bataia, si trebe se platésca in duplu spessele partiei adversarie.

De altmínterea este permisú boiariilor de prim'a classa, nu numai afara de Iasi, cí chiaru si in acésta cetate a ascultá si a judecá causele litigantiloru, dar' numai déca amenduóe partile se invoiescu, cá ci nime nu póte se fia oprítu de a se adressá cu caus'a la tribunalulu domnescu.

Dupa ce unu boiariu a judecatu o cauza incredintiatá lui in divanulu domnescu, trebe prin unu scriitoriu alu Divanului se tramita

sententi'a d'impreuna cu motivele la Logofetulu cellu mare. Acest'a déca vede ca dupa calitatea causei, boiariulu a judecatu conformu cu legile civili si bisericesci, atunci scrie pe sententia de desuptu cu man'a sa, aceste cuvinte : « S'a cercetatu »; si apoi o da Logofetului alu treilea cá se o intarésca cu sigillulu Divanului : cu acést'a, sententi'a are putere deplina, si nu se mai póte schimbá. Ér' déca Logofetulu celu mare vedé ca boiariulu a pronuntiatu sententia nedrépta, rumpe scrisórea si pe litiganti 'i indrépta la tribunalulu domnescu. Dar' afara d'in curte nu póte nici chiar' Logofetulu cellu mare se cerceteze séu se repróbe sententi'a altui boiariu ; ér' boiarii de gradu mai inferiore nu potu se strice nici-odata sententi'a boiariiloru de gradu mai inaltu.

Fiindu-ca boiarii cei mari trebe se fia mai totudeauna la curte, si nu potu cercelá si judecá causele tuturoru d'in tóta tiérr'a, asiá in fia-care cetate si oppidu s'au instituitu anume judecatori, cari se faca dreptate locuitoriloru. Ei in unele locuri se numescu Parcalabi, ér' in altele Vornici si Camarasi. Parcalabi sunt câte duoi la Hotínu, la Cernautiu, la Sucév'a, la Némtiu, si la Soroc'a ; si fiindu ca aceste cetati sunt celle mai de frunte, Parcalabii pórtá si titlulu de comandanti. Mai sunt câte duoi si la Romanu, la Botosiani (cari apartienú Dómnei), la Orheiu, la Chistneú, la Lapusna, la Falcú, la Galati, la Tecuciu, la Tutova, la Putna. Cellesalte mai mici, precumu Bacau, Têrgulu-frumosu, Harleu, Covurluiu si Vasluiu, au numai câte unu Parcalabu. Vornici sunt duoi la Berladu, cari tienu locul Vornicului cellu mare d'in tiérr'a de josu séu Moldavi'a superióre ; duoi sunt la Campu-lungu si unulu la Vasluiu. Preste saline in tienutulu Oanei sunt duoi Camarasi anume.

Acesti-a toti, potu se asculte si se cerceteze causele de processu, dar' nu potu se judece decâtu numai in celle mai mici ; ér' celle mai mari le tramitu séu la Vorniculu cellu mare d'in acea parte de tiérra, séu la divanulu domnescu, unde tramitu si celle mai mici déca s'a interpusu vre-unu appellu. In aceste casuri, ei punu partiloru *sorocu*, séu dt, intru care au se se infacisiece inaintea Domnului in Divanu. Acést'a se face in modulu urmatoriu : Parcalabulu face o scrisóre, in care díce, ca : « N. si N. avendu cérta unulu cu altulu

« pentru cutare lucru, au facutu appelu la tribunalulu domnescu, si « s'au promissu a se p̄sentá la cutare *sorocu* seu d̄t, inaintea Dom-
« nului ». Acésta scrisóre o taia in duóe parti si da la fia care liti-
gante cate o parte. Déca unulu din ei nu se infaçisiéza in Divanulu la
terminulu insemnatu, trebe se platésca *cheria* séu amenda in bani :
dóue-dieci-si-cinci galbeni déca é tierranu, un'a suta déca é nobilu,
si siése sute déca é boiariu. Aici apoi n'are locu nici-o escusare,
afara numai déca va dovedì ca a fostu impedecatu séu prin bóla,
séu prin vre-unu servitiu domnescu, séu prin alta afacere comen-
data de Statu si de cei mai mari.

CAPU XIII.

DESPRE VENITURILE MOLDAVIEI IN VECHIME SI ASTA-DI

Dupa descalecarea lui Dragosiu, tóta Moldavi'a a remasu patrimo-
niulu unui si singurului Domnu. Se comproba acést'a destulu de
claru, atátu prin chronicele patriei, câtu si prin diplomele vechiloru
Domni. Câ-ci, noii locuitori ai Moldaviei n'au pututu se'si aléga
mosii anume si se le ia in possessiune ; ci, dupa cumu escellá óre-
care prin virtutile sale, asiá 'lu onorá Domnulu cu titlulu de boiariu,
si pentru cá se-si póta sustiené acésta dignitate, ilu daruía cu mosie
si sate intregi. Adevverulu acestei afirmatiuni ilu confirma tóte di-
plomele familielor celloru vechi d'in Moldavi'a pe cari elle 'si ra-
diema titlulu de possessiune la satele si mosiele loru, si d'in cari se
vede cà aceste nu sunt alta decâtu donatiuni, pentru cari au de a
multiumì liberalitateri Domniloru. Si pentru proba mai evidente, la-
samu se urmeze aci ce a datu *Stefanu* cellu mare lui *Theodoru Can-*
temiru, stramosiului nostru. Éca cuprinsulu ei : « Fiindu-cà *Theo-*
doru Cantemiru, Parcalabulu de la Chili'a si de la Smilu (1), intru
« aperararea acestoru cetati contra invasiuniloru Turciloru si Tata-
« riloru, s'au arretatu servu fidelu si bravu luptatoriu pentru crucea
« lui Christu ; dupa aceea inse, asiá voindu Dumnedieu, tóte acelle
« locuri le-au devastatu si ocupatu Turcii, ér' elu s'a vediutu con-

(1) Numire vechia a comunei urbane Ismailu.

« strinsu de puterea acestoru-a, a perasi patriele sale mosii, ce an-
« tecesorii nostri de fericita memoria le-au daruitu mosiului si stra-
« mosiului seu : asiá Noi miscati de pietatea si amórea crestineasca,
« danu, donamu numitului *Theodoru Cantemiru* trei sate in tînu-
« tulu Falcîu cu tóte appertinentiele, paduri, campuri, riuri si pes-
« carii ; ilu numimu si'lu facemu prefectu preste totu codrulu (pa-
« dure) Tigheciului, si capitanu supremu preste calarimea de Ti-
« gheciu ». Acésta calarime numerá pe acellu timpu la optu mii de
ómeni, precumu atesta istoricii. Totu asiá suna si diplomele date
altoru familii vechi. De aci vine si aceea, ca tóte familiile nobile in
Moldavi'a au imprumutatu numele de la satulu care a fostu donatu
de Domnu primului loru fundatoru. Asiá Cantemiru s'a numitu mai
in urma Silisteanu, de la satulu cu asemenea nume, Racovitia de
la Racova, Urechia de la Urechiesci etc.

Cu timpu inse s'a immultitu numerulu boiariloru asiá de tare, in
cátu se vedea ca aceste donatiuni voru absórbe totu venitulul tier-
rei. Asiá Domnii, condusi de utilitatea publica a statului, au impar-
litu veniturile ce mai nainte se stringeau in thesaurulu comunu
atátu pentru trebujintiele loru particulari câtu si pentru necesitatile
publice alle tierrei. Pentru sustienerea curtiei domnesci ei au reser-
vatu urbile si oppidele Moldaviei tóte, d'impreuna cu duóe-spre-
diece sate de prin pregiuru, apoi salinele, vamile, decime d'îñ
oile, porcii si d'in stupii tierraniloru si nobililoru de classa mai
inferióre : câ-ci boiarii 'cei mari au remasu anca pênó in diu'a de
asta-di totu scutiti de la acestu tribut. Cellesalte venituri le-au la-
satu pe tóte pentru Statu si pentru boiari ; si au statuitu cá in timpu
de pace, dupa fia-care casa de tieranu, séu cumu sa dice dupa fumu,
se dea Statului optu-dieci de aspri, adeca unu florinu, ér in timpu
de bataia unu taleru, adeca un'a suta de aspri, si in timpu de mai
mare nevoia unu galbinu, care pe atunci se platiá cu duóe-sute de
aspri. Câte summa de bani se stringea d'in acésta dare, póte bine-
voitoirulu lectoru pré usioru se intieléga, déca va considerá cá acei
bani erau sufficienti pentru intretienerea a patru-dieci-de-mii de
soldati moldoveni, si altii patru-spre-dieci mii de soldati straini,
adunati d'in Nemti, Cozaci, Sierbi, Bulgari, Albani si Greci. Si numai

veniturile Domnului faceau pe anu la siese-sute de mîi de taleri; singuru d'in Campu-lungu se stringeau, sub titlu de decime, duoe-dieci si patru de mîi de oi; precumu se pôte vedé acésta d'in condicile publice de computu ce se faceau pe acelle timpuri? Dar vai! asta-di Moldavi'a la atâl'a seracie si calamitate au adjunsu, in câtu abia pôte se dea a sies'a parte a venituriloru ce le avea in vechime. D'in vame abia se stringu trei-dieci-mîi de taleri, d'in saline diece, de la cetati si oppide pe unde sunt Parcalabi cincispre-diece, d'in decime de la oi cam diece, in anulu d'ântâiu, candu si boiarii trebue se dea decime, cam duoe-dieci, d'in decime de la stupi si de la porci duoe-dieci-si-cinci, de pe la curteni séu boiarii de classea mai înférieure cincispre-diece mîi de taleri. Calculandu tôte acestea la unu locu, abia voru trece preste un'a-suta de mîi de taleri. Si aceste venituri potu Domnii dupa placulu propriu se le intrebuintieze pentru sine si pentru curtea loru. Ér' veniturile Statului nu se reguléza dupa puterile supusiloru, ci dupa necessitatile si avariti'a Turciloru. Că-ci ori ce ar' cere ei, nu li se pôte denegá; ér Domnulu nu este obligatu a dá ceva d'in thesaurulu seu pentru ajutorarea publicului.

Tóta administrarea finantielor este incredintiata portarei de grige a celoru siepte boiari mari, cari in comunu se numescu *boiarii de sfatu*. Numai loru singuri le este permisu a intrá in *Visteria*, séu in sal'a unde se tiene consiliulu de statu; uniculu marele *Vestiernicu* mai are locu între ei, fiindu-cá are grigea asupr'a thesaurului, si elu póta cheiele visteriei. Asiá, candu vine vre-o porunca de la curtea ottomana, séu subverséza vre-o necesitate publica, Domnulu le ordina in scrisu la toti acesti siepte boiari mari, cá se se adune in visteria si se se consulte asupr'a lucrului. Ei se intrunescu, si discutédu si dandu-si fie-care votulu, facu reportu Domnului prin vistierniculu cellu mare, arretandu-i cumu si ce cugeta ei ca è necessariu de a se urmá. Déca place Domnului consiliulu loru, ordina numai decátu cá intr'atâte séu atâte dîle se se puna in lucrare. Atunci duoi d'in ei, séu trei ori si mai multi, dupa importanti'a lucrului, se tramitu prin tienuturi, si aduna bani, proviante, séu orce alta li s'au poruncitu; apoi le dau in sém'a thesaurariului, si ieau

de la acest'a adevărită de primire. Totu acestoru siepte boiari de svatu este detoriu thesaurariulu a dá ratiuni la fia-care trei luni, despre perceptiuni si erogatiuni. In timpu de pace se adună in thesaurulu publicu pênô in trei-dieci séu patru-dieci de mii de taleri ; ér candu se tramitte Domnu nuou de la Pórta, séu cellu vechiu se intarase in Domnia prin nuoa diploma, trebe se se stringa cá vre-o cincii-dieci mii de taleri, cari toti se tragu si se storcu de la bietii tierrani cu ori si ce modu, numai cá se sature nesatiós'a lacomiã de bani a Portei ottomane. Pentru aceea, periclulu unei desolatiuni totale é imminente, cá-ci calamitatile si miseriile crescú pe dí ce merge.

CAPU XIV.

DESPRE TRIBUTULU SI DARURILE CE DA MOLDAVI'A PORTEI OTTOMANE.

De candu au inceputu a se arretá armele turcesci la tiermurile Dunarei, si pênô in dílele lui *Stefanu* cellu mare, Moldovenii si-au sciutu aperiá libertatea loru cu tóta virtutea; si nici prin amegiri lingusitórie, nici prin promissiuni grasse, nici prin esemplulu Munteniloru, veciniloru loru, nu s'au lasatu a se insielá : ei sub jugulu strainu n'au plecatu capulu loru. Ni s'ar' poté obiectá aci ceea ce spunu annalile patriei, ca Domnii Moldaviei au datu de vre-o cateva ori bani Turciloru. Acésta inse nu infirma nici-de-cumu assertiunea nóstra. Cáci Domnii nostrii cei intielepti, candu vedeau ca tiérr'a este strimtorata, mai bucurosi voiau, pentru scaparea ei a'si golf punga, de cátu a stórce si a raní pe locuitori^o urmandu cu modulu acesta esemplulu demnu de lauda alu senatoriloru republicei Venetiane. Dar' tributulu, care se fia perpetuu si constantu, nime n'a potutu impune Moldoveniloru pênô dupa timpulu lui *Stefanu* cellu mare.

Fiiulu acestuia *Bogdanu* numitu *Chiorulu*, a fostu cellu d'ántáiu care, precumu se afirma, in urm'a testamentulu lasatu de parintele seu, a inchinatu Moldavi'a sa Turciloru sub urmatoriele conditiuni : in totu anulu se dea Portei ottomane patru mii de galbeni,

patru-dieci de cai, si d'oue-dieci-si-patru de falconi (sioimi), dar' nu cá tributú, cì cá daru in semnu de feudu ; ér candu sultanulu va merge insusi in persóna in vre-o espeditiune bellica , atunci se tramitta in castrele turcesci patru mii de Moldoveni, cari se fia pentru deschisulu cãliloru si repararea poduriloru. Acésta invoie' a tienutu mai unu seclu intregu ; cá-ci Turcii multiumiti ca au pusu frêulu in capulu boulu moldovénu , n'au cutédiatu se'lu string'a mai tare, pênô nu se va mai inblandí.

Dupa aceea, in urm'a rescólei lui *Iuon Arménulu*, Moldavi'a findu stórsa cu totul, au inceputu Turcii a cere de la *Petru* supranumitu *Schiopulu*, urmatoriulu lui *Iuon Arménulu*, câte d'oue-spre-diece mii de galbini sub titlu de tributú séu Haraciu. Boiarii s'au invoitu cu totii la acést'a; dar' Petru nevoindu cá posteritatea se'lu defaime, ca elu a fostu cellu d'ántáiu care a facutu tierr'a tributaria Turciloru, mai bucurosu s'a lasatu de domnia si a trecutú in Transilvani'a, unde 'si avea mosiele sale. Turcii au pusu in loculu lui pe *Iancu Sassulu*, omu' crudelu si tiranu , Sardanapalulu Moldoveniloru, carele pentru tronú s'au invoitu la lóte câte au cerutu Turcii; cá-ci ellu nu se temea ca 'si va petá numele cellu bunu, pe care nu'lu avuse niciodata.

Cu timpu dupa aceea, incercandu-se Domnii a scuturá acestu jugu, si mai adaogendu-se anca si turburari intestine, Turcii totdeauna gasira ocasiuni de a mai marí tributulu, in câtu asta-di cele d'oue-spre-diece mii de galbini s'au suitu la siese-dieci-si-cinci de mii de taleri, cari trebe se se dea in thesaurulu curtei ottomané. Pentru redicarea acestoru bani, candu turcii nu suntú incurcati in resbellu, cu alte puteri europene, tramitu ei la Moldavi'a in totu anulu pe unulu d'in officialii intimi ai imperatulu sub nume de *Chasne-Agasi* séu Prefectu alu thesaurulu. Acest'a candu vine, 'lu introduce Domnulu cu mare pompa in cetate, si dupa ce i-a numeratu banii, i da éراسi indereptu la Domnu cá se 'i tramitta la Constantinopole. Pentru acésta ostenéla primesce de la Domnu siette-mie-cinci-sute de taleri si o blana de samuru. Câte-odata trebue se i se dea o summa si mai mare de bani, candu adeca séu comanda Vezirulu in scrisórea sa, séu se scie ca *Chasne-Agasi* are mare trecere la imperatulu.

Domnulu tramite apoi banii la residentii' sei in Constantinopole. Acesti-a, dupa ce 'i numera in thesaurulu imperatescu, priimescu de la *Chasne-Agasi* adeverintia despre ei, care o arvéta lui *Meden-Cal-fasi*, séu Prefectu minelor, si primescu de la acest'a anca o alta adeverintia, in care atesta ca s'a platitu tributulu deplinu pentru totu anulu acest'a. Amenduóe aceste scrisori le ducu lui *Mektubci-Effendi*, séu primu-scriitoriu ori secretariu alu marelui veziru, si luandu acesta amenduóe chartiele, le da alt'a de la sine, cumu-ca banii s'au' platitu. Cu acést'a mergu la vezirulu, care dupa ce o a vediutu, da ordinu cá se 'i imbrace in caftanu; si atátu elu, cátu si Defterdariulu scriu catra Domnu o scrisóre magulitória cam in urmatoriulu sensu. Dupa titlu : «Userinize edasi vazdib olan dzie-
«zieni zum mali, bu senei mii bari kede meomur olan Chazine
«agasinun marifetiile bab alidemula zimet de olan Capuki et hu-
«daralariniz bitteman vela cukur edave teszlim elemisz lerdur. Afe-
«rin berhødar vlasin szevkietlu Padişzak effendi muz chaziretleri-
«num jet megî sena helal olsun. Giorein seni bundan boile dachi,
«sair chidimuti Padişahiede etok dermian idup var cudretini sarf
«eileiesin chilafinden ichtyraz idup Sadakkatu isticamet de sabit ca-
«den olasin, ve esselam». Adeca : «Banii ce aveti se dati pe totu a-
«nulu, s'au adusu sî in acestu anu fericitu, si s'au numeratu pe de-
«plinu si fara scadere prin tramissulu nostru Chasne-Agasi si prin
«residentii tei, cari sunt pururea in servitiu pre langa Pórt'a otto-
««mana. Ei ! bine. Se fii preste mesura binecuventatu in tóte lucru-
«rile tale, si se'ti fia cu pace si de bine panae intru totu pré-lumi-
«natului nostru imperatu, Domnului nostru cellui santu. Eu te voi
«vedé. Urméza totu asemenea si in viitoriu; si pune-ti, cu pól'a
«suffulcata, tote poterile tale intru servitiulu imperatului. Si teme-te
«a face reu, séu in contra a ce ti se va porunci; ér pasii tei se fia
«totdeauna fermi in fidelitate si credintia. Pace tfe,» Datu etc.

Afara de acestu tributu annualu, despre care amu vorbitu acî, Moldavi'a trebe se mai dea la *Bairam* séu Pascile Turciloru sub nume de *Peskisiu* séu daru : imperatului dóue-spre-diece-mii-cinci-sute de taleri, si dóue blane, un'a d'in pei de samuru pretiu de una-miie-cinci-sute taleri, si alta d'in pei de lupu; sultanei *Valida*,

adeca mamei imperatului, cinci-mii de taleri si o blana din pele de lupu; pentru c era de luminari la curtea imperatésca siesse mii de taleri; pentru séu de unsu corabiele bellice dóue-spre-diece mii de taleri; lui Kislar-Agasi (archi-eunuchu, mai mare preste eunuchi) dóue-mii-cinci-sute de lei, si o blana de samuru; Vezirului cinci-mii de taleri, si o blana de samuru f orte preti osa; lui Chielhaia dóue-mii-cinci-sute de taleri si o blana de samuru; Defterdariului un'a mii de taleri, cu o blana de samuru; lui Reis-Effendi cinci-sute de taleri, si o blana de samuru. Si alte daruri, ce se impartie pe la servitorii de curte ai imperatului si ai Vezirului, precumu p anure, p anse de metasa, si blane de samuru mai pr oste, cari le numescu pace a, fiindu c a sunt facute d'in piciórele samuriloru : t ote aceste, a rare-ori facu mai pu inu ca patru-dieci de mii de taleri.

Si preste t ote aceste anca, in casu de resbellu imminente cu Polonia séu cu Russii, tiér'a e det oria la porunc'a Vezirului, a face podu preste Dunare', séu a d a cai pentru gradulu imperatescu, si pentru carale tunuriloru, séu a stringe provisiune pentru armal'a turcésca : t ote cu cea mai mare accuratelia si promptitudine. Dar spessele ce se facu pentru aceste, se scadu t ote d'in tributulu annuale.

La punerea de Domni noi, nu se platesce totdeauna aceeasi summa, ci ea variaza dupa lacomi'a de bani a vezirului si dupa ambitiunea candidatului la Domnia. Dar' de comunu, usulu este a d a imperatului dóue-dieci-si-cinci de mii de taleri; Validei Sultana, cinci mii; Vezirului cinci-spre-diece mii; lui Chibaia, diumetate pe at al'a, adeca siepte-mii-cinci-sute; Defterdariului, una mii; si lui Reis-Effendi, cinci-sute de taleri. Darurile de Pasci, séu cumu se d icu Bairam-Peskisiu, ce se dau servitoriloru si cellorlalti officiali de curte, se suie la patru-dieci-de-mii de taleri. Iskiemne-Agasi, care aduce pe Domnu in scaunu, priimesce unu onorariu de diece-mii de lei. T ote aceste spese suie de multe-ori p en  la summ'a de trei-sute-de-mii de lei; cari nu Domnulu le da d'in cass'a sa, c a statulu trebe se le p orte.

Anca si innoirea séu confirmatiunea Domniloru, cere spesesele sale.

Acésta innoire, precumu amu arretatu mai in susu (1), é séu mare séu mica. Candu se face cea mica, se dà dela Porta numai unu Hiukm-Ferman séu Mandatu confirmatoriu in domnia, care se rescumpera cu dóue-dieci-si-cinci mii de taleri, câte-odata si cu mai pucinu, mai alesu candu vezirulu é bine affectionatu catra Domnu. Êr' cea mai mare, care se face totu la trei ani prin innoirea Diplomei domnesci, cere acelleasi spese cá si la punerea de Domnu nou in scaunu. Pre langa aceste, Capugi-Basia séu altu oficialu de la curtea imperatésca, care se tramite cu mandatú la Domnu, anca nu se póte întórce fara de a fi priimitu vre-unu daru dela acest'a.

CAPU XV.

DESPRE NOBILIMEA D'IN MOLDAVI'A.

Care vré se cerceteze originea nobilimei moldave, nu are necesitate se recurga la traditiuni obscure si incerte, precumu vedemu ca urméza alte natiuni. Scriitorii Greci si Latini, cei mai probati intre toli litteratii lumei, ne dau lumina mai clara de câtu sórele in acestu obiectu. Si nici nu credemu, ca dupa atáta lumina, se se mai afle cine-va, care se nege, cá civi si soldati romani au fostu tóta acea multime de poporu, pe care o adusesé *Traianu* in Daci'a, dupa ce a invinsu pe Decebalu si a nimicitu tóta imperati'a Daciloru. Si déca despre acést'a n'amu avé alta proba, decâtu acea impregiurare ce se memoréza in istoria, cá Adrianu imperatu, dupa mórtea lui Traianu, lasandu barbariloru provinciile asiatice, numai pentru aceea s'a opritu a nu perasí Daci'a, fiindu ca se temeá a nu perde atátea mii de Romani ce locuiau acolo; dar' lipsindu-ne chiar' si acésta próba : totusi pentru lectorulu versatu in istori'a antica, spre a se convinge de adevéru, va fi destulu, déca 'si va aduce aminte de acea datina constante la Romani, dupa care le erá strinsu opritu a primí pe cine-va in legiuni, déca nu erá cive si chiar prin acést'a nobilu romanu. Pentru aceea, tienemu inutilu si nedemnu a refrange inventiunea lui Enea Silviu, candu díce cá Moldovi'a fusese numai

---

(1) La cap. IV.

unu locu de petrecere pentru Romanii essiliati ; câ-ci assertiunile unui istoricu contimpuranu , totdeauna'a ajungu mai multu decâtu opiniunea altu -ia, care cu o mie de ani mai tardiu, vorbesce ori ce 'i place dupa coniecturele si imaginatiunile sale. Dar' nu ne este scopulu a demonstrá ací (1) mai pre largu, cumu gintea romana s'a propagatu si conservatu atâte secle de la *Traianu* si pênô in dîlele nóstre in Daci'a. Unu singuru argumentu vomu aduce pentru acei-a cari s'ar' mai indof anca despre acestu adeveru ; si argumentulu nostru é limb'a moldovenésca, care mai multu cá ori care alt'a se asémana cu limb'a Romei, si care prin urmare ne arréta cu multu mai evidente originea gintei nóstre, decâtu cá se mai póla cine-va contradice. Cu tóte aceste, departe de noi se affirmamu , ca acelle illustre familie de boiari , care escella asta-di in Moldavi'a ar fî escellatu si pe timpii Romaniloru in Daci'a. Scimu noi câtu de schimbátorie sunt tóte aici pe pamentu ! Si scimu apoi , ca *Dragosiu* , instauratorulu Moldaviei, nu pe aceia i-au inaltiatu la graduri mari de onóre, cari au potutu se numere titlurile Maimariloru sei , cí pe acei-a, cari au sciutu se intréca pe altii in virtute si credintia ; si pe unii cá acesti-a i punea in deregutoriele atátu civili câtu si militari. Mai scimu si atáta , ca in satele Moldaviei devastate prin irrup-tiunile Tatariloru, puneau Domnii colonii nuoe d'in tierani allungati d'in Poloni'a ; cari apoi séu ca dedeau numile sale acelloru sale , mai alesu déca erau reedificate de densii, séu ca ceea ce é mai probabilu, primeau ei numele sateloru, in semnu ca s'au facutu nobili. Si apoi cine nu scie, ca mai in urma, candu Turcii au resturnatu imperati'a Bulgariloru si a Serbiloru, si candu capital'a Greciloru anca a cadiutu sub potestate straina : multe familie nobile d'in celle mai de frunte alle popóraloru acestoru-a, au trecutú in Moldavi'a, ca in loculu comunu de scapare pe acellu timpu , si prin purtarile lorú virtuóse si cu credintia, castigara dreptu de indigenatu si dignitatea de boiariu. Totu asiá s'a intémplatu si cu unele familie nobile de Tatari , cari pentru resbellele continue intre Sciti si Moldoveni,

---

(1) Câ-ci acést'a voimu a o arréta in Chroniculu Romano-Moldo-Vlachiloru.

séu cadeau in captivitate, séu pentru certele lor intestine veniau si se plecau de buna voia Domnilor Moldaviei, si primindu apoi legea crestina, se admiteau la deregûtoriele atât civili câtu si militari alle tierrei.¹ Dupa aceea, si mai alessu acumu in seclulu d'in urma, candu au inceputu a se tramitte Domni Moldaviei d'in Constantino-pole, acesti-a pênô candu erau anca in Constantinopole, cá persóne private, isi cumperau o multime de selavi cercassiani si abassiani, si dupa ce 'i tineau timpu mai lungu in servitiu si se convingeau de fidelitatea loru : 'i puneau mai întâiu in servitiulu curtei domnesci, apoi 'i inaltiau la gradu de boieria, si prin acést'a sclavii de mai nainte isi castigau prerogative de nobilitate. Anca sî d'intre Poloni au priimitu Domnii unele familii nobile si le-au inaltiatu la gradulu de boiari ai Moldaviei, mai alessu pe acelle, cari favorau acestei tieri; precum diu contra, sî Polonii au priimitu intre nobilii loru pe multi Moldoveni. Cu modulu acest'a, numerulu boiariloru immultindu-se fórte tare, a placutu Domnilor a'i impartí in trei classe. In prim'a classa au pusu pe acei-a, pe cari séu iususi Domnulu i-au numitu in deregutoriele celle mai inalte alle statului, séu ca au fostu nascuti d'in sangele acestoru-a. Ei au cam acelasiu rangu, care 'lu au în Russi'a asiá numitii *Boiarski rod* (1) façie cu ceialalti nobili de conditiune mai inferioare. In class'a a dou'a se numera *Curtenii*, séu ómenii de curte, cari au priimitu prin ereditate vre-unu satu séu altulu de la predecessorii loru. Acesti-a in Russi'a s'ar' numí *Dvoriane* (2) In class'a a trei'a sunt *Calarasii*, cari pentru úsufuctulu mosieloru, ce sunt date loru de domni, trebe se 'i urmeze in espeditiuni bellice totdeun'a cu spesele propriè. In urma sunt *Rezesii*, cari mai bine s'ar' poté numí tierrani liberi decâtu nobili séu boiari. Suntu assemenea celloru ce se numescu in Russia *Odnodvorci*. Ei n'au curti tierranesci, cî locuiescu mai multi în câte-unu satu, si'si lucrèza pamenturile loru séu ei insisi, séu prin servi condusi anume.

Familiile boiariloru, pe cari le arréta d'intru inceputu istori'a Moldaviei, esistu tóte pênê 'n diu'a de asta-di. Si minune ! ca in atâtea

(1) In Ms. latinu cu littere ciriliane. Trad.

(2) Icom. Trad.

batalii, si 'n atâtea lotrii alle Tatariloru, nici un'a d'in vechile familii nobile alle Moldoveniloru, n'au peritu cu totulu. afara numai de singur'a familia a lui *Vasilie Albanulu*, fostu Domnu alu Moldaviei; care in vechime erá mai numerósa decâtu cellelalte, ér' asta-di é stinsa cu totulu. Adeveratu cà unele familii boieresce au scapatatu fórté tare, si la atát'a saracia au ajunsu, in cátu d'in cincii mii de curti ce le aveau odata, asta-di abiá le au mai remasu câte cincii séu siese : dar' famili'a insasi, a remasu totu aceea d'in vechime. Nu va stricá aci a reproduce numele acestoru vechi familii; si fiindu-ca tóte suntu egali intre sine in ceea ce privesce dignitatea loru, le vomu numi in ordine alfabetica. Elle sunt :

Abazescii,

Arburescii,

Asanii. carii se tragu de la Asanu, fratele lui Ioa nu fostu Domnu alu Munteniei, despre care mentionéza Choniate.

Arapescii,

Bantsiescii,

Basiottescii,

Balsiescii, duóe familii,

Bogdanescii,

Bohusiescii,

Boulescii,

Bozerenii,

Burgulescii,

Cantacuzenii, Greci, ce se tragu dela Ioanu Cantasuzenu, imperatulu Constantinopolei,

Cantemirii, se tragu d'in Crime'a tatarica,

Carabasescii,

Carpescii,

Catargiescii,

Chrisobergii, Greci, de familia imperatésca,

Clucerescii,

Costachescii, séu *Gavrilicestii,*

Costinescii, Serbi.

Crupenskiescii, Poloni,

Ciaurescii,
Ciercășișcii, Cercasiani,
Cifescii,
Ciobanescii.
Ciogolescii,
     Dariescii,
     Donicescii,
     Dragășescii,
     Duracescii, séu Donescii,
Fraticescii,
     Ganescii,
     Ghenghescii,
     Goianescii,
Habășescii,
Hîșărescii,
Hincescii.
     Isacescii,
Kiriacescii,
     Miclescii,
     Mihulescii,
     Milescii,
     Mărescii,
Movilescii, d'in famili'a acést'a au fostu cincii domni.
     Mozocesicii,
     Murgulescii,
Năculescii,
Neculescii, Greci,
     Paladescii, Greci,
     Petraliphii, Greci,
     Pilatescii,
     Pisoskiescii, Poloni,
     Prăzescii,
Racovitiescii.
Răđii, Greci,
Ropeenescii,

Rosetescii, Greci,
Sieptelicescii,
Soldanescii;
Sipotenescii,
Stavarescii,
Stircescii,
Sturzescii,
Talabescii,
Talpescii,
Tamasiescii,
Tanskiescii,
Tautulescii,
Totoiescii,
Tudorescii, Greci,
Turculetiescii,
Urechiescii,
Varlanescii,
Zorescii,
Zorilescii,

Mai demultu la Moldoveni era usu prefacutu in lege prin lunga practica, cà ómenii juni, macar' de ar' fi fostu nascuti d'in famili'a cea mai de frunte, nu se admitteau la officiele publice, pênò candu nu dedeau probe de fidelitatea loru in alte servitiuri mai inferiori, si nu'si castigau destula desteritate prin lunga praxa si prin experientia. Pentru aceea, boiarii cei mai mici, indata ce copii loru es-siau d'in anii copilariei, 'i dedeau in servitiu pe la boiarii cei mari; dar' nu li se putea pune alta sarcina, de câtu a serví la mésa, si a stá si pazí in anticamer'a boiariului. Dupa ce serviau trei ani, si invetiau bine datinele de la curte, isi mai insussiau si maniere mai elegante, boiariulu 'i presentá la Domnu, si se rugá de 'i primiá intre camerarii Divanului cellui mare, éra dupa unu anu 'i schimbá in sal'a cea mai mica de audientia, apoi de aici 'i transpunea in Spatarla, séu camera de arme. Acolo care dá probe de inclinatiuni bune si purtare onesta, in câtu putea se fia ce-va sperantia de elu, unulu cá acella se primea intre camerarii cabinetului cellui mare. De aici

preste vre-o câti-va ani, se facea postelnicellu, séu postelnicu micu, prin rugamintea vre-unui altu boiaru, cá ci se considerá lucru necuviintiosu cá parintii inși se recomende pe fiii loru la Domnu. De acesti postelniceii sunt duoi-spre-diece, cari toti pórtá inaintea Domnului bastóne albe si subtíri, in lungime de mesur'a staturei loru. Déca sí aici dá próbe de fidelitate si desteritate, Domnulu ilu primíá sî in alte deregutorii alle curtiei, pênò si in celle din laintru, secrete. Dupa ce'si petrecea tinereti'a in aceste servitiuri, Domnulu ilu inaintá mai ántáiu la class'a a trei'a de boieria, si in urma la class'a prima. Dar' candu Domnulu observá la vreunulu unu geniu estraordinariu, potea se'lu innainteze in puçini ani pênò la cellu mai innaltu gradu de boieria, macar' de ar fi fostu d'in cea mai inferiore class'a a nobililoru. Asta-di inse cu seraci'a crescù sî superbi'a, si boiarii tienu ca é rusne si o péta pentru starea loru a servì la altu boiaru ; dar' de alta parte nu'i lasa a duce viétia privata, si asiá cêrca in totu modulu prin favorulu rudelor loru cá se fia dintr'una priiimiti intre officialii interni ai curtiei, cari se numescu *boierenasi*. Acésta céta de boierenasi, fiindu singur'a scóla a Statului, d'in care se recrutéza boiarii cei mari, omulu nu'si póte imaginá, cé monstruri de ómeni ajungu de multe-ori la celle mai inalte posturi. Si acést'a é caus'a ca intre boiarii cei de gradulu mai inaltu vei vedé ómeni ambitiosi, superbi, arroganti, si nu numai lipsiti de experientia intru administrareá trebiloru publice, dar' anca cu totulu immoralu si fara de nici-o disciplina, in cari nu vei afla nimicu de laudatu, decátu póte aceea ce natur'a fara ajutoriulu crescerei, a plantatu in unulu séu altulu din ei câte ce-va bunu.

Nu va fi póte inconvenientu a spune ací, in ce modu si cu ce fórme se dau de catra Domnu dignitatile de boiari in Moldavi'a. In diu'a ultima a lunei Decembre, care este diu'a inainte de serbatori'a Santului Vasilie, provocati de marele postelnicu isi lasa insigniele boierieloru in Spataria séu in sala de audientia a Domnului. A dóu'a dí, prim'a Ianuariu, cu trei séu patru óre inainte de reversatulu dílei, se aduna cu totii in curte, atátu cei ce sunt in deregutoria, cátu si cei scosi d'in servitiu, si petrecu pe Domnu la beserica, dar' fara insigniele de boieria, cá si candu cu totii ar' fi scosi d'in dere-

gûtoria. Dupa *utrenia*, séu rugatiunile de demânétia, essu d'in biserica si se intorcu la curte. Aici Domnulu intra in Spataria, si se asiédia in Divanulu cellu micu. Atunci Domnulu prin camerariulu secretariu chiama in laintru pe marele Postelnicu, déca voiesce a'lu mai lasá in dregûtoria, ér' déca nu, atunci chiama pe acell'a, pe care vre se'lu numésca in loculu cellui de pênò acumu. Cellu chiamatu intrandu in sala, Domnulu 'i vorhesce si in puçine cuvente 'i aduce aminte de servitiile ce au facutu parintii sei séu ellu insusi pentru statu, si 'i arréta caus'a pentru care voiesce se'lu puna, séu se'lu innoiésca, in acea deregûtoria; apoi prin promissiuni si amenintiari ilu provóca se fia pururea cu credintia; in urma 'i spune ce are se urmeze, si 'i da in mâna bâtiulu de argintu, pre care luandu-lu, saruta man'a Domnului si pôl'a vestmentului lui; apoi se trage puçinû inderetru, si intr'aceea marele Camerariu ilu imbraca cu caftanu. Precumu vedemu, Postelniculu cellu mare priimesce mai ântâiu insigniele deregûtoriei sale; dar' acést'a nu se face pentru aceea ca elu ar' fi in gradu mai inaltu decâtu toti ceialalti, cá-ci precumu amu vediutu mai susu, elu este alu cincilea in rangulu, cì pentru ca elu are se introduca pe ceialalti inaintea Domnului. Asiá indata ce elu este intaritu in deregûtoria, introduce d'in mandatulu Domnului pe acell'a in sala, pe care vre acest'a se'lu onoreze cu dignitatea de Mare Logofetu séu Primu-Cancellariu. Acestui-a, adressandu-se Domnulu in puçine cuvente, 'i da unu bâtiu auritu, ér' Postelniculu cellu mare 'i pune unu caftanu pe umere, si luandu-lu cu blandetie de subsuori ilu apropia catra Domnu cá se'i sarute man'a si pôl'a vestmentului. Totu asiá se urméza si cu ceialalti consiliari si boiari de rangulu primu. Boiarii de rangulu alu doilea se introduc in sala de câtrá Postelniculu alu doilea, si acest'a 'i imbraca cu caftanu; pe Boiarii de alu treilea rangulu 'i servesce postelniculu alu treilea, dar' acesti-a nu capeta caftanu, cì d'in porunc'a Domnului se intarescu numai in officiele loru.

Dupa aceea mergu cu totii d'impreuna cu domnulu la baserica indereptu, cá se asculte s-ta Liturgia (1); boiarii cei noii se asiédia

(1) De aci luminatu se vede cá pe timpulu lui Cantemiru nu numai prin Monastiri esiau d'in beserica dupa terminarea utreniei, ci si prin besericele de miru, si apoi intrau la Liturgia. *Trad.*

in locurile celloru scosi din deregutoria, ér' acesti-a remanu cu ceia-alti collegi ai loru in tind'a besericei. Dupa beserica chiama Domnulu la mésa pe care vrea ; ér de catra cina transmite daru la totu consiliariulu si la totu boiariulu de prim'a classa câte duóe canne de argintu, cam de câte duóe cupe de vinu, ér boiariiloru de a dóu'a classa numai câte un'a, cari ei apoi pline de vinu trebe se le bea tóte inaintea Domnului. Femeile boiariiloru celloru mari anca priimescu daru in aceeasi di dela Dómn'a, fia-care câte una canna mai mica. In diu'a urmatória éراسe aduna boiarii in sal'a de audientia, si multiamescu Domnului pentru facerea de bine cu care i-a intimpinatu, offerindu-i fia-care prin postelniculu cellu mare ceva daru, care unu callu pretiosu, care altu lucru frumosu ce are. In aceeasi di facu totu assemenea onóre Dómei soçiele boiariiloru in sal'a cea mare a femeiloru (Ghinekion).

Preste cellalaltu timpu allu anului arare-ori se intempla, cá Domnii se faca schimbare in ministrii sei, de si nu le sta nimicu in cale de a scóte, in ori ce timpu a r' voí, pe vechii boiari, si a pune altii noi in loculul loru. Dar' fiindu-ca acumu d'in vechiu erá usulu de a schimbá si a pune boiari totdeauna cu inceputulu anului nou, asiá póte d'in religiositate pentru acestu usu inveteratu, ei anca au destinatu pentru ceremoniele aceste, timpulul care predecessorii loru l-au tienutu de mai conveniente.

CAPU XVI.

DESPRE CEIALALTI LOCUITORI AI MOLDAVIEI

Abiá credemu cá intr'o tíerra atátu de mica cá Moldavi'a, se fia atáte limbi de popóra câte sunt aici. Afara de Moldoveni, ai carora stramosi s'au intorsu d'in Marmuresiu, mai suntu Greci, Albani, Serbi, Bulgari, Poloni, Casaci, Rusi, Unguri, Nemti, Armeni, Evrei, si fecundii Cigani.

Grecii, Albanii, Serbii si Bulgarii, traiescu liberi, si parte se ocupa cu negutiatori'a, parte servescu la Domnu pentru plata.

Germanii, (Nemtii), Polonii si Casacii sunt puçini, si unii ser-

vescu în militia, alții la curte; d'între Poloni au ajunsu unii, dar fôrte rari, în gradulu de boieria.

Armenii se considera de suditi cá sî cetatiani si negutiatorii d'în alte cetati si oppide alle Moldaviei, si platescu assemenea tributu Domnului cá sî acesti-a. Ei, cá cei ce se tienu de credenti'a Romei, au beserice totu asia de mari si asia decorate, ca si cum sunt a le orthodoxiloru. Ei sunt liberi intru esercitiulu religiunei loru.

Evreii anca se considera ca supusi, si trebe se platésca unu tributu specialu pe anu, care é mai mare decâtu cellu ordinariu. N'au alta messeria decâtu negutiatori'a si cârciumaritul. Potu se'si faca ori unde synagoga, dar' nu de pétra, ci numai de lemn.

Rusii si Ungurii au fostu totdeauna tierrani boieresci (iobagi, glebae adstricti) în Moldavi'a.

Çigani sunt respanditi prin tóta Moldavi'a, si nu este boiaru care se nu aiba mai multe familii de çigani, sclavi lui. De unde si candu a venitu acésta limba în Moldavi'a nici ei nu știu, nici annalile nóstre nu ne spunu. Vorbescu o limba care este comuna tuturoru çigani-loru de prin tóte districtele: o amestecatura de cuvente curatu grecesci, si altele persicesci. Profesiunea (messeria) loru este ferrari'a si aramari'a si mai nimicu alt'a. Natur'a loru este aceeași cá sî a çiganiloru d'în alte tieri; ei au aceleasi neravuri; virtutea loru cea mai mare, si semnu loru distinctivu este furtulu si lenea.

Turcii se tienu mai alesu pentru negutiatoria, unii mai multi în Iasi, si alții în alte localitati urbane. Dar' nu le é permisu nici a cumperá mosii, nici a'si face case în vre-unu orasiu ori satu, cu atâtu mai puçinu a'si edifica Moschee séu casa de rugatiuni, séu se'si faca rugatiunile si inchinatiunile în publicu dupa superstitiunea loru musulmana. Nici Pórt'a ottomana n'a insistatu nici-o data, cá Domnii Moldavici se dea acésta voia Turciloru. Dea Dumnedieu, cá tace-rea ei se fia perpetua.

Adeveratii Moldoveni sunt boiarii despre alle caroru classe amu vorbitu mai susu, si afara de acesti-a cetatiani (1) si tierranii (2).

(1) Oamenii liberi, *Trad.*

(2) Rustici, iobagi, ómeni adstricti glebei, *Trad.*

Cetătianîi numimu pe acei-a cari locuiescu in cetati séu oppide, ér' *tierrani* cari siedu pe la sate. Cetătianii nu sunt suppusi nimerui, cî numai Domnului, si lui singuru platescu tributulu loru; esercita lóte maiestriele de mana; dar raru se face Moldovénulu negutiatoriu. Căci é innascuta in elu superbi'a, cá se nu dîcu lenea, de ori ce negutatoria o tiene lucru de rusine si necuviintiosu pentru unu Moldovénu, afara numai de a vinde bucatele produse de ei pe mosiele loru. Si acést'a credu io ca este caus'a, de raru se afla in Moldavi'a unu cetătianu avutu, si ca patri'a nóstra e pururea in lipsa de bani, de si ea transporta mai multu la straini decátu primesce de la acesti-a. Negutatorii straini, Turcii, Evrei, Armeni si Greci, pe cari de comunu 'i numimu *Gelepi*, usandu de lenea patriotiloru nostri, au trasu la sine totu commerciulu Moldaviei; si turme intregi de vite mari si mici, pe cari le cumpera in Moldavi'a cu unu pretiu neşsemnatu, le ducu la Constantinopole séu pre la alte cetati, si le vendu acolo cu pretiu indoitu si intreitu. Si fiindu ca acesti-a, cari sunt cei mai avuti, nu se potu stabili in Moldavi'a, nefiindu-le permis a cumperá case ori mosii: asiá banii cei mai multi se petrecu afara d'în tíerra, ér' preste Dunare vine puşinu innapoí, in cātu banif ce remanu in tíerra abiá ajungu pentru a platí tributulu la Turci, si a suportá alte greutati publice.

Rusticu (iobagiu) care se fia curatu Moldovénu, nu este nici unulu; cei cari sunt, se tragu séu d'în Rusi, séu d'în Ardeleni, caroru-a Moldoveni le dîcu Ungureni. Că-ci Dragosiu dupa descalecarea in Moldavi'a, gasindu-o fara locuitori, o a impartitu tóta între socii sei de arme. Er' acesti-a vediendu ca nu este justu cá boiariulu se lucre si se muncésca la boiariu (că-ci totu, cari erau nascuti d'în sange romanu, se considerau de boiari), si tinendu ca é lucru nedemnu pentru ómeni dedati la arme, se se puna chiar se lucreze pamentulu: asiá au trecutu in tierile vecine, unde acumu erá introdusa servitutea tieraniloru, si cu invoirea Domniloru acelloru tieri, au luatú ómeni cari erau deprinsi cu labórea, si i-au adusu si asediatu pe la mosiele loru cá se lucre. Adevverulu acestei assertiuni ilu arréta chiar' sî numirea acestoru tierani, cari la Moldoveni se numescu *vecini*, in semnu că mai inainte vecinî

au fostu acei-a, pe cari fericitulul successu alu armeloru moldovene i-au adusu la jugulu iobagiei. De aci, in Moldavi'a superioare, unde s'au asediatu mai antaiu Dragosiescii, sunt mai multe case si sate tierranesci. decatu in Moldavi'a inferioare, unde mai tardu au inceputu a se asiedia, si unde acei iobagi cari sunt acolo, ori i-au cumparatu cu bani boiarii d'in acea parte a tierrei, de la boiarii d'in Moldavi'a superioare, si i-au adusu pe mosiele loru, ori i-au facutu d'in acei rezesi, cari pentru seracia si-au vendutu mosiele parintesci, si prin strimbetatea boiariilor au fostu constrinsi a priimi si jugulu suppunerei iobagesci. Candu vre-unu boiaru cerea prin judecata suppunerea iobagesca a unui tierranu, anca se putea usioru decide, de ce stare e acesta. Caci deca elu putea se adevereze ca parintii sei, seu ca au avutu inainte de acesta ore-candu vre-o mosia, dar' o au pierdu prin seracia ori prin injuriile timpului, ori ca s'au numeratu intre calarasi, ori curteni, ori aprodi : atunci judecat'a indata 'lu declará liberu; caci in servitiurile aceste nime nu pote se incapa decatu numai omeni liberi. D'in contra, deca elu nu putea se arrete nici-unu titlu pentru care se se pta declará liberu, judecat'a era, ca trebe se remana suppusu boiariului.

Cei ce au fostu adusi d'in Poloni'a si au fostu asediati in medioculu Moldaviei, si-au uitatu cu timpu limb'a loru natale, si au priimitu pe acea moldovenesca ; er' cei asediati pe la marginile Podoliei, mai vorbescu anca si asta-di rutenesce si muscalesce. Ungurii, precumu au remasu tari prelanga legea Romei, asia si-au conservatu impreuna si limb'a materna; dar' sciu cu totii si intielegu bine limb'a moldovenesca. Dar', de ori ce limba ar' fi acesti tierrani, ei trebe se implinesca cu tota assiduitatea lucrulu boierescu, ori catu de greu ar' fi elu. Lucrulu loru nu e mesuratu ; depinde de la arbitriulu domnulu loru, cate dile se'i lucre. Bani seu vitele loru nu le pote lua domnulu de la ei cu puterea; de si ar' fi facutu tierranulu ori cata avutia, domnulu d'in aceea n'are nici-o parte ; er' deca o ar' lua cu puterea, judecat'a 'lu constringe ca se o dea inapoi. Candu inse Domnulu vre se'i faca strimbetate, 'lu bate, peno candu tierranulu 'i da de la sine ceea ce vre se aiba. Dar' ca se'lu omore, este opritu prin lege; si deca in ori ce modu l-ar' omori, atunci u-

nulu cá acell'a nu numai ca se judeca la mórte, dar' anca si pe femei'a si pe copii ucisului trebe se'i lase liberi : pentru cá nime nu are putere asupra vietiei séu mortiei unui moldovanu, decâtu numai Domnulu singuru. Boiariulu póte se si venda tierranii sei, dar' nu afara de satulu unde sunt nascuti. Dar' satulu intregu cu tierrani cu totu póte se 'lu venda, si atunci venderea é buna si valida.

Tributu domnescu platescu tierranii atât'a câtu impune Domnulu. Elu n'are nici margini nici terminu : totu depinde de la voi'a Domnului. Péntru aceea io intr'adeveru asiú tiené pe tierranii moldoveni de cei mai miseri între tierrani de suptu sóre, déca fertilitatea pamentului si abundanti'a secerisiuriloru nu i-ar' scóte, si nevrendu, d'in seracia. Ei sunt lenesi si impatienti la lucru ; ara puçinu , semena puçinu , si totusi secera multu. Nu le pasa se'si câstige aceea ce ar' poté avé dupa labórea loru ; se multumescu se adune in siurele loru numai atât'a , câtu se le fia de ajunsu pe unu anu , séu precumu dicu ei, pénô la panaea cea nóua. Pentru aceea candu urmeza vre-unu anu sterpu , séu vre-o invasiune inemica 'i impedecea dela secerisiu : sunt in periclu de a mori de fóme. Déca tierranulu are o vaca séu dóue, elu cre de ca é providiutu in destulu cá se se nutrésca elu si copiii lui. Câ-ci sunt unele vace, care dau câte patru-dieci séu cellu puçinu câte dóue-dieci-si-patru litre de lapte pe di. Ér' déca are dóue-dieci de stupi, póte d'in venitululu loru se platésca pré usioru tributulu pe unu anu intregu. Câ-ci, lasa ca déca é timpulu favorabilu si dupa dorinti'a tierranului , unu stupu dà pe anu câte siepte roiuri, dar' é destulu cá la retezatu numai d'in celle dóue-dieci se scóta câte dóue mesure séu si mai multe de miere , si elu vende mesur'a cu câte unu taleru. Cei cari locuiescu in munti , au oi, miere si póme in abundantia ; cei de la campu au bucate, boi si cai. Dintre toti le merge mai reu la acei-a, cari sunt in vecinatate cu Tatarii ; câ-ci acesti-a le fura totu ce potu, nu numai pe ascunsu, ci cate-odata sub pretestu de espeditiune contra Poloniei , resbatu in Moldavi'a si facu prédile celle mai mari ; ba câte-odata prindu pe locuitorii sateloru, si 'i ducu la Constantinopole de 'i vendu sub cumentu cá suntu rusi. Sultanii au opritu de multu si prin repetíte mandate aceste incursiuni : dar' cine se se póta pazí de lotriele Ta-

tariloru?! Si anca mai bine este de acei-a, pe cari se intempla se 'i duca la Constantinopole; câ-ci aici residentii Domniloru, déca ar' gasi ori-unde vre-unu captivu moldovénu, potu se'lu reiea fara recompensa si se'lu lasse éراسi liberu.

Celle ce amu dîsu mai in susu despre supusii tierrani ai Moldaviei, nu se aplica la locuitorii a trei tienuturi d'in tiérr'a; cari de si nu sunt nobili, totusi nu sunt suppusi nici-unui boiaru, si constituiescu o specie de republica intre sine. Aceste tienuturi sunt :

1. *Campulungu* in districtulu Sucévei, incungiuratu de munti fôrte inalti. Cuprinde in sine vre-o cinci-spre-diece sate, cari tôte au legile si judecatorii loru proprii. Câte-odata le tramitte Domnulu duoi vornici, pe cari 'i primescu de buna voia, si se supunu loru; dar' déca cumu-va acesti-a 'i vatema si le intêrta inimile, ei 'i allunga si'i dau afara d'in tienutu, crediendu-se tari intre murii cetatiei ce le este data dela natura. Ei nu se pricepu la lucrulu pamentului cu sap'a, câ-ci in muntii loru nu sunt tiérine; ci tóta ocupatiunea loru este pastoritul oiloru. Tributu anualu platescu si ei, dar' nu câtu voiesce Domnulu, ci cu câtu s'au legatu ei catra Domnii de mai inainte; si acésta legatura séu pactu lasa a se intari totdeauna de cate-ori se pune Domnu nou, tramitiendu anume delegati pentru acést'a la curte. Déca Domnulu ar' voi se tracteze mai aspru cu ei, si se le impuna nóue sarcine, in casu cá acest'a nu pré stau multu in negotiatiuni cu Domnulu, ci denegându cu totulu tributulu, se tragu in partile celle mai neaccessibili alle muntiloru. Pentru aceea nici Domnii nu pré ceru de la ei mai multu tribut, de câtu cu care s'au legatu ei se dea. A une-ori indemnati si escitati de unele capete seditiöse, s'au trasu de sub Domnii Moldaviei si s'au datu sub scutul Poloniloru.^X Acésta impregiurare a indemnatu pe unii istorici poloni se dica, ca Moldavi'a a fostu tributaria Poloniei (1). Dar'

---

(1) G. Lengnich, in cartea sa *De jure publico regni Poloniae* Tomu I. pag. 56, 57 vorbesce altminterea despre domnirea Poloniei asupr'a Moldaviei si Munteniei. La loculu citatu, elu dice: *Moldaviae et Valachiae Principes olim Regis Poloniae supremum dominium reverebantur. Quam in rem diplomata collegit Dogiel, ex quibus patet, an. 1387. 1389. 1393. 1421. 1453. 1459. 1464. 1499. 1552. 1569. tum Moldaviae tum Valachiae Principes Regi Poloniae fidelitatem jurasse, ac foedera de mutuis auxiliis aliisque iniisse. Nonnunquam tamen fidem exeuntes armis ad officium subi-*

acésta suppositiune é cu totul falsa; câ-ci tóta lumea scie, ca Moldavi'a înainte de a se supune Turciloru, a fostu confederata Poloniei; precumu atesta si episcopulu Piaseciu cu tóta contradictiunea lui Dlugosiu, Sarniciu si Orichoviu. Ér' dupa ce a începutu a dá tributulu Turciloru, nici prin minte nu le trecea Poloniloru a supune Moldavi'a; d'in contra, unii d'in regii loru, au încercatu de câte-va ori a o ajutá se'si revindice vechi'a sa libertate.

2. A dóu'a, dar mai mica republica in Moldavi'a este *Vrancea* in tînutulu Putnei la marginile Tierrei Romanesci, încungiurata de tóte partile cu munti selbatici. Are dóue-spre-diece sate cu dóue mii de case. Locuitorii ei, cá sî cei d'in republic'a, Campulungu, se ocupa cu pastoritul oiloru, sî nu se pricepu la lucrulu pamentului. Dau si ei Domnului unu anumitu si fixu tributulu pe anu. Au legile si judecatorii loru, si nu priimescu de la Domnulu nici porunci nici judecatori.

3. A trei'a este *Tigeciulu* in tînutulu Falciiloru, o padure situata la confiniile Tatariloru d'in Budgiacu. Cellu mai tare propugnaclu allu Moldaviei intre Prutu si Bassarabi'a. Locuitorii dau Domnului unu micu tributulu pe anu. Ei toti sunt calareti; si mai de multu erau la numeru pênò in optu mii de ómeni, ér asta-di abiá facu dóu e mii. In virtutea bellica intrecu pe toti Moldovenii; in câtu se dîce si asta-di despre ei proverbiulu: «Cinci Tatari de Crime'a, ajungu « mai multu decâtu diece de Budgiacu; si cinci Moldoveni mai multu « de câtu diece Tatari de Crime'a; ér cinci *Codreni* (asiá se numescu

---

gendi erant, donec sub turcicum Imperium concederent. Nam tempore Sigismundi III an. 1617 supremus exercitus Dux, Zolkievius, sua auctoritate, nullo a Rege et Republica mandato, cum Turcis ita transegit, ut in Moldaviam et Valachiam Poloni nihil iuris sibi vindicarent: ac pax ad Chocinum an. 1621. Turcis supremum dominium firmavit, ut tamen Moldaviæ Princeps christianus, pacis studiosus, et animo a Polonis non alieno, præficiatur. Ita priscum Regis Poloniæ in Moldaviam et Valachiam jus extinctum, cujus recuperandi spes ultimo cum Turcis bello afulgebat, Augusto II etiam suum studium et operam offerente, ut Regnum in hoc ad antiquam amplitudinem rediret. Sed pace, de qua altero regiminis anno, turbis domesticis nondum compositis, agi cœpit, de Moldavia et Valachia nihil obtinere potuit, quod prioribus pactis derogaret. *Trad. g.*

« Tigecianii in Moldavi'a), batu diece Moldoveni». Ci despre Tigeciani amu vorbitu mai pe largu in Partea Prima, Capu siesse.

CAPU XVII.

DESPRE DATINELE MOLDOVENILORU.

Candu voimu se descriemu datinele Moldoveniloru, datine ce strainii séu nici unulu séu pré puçini le cunoscu, amorulu patriei ne-ar' indemná si ne-ar impune cá se laudamu aceea gente d'in care suntemu nascuti, si se recomandamu pe locuitorii acelei tieri, care ni-a datu originea; dar' éراس de alta parte, amorulu de dreptate ne obsta si ne opresce a laudá aceea ce merita reprehensiune. Cá-c mai consultu si mai salutariu va fi pentru patria, déca vomu ar-réta pe façie vitiurile in care innóta locuitorii ei, decátu a'i insielá prin adulaçuni blande si prin escusatiuni maiestrite, si a'i face se créda, ca frumosu este si bine facu ei ceea ce tóta lumea mai culta defaima. Pentru aceea, convinsi de acestu argumentu, noi vomu spune curatu, ca in datinele Moldoveniloru, cu esceptiunea religiu-nei dreptu-credintiose si a ospitalitatei, abia mai gasimu ceva ce ar' poté meritá lauda. Ori ce vitiuri comune genului omenescu, le au sí Moldovenii, déca nu mai multe, dar' nici-de-cumu mai puçine. D'in contra virtutile sunt fórte rare, pentru-ca nu au crescere cumu se cuvine, nici deprindere in datinele celle bune; si pentru aceea abia vei poté gasi vre unulu care se stralucéca prin virtutile sale asupr'a celorlalti, déca cumu-va nu le va avé de la bun'a natura.

Arroganti'a si superbi'a este mam'a si sor'a loru. Déca are unu calu frumosu si arme bune, Moldovenulu crede ca nime nu mai é cá elu si s'ar' bate, déca s'ar' poté, chiar' sí cu Dumnedieu in-susi. Toti in generalu sunt fórte audaci, si tare dispusi de a incepe cérta; dar' indata se liniscescu éراس si se impaca cu partea adversaria. Duelulu la ei é lucru neauditú. Tierranii candu se cérta, nu pré vinu la arme, cí cu bâte, oiomege si pumni astupa gur'a cea rea a adversariului loru. Totu assemenea facu si soldatii : in cérta raru 'i vedi se sara la arma; si déca se intempla vre-odata, trebue se o

plátésca cu celle mai aspre pedepse. Cu totii suntú fôrte glumeti si veseli; inim'a o au pe limba; dar' precumu uita cureadu mâni'a, chiar asiá amiciti'a loru nu tiene lungu. Beutur'a nu o urescu pré tare, dar' nici nu sunt pré plecati spre ea. Placerea loru cea mai mare este, de a 'si petrece de la siesse óre de séra pênô catra trei dupa mediulu noptiei, si une-ori pênô in reversatulu dîlei, totu in mancari si beutur, pân' ce si vérsa câte-odata. Dar' acésta nu o facu in tóte dîlele, cî numai in serbatori mari, si iérn'a candu é timpu uritu, si candu frigulu face pe ómeni se siéda pre acasa, si se'si incaldiésca trupulu cu vinu. Vinarsulu nu le place decátu numai sol datiloru, si nu beau decátu unu paharelu inainte de mésa. Cei cari locuiescu in Moldavi'a inferióre si la confiniele Munteniei, sunt mai amatori de vinu decátu ceialalti. Odata s'au apucatu pe rémasu unu Moldovénu si unu Munténu, se védia cari sunt mai tari in beutura, Moldovenii ori Muntenii? si au mersu pe podulu d'in Focsiani, care este marginea intre Moldavi'a si intre Tiérr'a Romanésca, unde cei duoi atleti de beutura, atát'a s'au luptatu cu paharele, pênô candu Munténulu a caditu mortu de pré multu vinu ce a beutu. Ér' pre Moldovanu in semnu de premiu pentru victori'a sa, l-a daruitu Domnulu seu cu boieria.

D'intre arme, arculu ilu sciu Moldovenii intinde fôrte bine, si se pricepu a purtá si suliti'a; dar' cu sabi'a totusi au facutu mai multa tréba. Pusce pórtá numai venatorii, pentru ca dîcu cá nu este lucru la onóre a intrebuintiá contra inimicului acestu instrumentu, d'in care nu poti cunósce nici artea nici virtutea bellica. La inceputulu bataliei totdeauna sunt fôrte curagiosi; la alu doilea atacu sunt mai moi; si déca 'i respinge inimiculu si acumu, apoi raru mai au curagiulu de a atacá si a trei'a óra. Au invetiatu inse de la Tataru, de prindu fug'a si apoi érasu se intorcu asupr'a inimicului: cu acésta apucatura au storsu victori'a de multe-ori d'in man'a inimica. Cu cei invinsi acumu sunt blandi, acumu tirani, precumu le vine, dupa natur'a cea inconstanta a loru. A uccide pe unu Turecu séu pe unu Tataru, tienu dreptu detorintia crestinésca; si pe care ar' tractá mai blandu cu ei, ilu considera de unu apostatu. Unu esemplu despre acést'a au datu ei acumu la devastatiunea d'in urma a Bugiacului,

candu a nevalitu Petriceicu in Bassarabi'a, dupa batai'a de la Vienn'a.

Nu se sciu moderá intru nimicu : déca le merge bine, se îngónfa si sunt superbi ; déca le merge reu , sunt débêlati si'si perdu totu curagiulu. La inceputu nimicu nu le pare pré greu : dar' déca dau de cea mai mica dificultate, vinu in confusiune, si nu sciu de ce se se apuce ; in urma déca vedu ca inutile le este tóta ostenól'a, le pare reu, dar' pré tardíu, de ceea ce au intreprinsu.

Si fiindu tóte aceste asiá, nu potemu atribuí de câtu singularei si nemarginitei provedintie divine, cá imperiulu ottomanu atâtu de mare si atâtu de formidabile, care cu armele sale a resturnatu tóta puterea Romaniloru in Asia si in mare parte a Europei , si care a suppusu cu ferrulu tóta Ungari'a, Serbi'a si Bulgari'a, ba anca a suppusu cu puterea si pe poporulu cellu mai intieleptu, pe Greci ; cá acestu imperiu alu ottomaniloru, dícemu, n'a fostu in stare se sup-puna cu arm'a unu poporu atâtu de incultu si neputintiosu ; ba ce é mai multu, de câte-ori acest'a a cutediatu se scuture jugulu ce de buna voia l-a priimitu, elu totdeauna a sciútu se'si conserve neatinse si neviolata atâtu legile civili, câtu si celle bisericesci.

Mai incolo , Moldovenii nu numai ca nu sunt amatori de littere, dar' anca le si ureseu mai cu totii. Nici chiar' boiarii nu cunoscú nici macar' d'in nume artile si sciintiele. Ei credu ca omenii invetiati isi perdu mintea , in câtu déca vreu se laude sciintiele cui-va, dîcu ca a nebunitu de pré multa invetiatura. Éca uritulu modu cumu argumentéza ei acì : « Invetiatur'a — dîcu ei — este pentru preoti ; pen-« tru unu laicu este destulu se scia cetí si scrie ; se'si scia subscie « numele , si se scia insemná in carte boulu albu , negru , cornulu « séu ciutu, si caii, oile, si alte vite, stupii si altele de aceste : ori ce « alta este pentru elu de prisosu. »

Femeile, déca sunt numai de ceva stare mai onoratióra, nu pré essu afara d'in casele loru, de si nu le ascundu de barbati cu atât'a grija cá Turcii. Celle de boieri sunt frumosiële, dar' mai frumoşe sunt celle de tierranu : dar' déca le intrecu in frumusetia, apoi si celle mai multe sunt usióre de minte si desfrenaté. Unele beu acasa vinu câtu de multu ; in publicu inse raru vei vedé vre-o matrona

béta : câ-ci elle sciu , că cu cătu o femeia va mancă si va bé mai puçinu pe la ospetie, cu atátu ea se considera de mai onesta. Pentru aceea raru vei poté observá candu 'si aduce căte-o bucattea la gura, nici se'si deschida buzele in cătu se i se védia dintii, cì cătu se póte mai pe ascunsu 'si víresce bucatele in gura. Nu tienu lucru mai rusinosu , decátu a se vedé perulu capului la o femeia casatorita séu veduva ; si este crima capitale a descoperí in publicu capulu unei femei. D'in contra , pentru fetele fecióre este rusine a'si acoperí capulu, fia chiar si cu cea mai subtíre pansa ; câ-ci capulu descoperitu, é semnulu castitatiei.

De altminterea , precumu clim'a é diversa in diverse parti alle Moldaviei, asiá si datinele nu sunt pretutindenea totu acelleasi.

Locuitorii d'in Moldavi'a inferióre , deprinsi de lungu timpu cu luptele intre ei si Tatari , sunt si mai buni soldati , si mai feroci de cătu ceilalti. Dar' ei sunt si mai revoltanți si mai inconstanti ; si déca n'au inamicu esternu cu care se se bata, usioru se corrumpu in lip-s'a de alta ocupatiune, si se revólta contra maimariloru sei, ba câteodata chiar si in contra Domnului insusi. De lucrurile dumnediesci pucinu sciu. Multi d'intru ei, si in generalu mai tóta plebea crede, că Dumnedieu a destinatu de mai inainte diu'a mortiei pentru fia-care fintia, si că mai inainte de acésta diua nime nu póte se móra, nici se piéra in bellu.

Si acésta credintia atátu curagiu le insufla , in cătu se arunca câte-odata orbesce asupr'a inamicului. A uccide séu a prédá pe Turcu, pe Scitu si pe Evreu, nu tiennu peccatu, si cu atátu mai puçinu crima de omoru. Cari sunt mai in vecinatate cu Tatarii , fura si lotrescu cumplitu. Si candu facu irruptiuni si prédá in Tataria, dícu ca n'au rapitu nimicu ce este alu altui-a, ci au luatú numai îndereptu ce este alu loru : câ-ci Tatarii n'au asta-di nimicu ce n'ar' fi rapitu cu pute-rea de la stramosii loru. Adulteriele sunt fórte rare intre ei. Dar' barbatii juni tienu nu numai că nu este peccatu, dar' că este lauda a traí in amoru secretu pênò se însóra, că si candu n'ar' stá sub nici o lege. De aci audi de multe-ori pe parinte dícúndu catra fiulu seu : « Fetulu meu ! pazesce-te si nu furá si nu omorí , ca eu nu te voiu « poté scapá de furci ; dar' , că te vei culcă cu cine-va, nu ai se porti

« frica de perire, numai se platesci banii la *Singubinatu*. » (Asiá numescu pe cei ce le aducu fete violate si meretrici). Merita inse lauda si nu se pôte pretiuí destulu ospitalitatea lor, ce o arréta catra straini si caletori. Că-ci de si sunt fôrte seraci d'in caus'a furturilor si rapiriloru ce le facu vecinii loru Tatarii, totusi nici-odata nu este se nu dea óspetelui casa si de mancare; si'lu tienu trei dîle de-impreuna cu calulu seu, fara se'i céra ce-va. Pre cellu ce vine la ei, ilu primescu cu bucuria si cu façe voiósa, cá si candu ar' fi fratele séu consangénulu loru. Sunt unii cari astépta cu més'a pênô la ór'a a nou'a d'in dî (1), si cá se nu mânânce singuri, trimitu servitorii pe strade, poruncindu-le a chiamá la mésa pe ori ce caletoriu ar' vedé. Singuru cei d'in tînutulu Vasluiului nu se potu laudá cu ospitalitatea acést'a. Ei nu numai ca 'si inchidu casele si camarele d'in-aintea óspetului, cî candu vedu vre-unulu că vine, se furisiéza de acasa, imbraca vestmente rupte, vinu apoi inderetru in forma de cersitori si ceru elemosina dela insusi óspetele caletoriu.

Locuitorii d'in Moldavi'a superióre sunt mai molatici, si nici nu sunt pré dedati la arme. Le place a'si castigá panea cu sudórea loru si a o mancá in pace si in linisce. Tienu la religiune fôrte multu, si amu potea díce pên' la superstitiune. Inr'unu singuru tînutu alu Sucevei sunt la siese-dieci de biserice de piétra; si in tóta Moldavi'a superióre preste dóue-sute de mônastiri mari de piétra. Muntii anca sunt plini de monachi si de eremiti, cari departe de valurile lumei ducu acolo viétia solitaria si pietósa, sacrificandu-se cu totulu lui Dumnedieu. Furturi se commitu intre ei fôrte puçine, séu nici de cumu. Ei s'au arretatu totudeauna supusi credintiosi Domniei; si déca s'a escatu vre-o turburare intestina la ei, spre un'a cá acést'a i-au atítiatu numai boiarii d'in Moldavi'a inferióra. Ei pazescu castitatea si au purtare buna morale si inainte de a se casatorì: ceea ce raru vei vedé la Moldovenii din tiérr'a de josu. Pentru functiunile publice sunt mai apti de câtu ceialalti. Afacerile casei le pórtá fôrte bine. Poruncele le plinescu cu cea mai mare diligentia. In

(1) Dupa ór'a turcésca. *Trad.*

ospitalitate inse stau multu mai pre diosu decâtu locuitoirii d'in Moldavi'a inferióre.

Jocurile Moldoveniloru differu cu totulu de alle altoru popóra. La ei nu jóca duoi câte duoi séu patru cu patru, cá la Francesi séu Poloni, ci mai multi impreuna, facéndu unu cercu séu unu síru lungu. Nici nu jóca de alta-data bucurosi, decâtu numai la ospetie. Joculu se numesce *Hora*, candu se prindu cu totii de mana si jóca in cercu, miscandu-se dupa tactu si cu pasi egali, d'in drépt'a in stang'a; ér' candu se punu in síru lungu, prindiendu-se de mana asiá, cá atátu unu capetu câtu si celalaltu se remana liberu, si facu diverse rotatiuni séu intorseture, se numesce *Dantiu*, care este cuventu polonescu. La nunte au datin'a a jucá inainte de cununia in curte séu pe strada, formandu dóue síruri, unulu de barbati si altulu de femei. Ța amendóue se allege câte unu conducétoriu, care trebe se fia omu betranu si onestu; acest'a pórtá in mana unu bâliu vargatu cu auru séu trasu in alte colori, si in capetulu d'in susu atternandu o cârpa cusuta fórte frumósu. Candu facu prim'a miscare, unulu d'in conducétori trage pe ai sei d'in drépt'a in stang'a, ér' cellalaltu d'in stang'a in drépt'a, asiá in câtu sírurile se stea fație in fație; apoi intorsu, cá se stea dosu la dosu. Si asiá se intorc amendóue sírurile in rotatiuni continue; dar' atátu de incetu, pentru cá se nu se confunde, in câtu abia le poti observa miscarea. Atátu intr'unu síru, câtu si in cellalaltu, ocupa locu fia-care, dupa rangulu seu. Femeile si fiecele boiariloru isi ieau locu dupa rangulu barbatului séu tatalui loru. Dar' primul locu ilu are totudeauna conducétoriulu, alu duoilea Nunulu, si alu treilea Mirele. Assemenea si in sírulu femeiloru mai antaiu é conducétoriulu, apoi Nun'a si si apoi Mirés'a, chiar' si candu ar' fi de stare mai inferióre decâtu ceialalti. Dupa cununia se amesteca améndóue sírurile, si jóca in cercu asiá, ca fia-care barbatu isi are femei'a sa de-a-drépta, si totu de-a-drépta are fia-care june câte o fata de starea sa. Câte-ódata facu si figure in hora, formandu cerculu in triunghiu, patruunghiu, in form'a oului, séu alte figure, dupa planulu si desteritatea conducétoriului.

Afara de aceste jocuri, cari se jóca in serbatori si pe la festivitati, mai este unu altulu aprópe superstitiosu, in care jucatorii trebe se

fia în numărul neegale de șapte, nouă și unu-spre-diece. Ei se numesc *Calusieri*, și se adună odată într'unu anu, se îmbracă în vestimente cam ca femeile, pe capu 'și punu cununa împletită d'în foi de pelin și d'în alte flori; vorbesc în tonu femeiescu, și pentru că se nu se cunósca, își acoperu față cu velu alb. Toti pórta în mână câte-o sabie góla, cu care îndată ar' strapunge pe ori-cine ar' cutedia se le descoperi față. Acest privilegiu îl au consacrat prin usu d'în vechime; în câtu pentru unu omorú că acest'a nu potú fi trasi înainte judecatiei. Coducétoriulu se numesce *Staritiu*; alu doilea è primiceriulu (1), a carui sarcina este a întrebá pe staritiu, ce jocu poftesce se se jóce, și a spune apoi celorlalti jucatori în ascunsu, că se nu audia poporul numele jocului înainte de a'lu vedé cu ochii. Că-ci au preste un'a sută de figure, sarituri, și tacturi diferite, d'între cari unele atâtú de artificióse, în câtu cei cari le jóca pare că nici nu atingú pământulu cu picioréle, ci că sbóra și se pórta în aeru. Calusierii se jóca în dñele de la Înaltiare pèn 'la Rusalii; în acestu timpú ei ambla și percurgu tóte cetatile și satele, pururea jucandu și saltandu; și în totu timpulu nu se culça se dórma într'altu locu, decâtú numai sub coperisiulu besericeloru; că-ci déca s'aru culcă într'altu locu, iarú tormentá *strigóiele*, séu cumú le numescu ei *frumósele*. Déca se întelnesce o ceta de calusieri cu alt'a pe cale, elle trebe se se bata împreuna și cét'a invinsa trebe se faca locu la ceealalta. Apoi punu conditiuni de pace, dupa care cei invinsi remanu nóue ani suppusi la cei invingétori. Se întempla de în lupta remane mortu unulu séu altulu; în acestu casu nu incupe nici-o judecata, și nici judecatoriulu nu cercetéza dupa faptuitoriu. Care se primesce odată într'o ceta de calusieri, trebe se remana în aceea nóue ani, și în totu anulu se se presente la terminulu sciutu; déca nu s'ar' presentá vre-odata, atunci dñu ca are ból'a cea rea si'lu tormenta frumósele. Plebea superstitiósa crede că acesti calusieri au puterea de a vindecá bólele chronice. Modulu lorú de vindecare este acesta: Asternú la pamentu pe bolnavu, începú apoi sariturele lorú, și la unu tactu anume al cantarei îlú calca unulu dupa altulu de la capu pèn' la calcáie; în urma 'i șioptesce în urechia u-

(1) Mutulu Calusieriloru.

nele cuvente compuse anume de d nsii, si poruncescu b lei se  ssa d'in corpulu patientelui. Ac sta o repetu de trei ori in trei d ile; si de multe ori are effectulu doritu ; c  vindeca cu pu ina ostenéla celle mai grelle morburi, ce nu le-au potutu vindeca cei mai esperti medici cu artea loru. At tu de mare e puterea credintiei chiar să la omeni superstitiosi.

CAPU XVIII.

DESPRE DATINELE LA INCREDINTIARI SI LA OSPETIE

Dupa ce amu vorbitu despre unele datine si de natur'a Moldoveniloru, credemu ca vomu face lectoriului lucru placutu, déca vomu arretá in pu ine cuvente s  datinele ce observa ei la incredintiari (1) si la nunte.

Moldovenii isi casatorescu pre fiii loru la etatea in care concedu canónele bisericeii. Datin'a inse in tiéra este, ca feciorulu se'si caute nev sta,  r, nu parintii fetei se'si caute ginere : si   rus ne c  f t'a se'si c ra barbatu. Asi , déca unui june 'i place o feci ra, tramite la parintii ei starosti, cari se chiama *pet tori* de la cuventulu latinu *Petitores*. Ac sti-a c rca mai  nt iu pe de departe voi'a parintiloru fetei, că nu cum-va refusandu-le se patia rus ne; candu apoi vedu ca parintii n'ar fi in contra de a'si d  f t'a, atunci mergu cu toti consangeni mirelui la cas'a fit rei mirese, si cellu mai de frunte d'in ei, care se numesce Staroste, tiene o scurta cuventare, prin care cere f t'a. Cuventarea ac sta   mai in totu loculu asemenea, 'pentu aceea o transcriemu ac  precumu urméza : «Mai marii nostri, «mosi s  stramosi, amblandu la venatu prin codri, au datu de tiér'a acést'a in care traimu si noi acumu' si ne nutrimu si ne delectamu «cu laptele si cu mierea ei, Asi  la esemplulu loru, s'a indemnatu si «maritulu boiaru N.N. de au mersu la venatu prin campi, prin codri si «prin munti, si au datu de o caprióra, care fiindu rusin sa si onesta, «n'a statu fa ie cu elu, c a fugitu si s'au ascunsu in culcusiurile sale.

(2) Logodne. Trad.

« Noi venindu totu pe urm'a ei, ne-au adusu in acésta casa. Deci « dumneavóstra trebe se ni-o dati, séu se ne aretati in cotro a fugitu acésta caprióra, pe care noi cu atáta ostenéla si sudóre o amu « urmaritu prin paduri si prin campii ». La aceste mai adaoge oratoarele anca alte allegorii si metafore dupa cumu se pricepe. Parintii néga mai antaiu, cà ar' fi intratu in casele loru venatulu ce'lu cerea; póte i-au ratecitu urm'a, si se va fí ascunsu unde-va in vecini. Petitorii insistu se li se arrete capriór'a. Atunci parintii le aducu inainte o féta betrana si urita, imbracata in vestmente sdrantióse, si 'i intréba, déca ast'a este capriór'a pe care o cauta? Petitorii respundu: « Nu; nu este ast'a. Capriór'a nóstra are perulu galbinu cá aurulu, « ochii ca ai sioimului, dintii cá margelele insírate, buzele mai rosie « cá cirési'a, trupulu cá o leonina, peptulu cá de gansc'a, grumazii « cá de lebeda, degete mai fine decátu cér'a, faci'a mai stralucitória « decátu sórele si decatu lun'a ». Si déca parintii totu néga, cà n'au vediutu pe la ei acea caprióra, atunci petitorii respundu, si dîcu; « Căinii nostri scin urmari fórté bine; ei nici o data nu ne-au insie- « latu; si chiar' acumu ne-au datu sémnele cele mai invederate, cà « aici trebe se fia ascunsa capriór'a pe care o cautamu ». Dupa aceea 'i amerintia, cà déca nu o dau de vóia buna, voru intrebuintiá arm'a si o voru luá cu puterea. Atunci parintii mergu si a' lucu fét'a, imbracata frumosu, dupa starea si averea loru. Petitorii vediendu-o, indata striga: « Ast'a este capriór'a cea dorita »!

Dupa aceea chiama unu preotu, séu déca acest'a este impiedecatu cu alte ocupatiuni, tramitu si chiama pe cei mai betrani d'in vecini, si in presentí'a acestor'a mirii schimba inelele. Apoi parintii ducu fét'a numai decátu inderetru, si éراسi o ascundu. Reintorcéndu, se punu cu petitorii la més'a asternuta, si nu se ridica mai inainte de a se defige diu'a cununiei. É de observatu, cà déca mirii sunt feciori de boiariu, nici incredintiárea, nici cununi'a nu se póte face fara de consensulu Domnului si fara de attestatu de la episcopulu; pentru cá de o parte se nu se intemple casatorii oprite de legile divine si bisericesci, ér de alt'a, cá se nu se unésca mai de aprópe prin acésta legatura, multe familii boieresci, fara de invoirea Domnului. Dupa ce s'a defiptu diu'a cununiei, luni inainte de acésta

dî, dupa sta. lyturgia, mergu rudele atâtu la cas'a mirelui cătu si la a miresei, aducu musicantii d'in locu, cari raru potu se fia altii de cătu țigani,^x si' si petrecu că in familia la cantarile si music'a lautariloru. Dupa ce se redica mės'a si se termina petrecerea, fetele si alte femei ce sunt la casa, incepu a cerne farin'a care este se fia pentru ospetiu, pentru aceea se si dîce acės'ta *diu'a cernutului*. Déca mirele si mirės'a sunt d'in acellasiu satu séu orasiu, séu déca casele loru nu sunt mai multu de dóue trei dîle departe un'a de alt'a, atunci ospetiulu nuntei incepe d'in joi'a imediatu urmatória in amendóue locurile, si tiene pênò sambata. Dumineca se aduna tote consangeni si cumnatii mirelui, că se aduca mirės'a, si tramitu inainte colacari, se spuna ca vine mirele. Cei cari sunt adunati la mirésa, pazescu in drumu si cauta se 'i prinda înainte de a ajunge la cas'a miresei. Colacarii, pentru că se nu li se intemple un'a cá acés'ta, isi ieau totdeauna a cai fórte iuti. Ér' de se intempla ca se 'i prinda, déca sunt ómeni de conditiune mai inferióre, 'i léga vertosu si fara crutiare si 'i punu intorsi pe calu, ér' déca sunt ómeni mai de frunte, numai catu 'i ieau impregiuru consangeni miresei, si 'i ducu la cas'a ei, cá si cumu 'iaru duce in captivitate. Ajungendu colacarii aici, 'i intréba, ce cauta, ce vreu, éra ei respundu că suntu tramisi se declare bellu, si óstea va sosi indata cá se ia cetatea. Dupa ce au dîsu acestea, i poftescu in casa, si 'i facu se bea câte-va pahara mari de vinu, apoi asia ospetati bine 'i tramitu inapoi insoçiti de câti-va ospeti de ai miresei. Candu vedu acesti-a ca vine mirele, lasa pe colacari, adresandu-le infruntari, si se intorcu fug'a catra casa. Déca cei ce insoçiescu pe mire potu se alerge dupa ei si se 'i prinda, 'i léga si ei aspru fara crutiare, si asiá 'i ducu cu sine pên' la cas'a miresei. In urma dupa ce au ajunsu aici toti ospetii d'in amendóue partile, se intrecu cu alergare de cai, punendu-se premiu pentru cellu care va remané victoriosu. Premiulu intre cetalianii mai pucinu avuti este marama fórte frumosu cusuta, ér' intre cei mai avuti, una bucata de panura pretiósă ori pansa de metasa. Mai antaiu se tramitu ómeni inainte, cá se puna semne pênò unde se alerge, apoi unulu striga si dà semnu de plecare : atunci cei cari se credu a avé cai mai buni, dau pinteni si pleca. Cellu care au ajunsu mai

ântâiu, se declara invingătoriu, si priimesce premiulu d'in partea miresei, ér la calulu seu se pune o cununa de flori impletita fôrte frumosu. In urma sér'a, dupa rugatiunile vesperline, mirii imbracati câtu se pôte mai elegantu, mergu in biserica pentru a priimî st. cununia. In midi-loculu besericei se aterne unu covoru, pe care mirele sta de-a-drépt'a, ér' mirés'a de-a-stang'a. Sub picióre, unde sta mirele si mirés'a, se punu atâtu la unulu câtu si la altulu, galbini, séu lei déca sunt d'in classa de plebei, cá unu semnu 'ca ei nu cauta la lume. cì tóta marimea ei o calca in picióre. Langa ei la spate stau nunulu si nun'a, tienendu duóe facii assemenea de lungi, de gróse si de grele. Intr'aceea preotulu dice rugatiunile cununiei si schimba inelele miriloru de câte trei ori; apoi dupa ce le-a pusu cununele, 'i pórtá si 'i intórce pe la icóne ca intr'unu dantiu, ér' chorulu canta tropariulu usitatu *Isa'a dantiuiesce*. Pre candu se facu aceste, consangeni cununatiloru arunca bani merunti, nuci si hemeiu uscatu la cei ce stau prin pãgiuru, ca prin simbolulu acestor'a se arrete, cá nu ceru de la Dumnedieu, datatoriulu de vietia, de câtu timpuri fecunde in nuci si in hemeiu, ér' cellelalte avutii si placeri alle lumei tóte trebe lapedate. In urma preotulu dá la amenduoi tinerii pane intinsa in miere, cá se guste de câte trei ori, in semnu de amóre perpetua si unire nedespartîta; dara preotulu ca se destepete risulu óspetiloru cu ocasiunea acestei festivitati de bucuria, vrendu a dá panea in gura la insuratiei, 'i amagesce si 'i face se casce gur'a de trei ori, pênô a-i lasá se o imbuce.

Dupa ce s'a terminatu ceremoni'a cununiei, se intorcu cu totii in ordinea in care au venitu, érási la cas'a miresei, si punu pe faci'a ei unu velu de metasa subtîre rosia, acátiandu-lu pe capu cu duóe sagetielle, pe cari apoi fratii si consangeni miresei le batu in parete la capulu tineriloru atunci candu este se merga mirés'a la culcate. Se óspeta, manca si beu pênô catra trei óre dupa mediulu noptiei. Dupa ce trece acésta óra, bucatarii aducu pe mésa unu cocosiu friptu cu pene cu totu; unulu d'in ei se ascunde sub mésa, si cantandu ca cocosiulu, anuntia cá se revérta de diua. Ospetii atunci daruiescu câte-ceva bucatariloru, si se redica de la mésa; ér mirele cu mirés'a de-a-drépt'a, stau amenduoi in midi-loculu casei; unu scriitoriu ce-

tesce cu voce clara catalogulu despre dote; apoi tóte aceste, ce mai nainte erau puse intr'o camara la vederea tuturilor, se incarca pe caru si se trasportá la cas'a mirelui. Dupa aceea avocatulu séu fratele de mirésa cere in numele ei ertatiune de la parinti, memorandumu-le nascerea, crescerea si alte bine-faceri ce avú ea de la dènsii, le multiamesce pentru tóte, si le cere binecuventarea. Parintii, séu ei in persóna, séu prin altu interprete, le dau binecuventarea, rugandu pe Dumnedieu si pe angerulu pazitoriu cá se le dea ambiloru casatoriia móre matrimoniale si patu immaculatu; apoi le dau se bea paharulu de despartire, care se numesce *paharu de cale alba*, si-i dimittu in pace d'in cas'a loru. Candu vreau mirii se ésa pe usia d'in casa, fratii, séu in lips'a loru, unchii miresei le stau inainte cu sabiele scóse, si punendu-se curmezisiu in usia, le oprescu esirea. Atunci mirele se rescumpera, daruindu-le unu calu séu altu ce-va ce are la indemána. Esindu d'in casa, mirés'a se pune numai singura cu mam'a séu cu o sora a mirelui intr'unu caru, pentru ca nu é iertatu se duca cu sine nici servu nici servitóre d'in cas'a parintésca; si asia urméza dupa carulu barbatului seu care merge inainte. Ajungëndu la cas'a mirelui, mai desiérta vre-o câte-va pahara cu vinu, si apoi nunii introducu pe miri in cas'a de dormitu. Mirele pazesce fórté tare cá parintii miresei in diu'a urmatória se nu afle ceva despre fii'a loru. Câ-ci ei, a trei'a di dupa nunta, cu toti consangeniul loru, trebe se mérga la mirésa cá se o védia, care se numesce *calea mare*, d'in cauza ca de aici póte se resulte pentru ei séu multa onóre séu multa rusíne, dupa impregiurari. Si anume, déca fii'a loru a fostu vergura, nu numai ca tóte sunt bune, dar' se primescu cu mare onóre si 'i óspeta cu mésa cátu se póte de splendida; si candu se aduce a dou'a mancare pe mésa, se aduce totodata pe unu blidu si comesi'a miresei cu semnele verguriei, si o arréta pre la toti, dandu fia-care câte-unu daru micu. Dar' acést'a se face numai între plebei; éra între onoratori se arréta numai la soclu. Ér' déca mirés'a n'a fostu vergura, atunci mirele a dou'a di chiama pe toti consangeniul sei, si le spune ca mirés'a sa a fostu *necurata*; asiá numescu ei pe celle gresíte. Apoi cauta unu caru d'in celle mai stricate, punu curelele celle mai rupte, si dupa ce vinu parintii mî-

resei, 'i inhama in locu de cai, pe mirésa o punu in caru, si 'i facu prin batai se o traga singuri péné acasa cá pe o meretrice, si nime nu póte sè le faca vre-o pedeca pe cale séu in drumu ; ér' déca ar' cutediá cine-va se elibere pe parinti dela acésta greutate rusínosa, atunci unulu ca acesta pre langa bataia se mai pedepsesce de catre judecatoriulu locului cá unu calcatoriu de legile si de consvetudinile tierrei. Dotea o tiene mirele tóta pentru sine; si déca a facutu spese cu ospetiulu, judecatoriulu i le adjuceca pe tóte, si parintii carii nu si-au pazitu fét'a sunt obligati a i le plati. Asiá isi batu jocu de bietii ómeni intre tierrani; dar' intre nobiliori nu se urméza asiá; ei isi pazescu mai strictu fetele decâtu cá se li se póta intemplá usioru vre-o rusíne; si déca totusi li s'ar intemplá, si parintii ar' intielege ca fii'a loru n'a fostu vergine, atunci suplinescu castitatea fiei loru cu dote mai mare, dandu mirelui sate séu bani mai multi; séu, ne-multiamidu-se ginerele cu nici-unu pretiu, isi ieau fét'a si o ducu acasa, ér' lui ii dau voia a se casatorì d'in nou.

Candu se intempla de insusi Domnulu é nunu, atunci ospetiulu se tiene in curtea domnésca. Mirele primesce daru de la Domnu unu calu si o pelaria assemenea cu a Domaului insusi. La mésa siede pururea de-a-drépta Domnului cu pelari'a pe capu si curtenii 'lu servescu cá si candu ar' fi insusi Domnulu. Candu merge la beserica, séu se întórce acasa, ilu petrece cá pe Domnu tóta music'a moldovenésca si turcésca. A trei'a dí merge d'impreuna cu mirés'a la Domnu si la Domna cu daruri, si le multiamescu pentru marea onóre ce le-au facutu.

CAPU XIX.

DESPRE CEREMONIELE DE INGROPATIUNE LA MOLDOVENI

Moldovenii isi ingrópa mortii dupa legea si ritulu bisericeii orientali.

Indata ce móre cine-va, 'ilu spala cu apa caldutiá; si péné a nu intiepení trupulu, ilu imbraca cu vestmentele celle mai nuóe si mai bune ce le-au avutu, si apoi ilu punu pe o bara si'lu asiédia in midi-

loculu casei séu in tinda. Cadavrulu nu se ingrôpa indata in diu'a cea d'ântâiu, cî astépta pênô a trei'a dî, cá nu cumu-va se ingrôpe de viu pe vre-unu morbosu, care numai a lesînatu. La ingropatiune se chiama vecinii prin sunetulu clopoteloru; si'si arreta si ei dureea ce o simtu impreuna cu consangeniî mortului. Sosindu diu'a immormentareî, se aduna toti vecinii, si ascultandu rugatiunile preotului petrecu pe mortu la biserica, mergêndu preotii inainte si dupa ei consangeniî defunctului. Dupa terminarea ceremonieloru sacre, ilu ingrôpa in cimiteriulu besericeî.

Ér' déca mortulu a fostu oficiariu in militia, 'i imbraca caii in panura négra, si de-a-supr'a loru punu vestmentele celle mai pretiôse ce le avuse defunctulu. Inaintea cadavrului ducu o sulitia, de care spendiura o sabia nuda cu manunchiulu intorsu; ér' de amenduôe partile mergu vre-o câti-va soldati imbracati cu pancere si coifuri. Ochii cailoru 'i fréca cu sucu de cépa séu pravu de pusca, ca se se arrete cá candu ar' plange si ei, cá si ómenii, mórtea domnului loru. Déca móre unu boiariu, cadavrulu lui ilu petrece si Domnulu cu tóta pomp'a sa de curte; si déca defunctulu a fostu unulu d'in cei mai mari boiari, atunci ducu inaintea lui semnele boieriei sale pênô la grôpa. si apoi le ducu éraşi inderetu si le punu in spatariá séu in divanu; dar' scaunulu si loculu lui remane desiertu cellu puçinu trei dîle.

Doliulu nu este la toti assemenea. Candu móre unu tierranu, fiîi lui trebe se amble siese luni cu capulu descoperitu m̃acar de ar' fi in midi-loculu iernei, si trebe se'si lase a le cresce perulu si barb'a, in catu de ar' trebuî se faca caletoria ori câtu de lunga, nu le este permisu se'si puna pe capu nimica. Totu asiá urmau mai de multu si nobiliorii in patru-dieci de dîle; dar' acumu s'au lasatu de acésta superstitiune, si pórtá numai vestimente de doliu, si'si lasa perulu in josu. Candu móre fratele vre-unei fete de tierranu, ea taia ceva d'in perulu seu si pune la crucea dela capulu mormentului, pazindu unu anu intregu cá se nu cada séu se 'lu iea cine-va; in casu candu s'ar' intemplá un'a cá acést'a, ea pune d'in nou alta legatura de peru. In generalu, mai in tôte sambetele intr'unu anu intregu mergu la mormenturi si 'si plangu pe mortii loru. Cei mai avuti isi conducu femeî bo-

citórie, cari canta mai multe versuri de doliu, arretandu miseri'a si vanitatea acestei vietii. Éca aci unul d'in aceste versuri, cari mai tóte incepu assemenea :

A lunei, cantu cu gele,
Cumplita viétia,
Cum se rupe si se taia,
Cà cumu ar' fi o atia. etc.

Dupa aceea, cá si cumu mortulu ar' fi viu, ilu intréba de multe lucruri, si prin prefacere d'icu, ca i s'a uritu de lumea acést'a si nu vre se le dea respunsu. In urma 'lu facu cá si candu s'ar' fi ostenitu de alátea rugaminte alle consangeniloru sei, si erumpe in câte-va cvente, dicéndu si arretandu-le : ce au se faca si de ce au se fuga ; si spunendu-le totu odata, ca deaci inainte nici va mai vorbi cu densii, nici se va mai întórce la ei, cá-ci a inceputu a gustá d'in placerile paradisului, care le-a preparatu Dumnedieu serviloru sei celloru credintiosi. Si alte de aceste vaieraturi de femei guralive.

PARTEA A TREI'A

ECCLESIASTICA SI LITTERARIA

CAPU I.

DESPRE RELIGIUNEA MOLDOVENILORU.

Negligenti'a celloru ce au fostu mai inainte de noi, ne-a lasatu se nu scimu spune cu certitudine, ce religiune au avutu locuitorii vechi ai Moldaviei, inainte de a resari lumin'a adeverului si in tierr'a n'ostra. Déca inse vomu voi se credemu, ca vechii Daci se tragu de la Sciti, ceea ce afirma in comunu toti istoricii pe câti noi cun'oscemu, atunci nu va suná p'ote curiosu deductiunea, ca si Dacii s'au inchinatu totu la acei idoli, la cari spunu chronicele rusesci ca s'au inchinatu celalealte pop'ora scitice; precumu sunt : *Peruna*, dieulu tuneleloru ; *Volos*, dieulu animaleloru ; *Pochvist*, dieulu aerului ; *Lado*, dieulu veseliei ; *Cupalo*, dieulu secerisului ; si alti asemenea idoli, precumu *Osiado*, *Chorsa*, *Dasiuba*, *Striba*, *Semargle* si *Mocosa*. Romanii anca, pre cari nici unu poporu nu i-a intrecutu in superstitiuni, se vede ca dupa ce au ocupatu Daci'a, nu numai ca n'au stersu cultulu vechiu alu idoliloru, c' anca au mai adaosu si pe alu loru propriu. Se vede acést'a pré usioru si de acolo, ca Romanii de câte-ori suppuneau vre-o tierra n'oua, totdeauna aduceau olocauste atátu idoliloru sei catu si celloru ai poporului pe care l-au invinsu ; ba anca, dupa ce au suppusu Egiptulu, acestu léganu fecundu alu idololatriei, au luat de aici cu sine mai multi idoli, i-au transportatu la Roma, si s'au inchinatu loru. Mai adaoge ac' si acea opiniune comuna tuturoru cari erau plecati spre idoli, ca nu numai fia-care

tiéra, dar' si fia-care familia 'si avea larii si dieii sei tutelari , despre cari credea ca 'i au grige si o pazescu de tóte ; si care nu 'i imblândiesce prin victime , nu pôte nici se domnésca fericitu tiérr'a , nici in cas'a sa se traiésca in pace.

Candu a incetatu superstitiunea paganésca in Moldavi'a, si candu acésta gente a primitu legea ărestinésca , nu se pôte demonstrá cu nici-unu documentu claru si evidente alu istoriciloru. Ci se da cu parerea, cá numai sub *Constantinu cellu mare* a inceputu a se introduce in Daci'a cultulu publicu alu religiunei ărestinesci ; cá-ci sub *Constantiu*, fiulu lui Constantinu cellu mare, amenduóe Daciele 'si aveau episcopulu loru, precumu ne spunu actele Sinodului dela Sardi'a.² Se pôte inse ca multi si cu multu mai inainte se voru fi plecatu prin cruntele invetiature alle martiriloru , a urmá stégulu lui Christu. Dar' asta-di tóta natiunea moldava se tiene de biseric'a crestina orientale. Tiene tare la capulu credintei ; face totu ce'i comanda, si nimicu ăe'í opresce beseric'a. Vre-unu ereticu, séu vre-o erezia nu s'au arretatu nici-odata in Moldavi'a, si cu atátu mai puçinu s'a potutu incuiba. Póte pentru ca acésta gente nici-odata n'a voitu se priimésca theologi'a scolastica, nici doctrinele sofisticé alle Dialecticiloru , ci a creditu ca Evangeliulu in simplitatea sa, si invetiaturele SS-loru Parinti sunt de adjunsu si fara schóla pentru mantuirea sufletului. Moldoveniloru nu le este nici-o lege mai urtta cá a Romei , de si mai toti Ungurii cei supusi loru professédia acea lege si isi au episcopulu loru la Bacau. Cá-ci ei dîcu , ca tóte cellelalte eresii sunt cunoscuté prin sine insi-le, si pré usioru se pôte intielege in ce se despartu dela adeverat'a beserica crestina ; dar papistii sunt cá lupulu in pelle de óie ; ei acumu numescu frati pe cei de biseric'a orientale , acumu le dîcu ca sunt schismatici séu akéfali, adeca fara capu , fiind-ca nu recunoscú pe Papa de capu visibile alu bisericéi ; ba cate-odata 'i numescu si eretici ; de unde urméza ca poporulu nu pôte se cunosca adevérule d'in falsu , nici se se pazésca de veninulu loru. Asiá , cá se o spunemu numai cá prin trecatu, aversiunea Moldoveniloru contra a ori ceneoterismu se esplica prin constanti'a loru cu care tienu la biseric'a orientale. Cá-ci toçu omulu care a invetiatu istori'a bisericésca, scie,

ca Transilvani'a si Ungari'a , unde au locuitu patriotii nostri inainte de descalecarea lui Dragosiu , nici-odata nu s'au tîenutu de scanulu Constantinopolei, ci totdeauna de scaunulu Romei , prin urmare si locuitorii acelloru tieri au fostu fii ai besericeii apusului, pînô pe timpulu candu au petrunsu si la ei eresurile fui Lutheru si Calvinu. Candu a descalecatu Dragosiu in Moldavi'a, cei cari au venitu cu elu, si-au tîenutu religiunea care au avutu-o mai inainte ; cîci nicairi nu se dîce ca ei ar' fi perasitu bisericii'a apusului, si ar' fi trecutu la bisericii'a resaritului ; de unde se vede ca totu acea invetiatura a fostu pe acellu tîmpu in bisericii'a apusului, cî si in bisericii'a resaritului, si ca pe acellu tîmpu si in occidentu a domnit u acea beserica care domnesce asta-di numai in orientu ; prin urmare se vede ca nu orientulu, ci occidentulu a caditu cu tîmpu dela adeverat'a credintia a lui Christosu. Ci se lasamu acestea, si se venimu la lucrulu de care ne ocupamu.

Moldovenii tîenu si dîcu Credeulu asiá precumu l-au facutu SS-tii Parinti in sinodulu dela Nicea, éra adaogirea papista «*Si dela fiulu*», o lapeda cu totulu. Despre purcederea santului Spiritu credu aceea, ce dîce Christosu la St. Ioan Evangelistulu. Precumu apoi nu admittu purcederea «*si dela fiulu*», fiindu ca nu se dîce acést'a nicairi in s-ta Scriptura , asiá nu admittu nici formul'a introdusa de Palama, care dîce : «*dela Tatalu singuru*». Professéza siepte sacrameinte. Liturgi'a o tîenu dupa cartea SS-loru Parinti *Vasile cellu mare* si *Ioanu Chrisostomulu*. Cuminecatur'a o facu cu pane dospita, si se cumineca sub amenduóse formele, adeca atátu a panei cátu si a vinului. Icónele santiloru le veneréza, dar' nu cioplite, ci zugravite, si dîcu ca numai lui Dumnedieu se cuvine a se inchiná. Despre santi credu, ca ei n'au ajunsu anca la fericire perfecta, ci o astépta d'impreuna cu St. Pavelu pînô la diu'a cea de pe urma, adeca , pînô la diu'a judecatiei ; intr'aceea inse, ánimele loru pline de sperantia si credintia, simtu fericire si bucuria nespusa, in cátu, in considerarea meritului loru , nu le lipsesce nimica. In cátu pentru purgatoriu , Moldovenii nu 'lu admittu ; credu totusi ca peccatele celle mici se pot u ierá si dupa mórte prin rugatiunile bisericeii si prin elemosine. Sant'a Scriptura o au in beserica dupa traductiunea celloru siepte-

dieci de santi interpreti; vulgat'a si ori ce alte traductiuni le lapeda. Posturi tienu du6e dñe in septemana, Mercuri si Vineri, si alte patru pe anu in anumite timpuri. In postulu St. Mariei, care este in primele dñe alle lunei lui Augustu, se abstienu si dela pesce. Sunt unii mai superstitiosi, cari nu manca nici Luni-a carne, si 'si maf facu ei singuri si alte posturi, precumu la dñele SS. Atanasie, Georgie si Dumitru. Sunt apoi unele muieri, cari de si nu se facu monache, totusi punu votu a nu manca carne in tota vieti'a loru.

De altminterea, precumu in alte tieri unde anca n'au ajunsu lumin'a culturai, asiá si in Moldavi'a poporulu mai de josu este forte inclinat u la superstitiuni, si nu s'a spalatu anca cu totulu de rugin'a sa cea vechia. Asiá, la nunte, la ingropatiuni, si la alte dñe anumite de preste anu celebréza in versuri si in cantari nisce divinitati nescocite, si cari mirósa a cultu vechiu in Daci'a. Asiá suntu : *Lado Mano*, *Dñ'a*, *Dragaic'a*, *Doin'a*, *Heoile*, *Stah'a*, *Draculu d'in vale*, *Ursitele*, *Frumósele*, *Sánzienzele*, *Joi-Maritiele*, *Papalug'a*, *Kiraleis'a*, *Colind'a*, *Turc'a*, *Sburatoriulu*, *Média-nopte*, *Strig'a*, *Pricoliciulu*, *Legatur'a*. *Deslegatur'a*, *Farmeculu*, *Descanteculu*, *Vergelatulu*, si altele de acestea.

NOTA

LADO ET MANO, numele acestoru diei le invóca matrónele mai alesu la nunte; de unde se póte deduce ca sub acestea se intielegu *Venus* si *Cupido*, patrónele amorului nuptiale.

DINA, pare a se derivá d'in cuventulu *Diana*. Dar' raru se intrebuintéza in numeralu singularu, ci de comunu numai in numeralu pluralu, *Dinele*; si dicu ca sunt nisce vergine forte frumóse, si incele datátorie de frumusetia.

DRAGAICA. Sub acéstá numire pare ca se intielege *Ceres*. Că-ci pe acellu timpu alu anului candu inceptu a se cóce semanaturele, se a-luna la unu locu tote fetele d'in satele de prin pregiuru si alegédu pe cea mai frumósa si mai robusta, 'i dau numele de *Dragaica*; apoi cu ea inainte, mergu printre semaneturi, si-i facu o cununa impletita de spice, i-o punu pe capu, o mai infrumsetiéza cu multime de carpe in tote colorile, si-i agatia de mani chieile de la siurile loru. *Dragaic'a* in acestu modu infrumsetiata, cu mânele întinse si cu cârpele espuse ventului, că si candu ar' sburá, întórce catra casa, si cantandu si saltandu merge prin tote satele feteloru câte o au insoçitu; acestea urmandu'i, in cantece destulu de frumóse. o numescu sor'a si superiór'a loru. Tóte fetele tierraniloru d'in Moldavi'a nisuiescu forte multu la acésta onóre, de si canteculu loru tiene, ca acea féta care representa pe *Dragaica*, nu póte se se marite péné dupa trei ani.

DOINA. É probabil ca Dacii au datu acestu nume lui *Marte* si *Bellonei*, cá-ci se pune la inceputulu tuturor cantariloru referitórie la fapte bellice, si servece de textu in preludiulu cu care 'si incepu Moldovenii cantarile loru.

HEOLE. Acestu cuventu ilu intrebuintiéza Moldovenii in cantarile de doliu, dar' nu cá semnu de exclamatiune, ci cá si candu ar' voi se indigite prin elu o anumita persóna.

STACHIA. Dícu ca ar' fi o femeia de statura gigantica, care pazesce casele celle vecihi si parasite, dar' mai alesu edificiele construite pe sub pamentu, si tesaurulu ascunsu.

DRACULU D'IN VALLR. Asià numescu spiritele necurate, despre cari credu ca locuiescu in ape.

URSITELE. Aceste le credu a fi dóue vergini, cari sunt de faéie le ori-ce nascere de copilu, si-i impartu, dupa voi'a loru, daruri atátu sufletesci cátu si trupesci, spunendu de mai inainte tóta fericirea séu nefericirea ce are se intimpine copilulu in totu cursulu vietiei sale.

FRUMÓSELE. Despre aceste tienu cá sunt nisce nimfe de aeru. cari adesu se inamóréza in feciorii cei tineri si frumosi. De aci, candu pe unu tineru ilu lovesce o paralisia séu o apoplexia repentina, se dice cá renlu acest'a nu vine dela altulu. decátu numai dela *Frumóse*, cari schimbandu'si amóruulu in mania, isi resbuna asupr'a amantilorulu pentru nesupunerea loru.

SANZIENELE. Cuventu formatu d'in numele St. Ioan Baptistulu, e o dí ce se serbéza in onórea acestui santu; si dícu ca sórcle in diu'a acést'a nu merge cursulu seu linu, ci salta de cumu resare p'né ce apune. Tierranii adeca candu vine diu'a St. Ioan Botezatoriulu, se scóla cu totii inainte de reversatuln dílei, si cu ochi atintiti cauta la resarirea sórelui, si fiindu-ca ochiulu nu póte suferi indelungu lumin'a acést'a. ci incepe a vibra si a tremura, asià ei dícu cá tremurulu ce'lu simtu ei in sine inii, nu é alta decátu o saltare a sórelui, si voiosi de acésta vedere, éراسi se intorcu pre la casele loru.

JOI-MANICBLE. Asià numescu pre nisce femei, despre cari dícu, ca in Joi'a mare, care este inainte de Pasci, merge desdemanétia pre la tóte casele, si cauta focurile ce pe acellu timpu si in acea dí trebe se lía in tóte vetrele caseloru d'in Moldavi'a, si déca afla pe vre-o muieré d'in casa dormindu, o pedepsescu asià, ca o facu lnesia se incapabile de lucru preste totu anulu.

PAPALUGA. Vér'a, candu pentru seceta mare é periclu ca nu se voru face bucatele, tierranii Moldoveni ieau o fetitia care n'au ajunsu anca etatea de diece ani, si o inbraca cu camesia de frundie de arbori si de alte plante, si asià urmandu-i cellelalte copile si baieti de etatea ei. ambla cantandu si saltandu pre la vecini, si ori in catrau ar merge, betranele le ese in cale si le uda tornandu-le apa rece pe capu. Canteculu loru cu asta ocaziune este camu urmatoriulu: «Papalugo, sui-te la ceriu, si-i deschide «portile, si'i tramitte ploile, ca se créscá gránele, gránele-secarele, si meiulu si ma-laiulu » etc.

KIRALEISA. Acestu cuventu se deriva d'in exclamatiunca *Kirie eleison*, care o întrebuintiéza crestiniin in rogatiunile loru. In cinci Ianuariu spre diu'a de Botezulu Domnului lía care patre de familia face o cruce de lemnu si o imbraca pre cátu se pote mai elegantu cu pansa alba de metasa ori sirma. precumu 'i ajungu putcrlle, si apoi

dupa vespere, o pórta cá in processiune pe la tóte casele, urmatu de o multime de copii, cari repetu cátu se póte mai desu cuventulu *Kivaleisa*.

CALINDA. Correspunde cu Calendele vechiloru Romani; se tienu in dilele de inceputu alle fla-carui annu nou, si le observa totu moldovenulu, fla nobile fla plebeu, in diferite moduri si forme.

TURCA. Unu jocu, care se vede a fi inventatu in timpurile celle betrane d'in ura asupr'a Turciloru. In diu'a nasterii Domnului, punu la unulu o larva cá unu capu de cerbu, si 'lu imbraca cu unu sacu cusutu d'in pansa vergata, dar' lungu, in cátu nu i se vedu nici picioarele. Preste acesta incaleca altulu totu larvatu, facéandu-se cá si candu ar' fi unu betranu girbovu; si asiá, urmati de multime, mergu pe tóte stradele si pe la tóte casele. totu jucandu si chiuindu.

SBURATORULU. Dicu ca ar' fi unu teneru fórte frumosu in forma de naluca, care merge nópte la fete fecioare, si mai alesu la neveste tenere, si face cu densele tóta nópte lucruri necuviintóse, fara ca se'lu póta vedé cine-va, nici macar' cei ce pandescu dupa elu. Dar' noi amu auditu ca unii barbati mai cu inima si nefricosi au prinsu pe unii diei sburatori de acestia, si vediuandu ca si ei sunt cu corpu ca alte corpuri, i-au pedepsitu precumu au meritatu.

MEDIA-NÓPTE. Dicu ca é o naluca, care de la apusulu sórelui pén' la mediulu nop-tiei ambla pe la incrucisaturele cáiloru, in forma, acumu de unu animalu, acumu de altulu, si éراسi dispere.

STRIGA. Vine de la cuventulu grecescu *Strigti*; si la Moldoveni inséмна totu aceea ce a insemnatu la Romani : ó baba betrana, care are maiestri'a diavólésca de a omori intr'unu modu necunoscutu pe copiii cei de curendu nascuti. Mai multu domnesce acésta superstitiune la Ardeleni. Ei dicu ca, candu incepe a ambla strig'a, moru copiii in léganu, fara ca se fia bolnavi. Pentru aceea, déca au prepusu pe vre-o baba betrana, o léga de máni si de picioare, si o arunca in apa ; si déca se afunda, dicu ca é nevinovata ; ér' déca remane de asupr'a apei, atunci dicu ca é vinovata, si fara de a mai face alta cercetare, o arunca in focu si o ardu de viia, macar de ar' striga pèndó la cea d'in urma resuflare, reclamandu ca este nevinovata : nimicu n'o póte scapa de la sór-tea fáta.

TRICALIGULU (1). Este chiaru aceea ce se dice la Francesi *Loup garou*. Se crede cá ómeni prin arte magica se potu preface in lupi séu in alte animale selbatice, si potu lua chiar' natur'a acestor'a de a se arunca pe ómeni si pe vite, si a le face stricatiune.

LEGATURA. Este, dicu ei, o specie de farmecatura, prin care se póte face ca mirele se nu se póta impreuna cu mire'sa. Mai dicu ca totu prin acést'a facatura se potu opri lupii si alte fiare selbatice, de a face stricatiune in boi, oi séu alte animale.

DESLLEGATURA. Este contrariulu Legaturei; adeca vindecarea farmecaturei conjugali, ce amu dísu mai in susu, si care, precumu dicu ei, se póte face prin farmece mai tai decátu farmecuLu Legaturei.

FARMECULU. O specie de descantecu usitatu mai alesu intre tierrani, prin care muierile credu ca potu se atraga catra sine pe amantii loru, séu se faca se nebunésca cei ce le sunt uriti.

DÉSCANTECULU. O alta specie de descantare, prin care credu ca se póte vindeca ori

(1) In Munteni'a si Transilvani'a se djce Pricolicju.

ce morbu care nu é mortale. Voiu narrà aci unu casu ce eu l-amu vediutu insumi la cas'a parentésca. Camarasiulu cellu mare alu parentelui meu avea unu calu fórte frumosu si scumpu, pe care, fiindu la campu, l-a muscatu unu sierpe, si i se imflase acumu totu corpuhu, in câtu nu mai era sperantia cá se se póta vindeca. Chiamandu pe o femeia betrana cá se védia calulu si se'i descante, i dise acést'a : se mérga se caute unu isvoru, si se aduca de acolo câtu mai iute intr'unu vasu apa negustata de nime-ne. Vediendu betran'a ca Camarasiulu ambla se'si tramitta servitoriulu dupu apa, i dise : se mérga iute insusi elu, déca voiesce se i se vindece calulu. Camarasiulu asculta, si luandu unu vasu mare, merge si'lu aduce betranei plinu cu apa. Betran'a pronuntia nisce cuvente neintielese asupr'a apei, cá si candu o ar' santi, si apoi o dà Camarasiului se o bea tóta. Acest'a esecuta porunc'a descantatórei, de si cam cu greu, fiindu cà adusesse fórte multa apa. Dupa ce Camarasiulu a beutu ap'a, a vediutu cà calulu seu incepe a'si veni in fire, care mai inainte zacea mai mortu; dar' elu simtià ca se imfla, si'lu cuprindu dureri nesuferite. Atunci bab'a mai repete odata descanteculu seu, si intr'unu patrariu de óra calulu a fostu sanetosu, ér' camarasiulu a turnatu ap'a d'in sine, fara se 'i mai remana vre-o durere séu morbu. Amu cunoscutu éra o alta baba betrana, care a vindecatu in câte-va díle unu grasdu intregu de cai cu ráie, de si grasdulu cu caii erá in departare de trei díle de la ea, si numai pronuntiandu descantarile sale neintielese asupr'a perului de cai ce i se tramisese acasa.

VERGELATULU. Este o specie de divinatune, ce se face in noptea spre prim'a Ianuariu; Moldovenii adeca punu in acést'a nópte nisce vergelle in certa ordine, si credu cà in deminétia li se arréta totu binele séu reulu ce are se-i ajunga in decursulu anului. Totu acést'a o facu si prin linte, bobí, si óle, asiediate intr'unu modu cumu sciú ei.

NOTA. Büsching face la acestu capitolu urmatóri'a observare :

« Acestu capitolu merita unele observatiuni; imi lipsescé inse timpulu necessariu la acést'a. Anca si superstitiunea merita luarea a minte a filosofului si crestinului ; cáci ea póte se dea nascere la folosítorie cugetari. Pecatu cà principele Cantemiru s'au aretatu la acestu capitolu cá unu omu nu de totu scutitu de superstitiuni : dar ilu escusa timpulu si impregiurarile in care a traitu; si io nu mi-amu potutu permite a'i schimosi cartea prin prescurtarea acestui capitolu.»

CAPU II.

DESPRE HIERARCHI'A BISERICÉSCA.

In afacerile esterne alle bisericei in Moldavi'a , suprem'a inspectiune este pe langa Domnu. Elu are grige cá preotii atátu cu faptele câtu si cu invetiaturele loru , se correspundá precepteloru religiu-nei orthodoxe^x, si nici unulu se nu se abata de la calea adevérului, nici se ascunda inima de lupu sub pelle de óie, nici se negliga turm'a incredintiata pastorirei loru, séu se'i dea scandalu prin esemple rele.

In cele interne dispune Metropolitulu. Lui este incredintiata portarea de grige pentru suflete, cumu se le indrepte pe calea ce duce la ceriuri. Elu cá unu pastoriu credintiosu si servu vighíatoriu alu lui D-dieu, visitéza bisericele supuse lui, le pune episcopi, cari de sí n'au nici-o sciintia, dar' sunt plini de darulu spiritului santu ; si nimic nu intermitte d'in câte cugeta si vede cá sunt bune si de folosu spre pascerea si salutea oiloru sale. Dupa ce inse numerulu locuitoriloru Moldaviei s'a inmultitu , acèsta sarcina de Archipastoriu a parutu cu multu mai grea, decâtu cá se o póta portá unu singuru omu. Asiá pentru usiorarea lui, in Moldavi'a s'au asediatu trei scaune episcopesci, anume, la *Romanu*, la *Radautiu*, si la *Hussi*. Dar' cellu dela Radautiu si de la Hussi s'a datu numai titulu de episcopu ; ér' cellu de la Romanu s'a numitu Archiepiscopu , si i s'a datu voia cá in liturgia se puna mitra pe capu ; n'are inse nici-o jurisdictiune asupr'a cellorlalti collegi ai sei, cá numai in rangu este mai mare decâtu ei.

Dela fundarea scaunului mitropolitanu in Moldavi'a si pênô pe timpulu conciliului de la Florenti'a, metropolitii moldoveni se chirotoniau de catra patriarchulu d'in Constantinopóle. La acestu conciliu a fostu sí metropolitulu de atunci alu Moldaviei, unu omu simplu si pucinu deprinsu in santele scripturi, care s'a lasatu a se amegi prin promissiunile papei , cá 'i va dá alu sieptele scaunu impreuna cu alte onori, si a subscrisu tóte decretule minciunóse si captiósse alle acellui conciliu, de sí solii lui Alexandru cellu bunu Domnului Moldaviei, cari erau cu elu , au protestatu se nu subsciria. Dupa ce s'a şpartu conciliulu , elu n'a mai cutediatu a se întórce in Moldavi'a ; si Marcu Archiepiscopulu de la Efesu a tramisu metropolitu in Moldavi'a pe archidiaconulu seu , bulgaru de origine , dar fórte laudatu pentru pietatea si orthodoxi'a sa ; apoi fiindu-ca insusi patriarchulu dela Constantinopóle inca trecuse in partea adversariiloru, i-a comissu se mérga la patriarchulu de la Ochrida (1), cá se'lu chirotonésca acest'a. De la acestu timpu inainte si pênô la inceputulu seclului trecutu Metropolitii Moldaviei totu de la patriarchulu

(1) Acest'a este in Macedoni a, dar' nu è patriarchu, ci numai Archiepiscopu *Trad.*

de la Ochrida și-au cerut chirotonirea. Dar' după ce a urmat în scaunul domnescu Vasile Albanul, și a început a regulă lucrurile țării, ce ajunseră în cea mai mare desordine, parte prin neglijența predecesorilor săi, parte prin turburări intestinale: a primit o carte de la Partheniu, pe atunci patriarhul la Constantinopol, în care 'i scria următoarele: « Facem cunoscut și dam în « scire Mariei Tale, ca biserică moldava odinioară a fost suppusă « Bisericii Resaritului că Mamei sincere și binevoitoare a tuturor « creștinilor, și că metropolitul ei, că și toți ceilalți, priimele bene- « cuventarea lor de la ecumenicul scaun constantinopolitan. « Așa a rămas această câți-va secole, până în urma sub imperiul « lui Ioan Paleolog, pseudo-patriarhul Mitrofan a scris « decretul conciliului de la Florența, și prin acesta au adus în « suspiciune meritată pe anteiul și ecumenicul scaun al Con- « stantinopolei înaintea tuturor iubitorilor de biserică orthodoxă. « Dar' după turburările acestea, s'au stins îndată și auctori și in- « strumentele morbului pestifer, și sântă biserica a lui Dumnezeu « că mireasă immaculată a Mielului sânt, a fost restituită érasă în « pacea de mai înainte și în splendoarea sa cea veche; și deodată cu « această a încetat și ocasiunea sa și toate suspensiunile adverse. Așa « dar ne pare lucru greu și necuviințios, că biserică moldovenescă, « care a fost totu-de-auna unul din membri cei mai aleși și mai « de frunte ai bisericii catholice (1), acum se nu'si mai caute să « țină Mitropolitilor săi la scaunul cellui mai mare, ci la cellui mai « mic. Dreptu aceea, atât mediocritatea noastră, cât și întregu san- « tulu Sinodu, rogăm cu toată umilinta pe Mari'a Ta, că se bine- « voiesci a restitui membrul cellui mai nobile alu bisericii, érasă « scaunului cellui mai nobile, și se ordina, că Mitropolitul Moldo- « Vlachiei (așa numesc Grecii Moldavi'a) se'si cêra beneconventarea « că și mai înainte de la scaunul nostru ecumenic și patriarhal. « De sigur, această va fi întră laudă a lui Dumnezeu, și onoarea ma- « mei noastre a bisericii catholice ». Vasile Albanul convins de a-

---

(1) Acesta e atributul dat de Cantemir bisericii orientale ecumenice în textul latinesc. adică termenul adoptat în simbolul de la Nice'a. *Trad.*

deveru prin acésta scrisóre a patriarhului si a sinodului, a ordinaru cá de la acellu timpu înainte, metropolitii Moldaviei se ia benecuventarea numai dela patriarhulu de Constantinopole. Nu cu multu in urma apoi, totu sub domni'a acestui principe, tienendu-se la Iassi sinodu provincialu asupr'a iconoclastiloru si asupr'a altoru erezici d'in acellu seclu, s'a intaritu si decretulu de mai susu cu invoirea si subscriptiunea tutoloru patriarhiloru, anca si cu a patriarhului de la Ochrida.

De alminterea metropolitulu Moldaviei ocupa in biseric'a orientale una positiune singulare, ceea ce alti metropoliti nu o au. Elu, de si nu se numesce patriarhu, dar' nu este suppusu nici unuia d'in patriarhi; cá de si benecuventarea o ia de la patriarhulu d'in Constantinopole, dar nu se póte nici alege nici depune de cátra acest'a; si nici nu este obligatu, precum sunt toti ceilalti metropoliti se astepte psiful (1) de la marea biseric'a constantinopolitana; ci dupa ce l-a intaritu Domnulu in scaunu, trei episcopi ai Moldaviei celebréza punerea mániloru, si trimitu scrisóre la patriarhulu cu in-sciintiare, cumu-ca : «Cutare séu cutare s'au alesu mitropolitu prin «chiamarea si ajutoriulu spiritulu santu, ér' nu in altu modu ce ar' «depinde dela vointi'a omenésca; si este omu cu pietate, cu inveniatura si temetoriu de Dumnediéu.» Totu asemenea face sí Domnulu intr'o scrisóre particularia catra patriarhulu, si 'lu róga cá si cu binecuventarea sa se intarésca pe cellu nou-consacratu in dignitatea sa; iér' patriarhulu nici decumu nu 'i póte denega, ci se implinésce voi'a Domnului. Afara de aceea, metropolitulu Moldaviei este scutitu detributulu ce se respunde patriarhului de catra alti metropoliti sub titlu de «*Impartesire si ajutoriu*» (2); si nu é obligatu prin nici-o lege de a intrebá pe patriarhu despre lucrurile ce s'au facutu sau sunt de a se face in biseric'a Moldaviei : elu are aceeaasi libertate in biseric'a sa, care o are si patriarhulu dela Ochrid'a in dieces'a sa.

Dar' pre langa tóta acésta mare putere ce o are metropolitulu in

(1) Grece sculu, ψήφον care insemnéza *sufragiu*; ér aci insemnéza *ratificatiune, a-probare, intarire*. Trad.

(2) Grecesce : κοινότητος και βοηθείας. Trad.

Biserica, elu totusi nu p $\acute{o}$ te nici se puna nici se destitue pe episcopii sei. Acestu dreptu compete numai Domnului, elu singuru are se cerceteze vi $\acute{e}$ ti'a si eruditiunea candidatiloru la episcop $\acute{o}$ ia; singuru examina caus'a celloru cari sunt de a se destitu $\acute{f}$ si elu singuru le pronuntia sententi'a. T $\acute{o}$ te acestea si le-au rezervatu Domnii sie-si, $\acute{e}$ ra Mitropolitiloru au lasatu numai dreptulu de chiroton $\acute{i}$ a dupa can $\acute{o}$ nele apostolice. Si $\acute{e}$ ra si Domnulu, pre langa t $\acute{o}$ ta puterea absoluta ce o are asupr'a suppusiloru sei, totusi fara consensulu metropolitulu nu p $\acute{o}$ te se schimbe, se adaoge s $\acute{e}$ u se lapede nimicu in celle bisericesci. C $\acute{e}$ llu pu $\acute{c}$ inu, ac $\acute{e}$ st'a este regul'a; si ea a fostu tienuta de Domnii cei cu pietate. Dar' $\acute{d}$ eca Domnulu este unu dispretiui-toriu de religiune, atunci Mitropolitulu este detoriu a ven $\acute{i}$ in tribu-nalu, si cu legea in mana a confirm $\acute{a}$, s $\acute{e}$ u a indrept $\acute{a}$ sententi'a dom-n $\acute{e}$ sca; si Domnulu anca, c $\acute{a}$ crestinu bunu si amatoriu de dreptate, o primesce.

Episcopii gubernu diecesele loru in deplina libertate; ei punu preoti, si ei ii depunu in casu candu ar fi convinsi de vreo crima, fara c $\acute{a}$ cine-va se se p $\acute{o}$ ta oppune sententiei loru. Dar' pe egumeni si pe archimandriti nu'i potu nici pune nici destitui, fiindu-c $\acute{a}$ acestu dreptu compete numai judecatei domnesci. In delict $\acute{e}$ mai usi $\acute{o}$ re fia-care mai micu se judeca si se pedepsese de catre superiorulu seu; pe diaconu ilu judeca preotulu seu; pe preotu, protopopulu; pe ieromonachu si monachu, egumenulu s $\acute{e}$ u archimandritulu; pe protopopu, egumenu si archimandritu, episcopulu seu; pe episcopu, metropolitulu; pe metropolitu, Domnulu; $\acute{e}$ r pe Domnu, numai consciinti'a sa si Dumnedieu, carele a pusu pe Sultanulu c $\acute{a}$ instru-mentu se indrepte si se pedeps $\acute{e}$ sca c $\acute{a}$ te-odata pe Domni. In crime mai grave, cari sunt a se pedepsi cu m $\acute{o}$ rte s $\acute{e}$ u cu perderea darului santie niei preotii, ieromonachii si monachii stau sub jurisdictiunea episcopiloru sei; i $\acute{e}$ r' egumenii, archimandritii si episcopii potu fi pedepsiti numai de c $\acute{a}$ tr $\acute{a}$ domnia. Dar' si episcopii sunt delori, c $\acute{a}$ in casu candu vreunulu d $\acute{i}$ n cei ce i-au luat Domnii de sub juris-dictiunea loru, ar' committe ce-va contra can $\acute{o}$ neloru s $\acute{e}$ u vre-o alta err $\acute{o}$ re, se'lu arete Metropolitulu prin scris $\acute{o}$ re, care apoi asterne

caus'a la tribunalulu domnescu, in sensulu relatiunei venite dela episcopu.

Metropolitulu are pe anu dela fia-care preotu alu eparchiei sale câte dóue-sute de aspri si cate o pelle de vulpe séu de sderu ; iér' alta nu póte se pretinda nimicu ; si dela episcopi anca n'are nici-unu venitu, cì numai ce voru voi ei se'i dea. Episcopii au totu acela venitu d'in diecesele lor, cá si metropolitulu d'in eparchi'a sa.

CAPU III.

DESPRE MONASTIRILE D'IN MOLDAVI'A.

Tóte Mónastirile d'in Moldavi'a au aceeași institutiune, si tóte urméza regulele date de S. Vasilie cellu mare pentru monachi.

Mónastiri mari cu archimandriti sunt numai patru ; iór mónastiri mici cu egumeni sunt preste dóue sute, si mai pre atâte schituri, pe cari in diverse locuri le possuđu aceste mónastiri:

Mónastirile se impartu in *inchinate* si *neinchinate*. Cella, sunt dedicate séu la Ierusalem, séu la Muntele-Sinaia, séu la Muntele-Santu(1).

S'a prefacutu adeca in usu la moldoveni, ca unu Domnu séu unu boiaru órecare, candu vre se fundeze o mónastire, isi imparte tóta averea in parte egale intre fiii sei si intre mónastire, si atât'a lasa mónastirei, câtu unui fia-carui-a d'in copii; si pentru cá dupa mórtea sa nu cumu-va se se strice séu se se ruineze mónastirea, o in china la óre-care d'in mónastirile mai mari d'in locurile ce amu arretatu mai in susu. In urm'a acestei dedicatiuni archimandritii acelloru mónastiri sunt detori a vedé de mónastirea inchinata, si a portá grigé cá se aiba totdeauna monachi onorabili si cu portare buna; si érași de alta parte, lasa mónastirei inchinate numai atât'a d'in venitulul ei, câtu credu ca este necessariu pentru alimentarea si sustínerea fratiloru; totu ce întrece, se ia pentru necessitatile mónastirei cellei mari, si se tramitte acolo in totu annulu regulatu.

In mónastirile neinchinate fratiji sie-si isi ara, sie-si isi sémena, si isi secera; ei trebe se'si faca tóte; si in órele libere de la functiu-

(1) Muntele Athos, in Macedoni'a. Trad. rom.

nile spirituali se ocupa cu lucruri de mana, pe cari le prescrie egumenulu; cultiva viniile, agrii, gradinele, si stringu fructele acestor'a in folosulu M^onastirei.

T^ote m^onastirile dau pe anu unu anumitu tributu la domnia, dupa marimea si calitatea bunurilor ce posedu; dar' metropolitulu si episcopiloru nu sunt obligati a da nimicu.

De altumentrea toti sunt supusi la regulele santului Vasilie cu at^ota rig^ore, si sunt at^ot de scrupulosi, in c^otu mai bucurosi voru se m^ora de o suta de ori, de c^otu se puna in gur'a loru macar o bucat^oica de carne, chiar' si candu le-ar' ordina mediculu. D'in m^onastire nu essu nici-odata, de c^otu numai candu egumenulu ii tramite unde-va, s^eu d^eca si-au cerutu si au dob^enditu licentia pe vre-o c^ote-va dⁱle s^eu ^ore.^xEconomi'a casei op^orta cei mai betrani si mai vechi, cari in cursu de mai multi ani au datu probe indestulit^orie de moralitatea si integritatea loru.

In fine nu potemu se nu laudamu ospitalitatea ce se observa pe la t^ote m^onastirile d'in Moldavi'a. Ori-ce ^ospe ar' veni, fia crestinu fia evreu, fia turcu, fia arm^enu, nu numai ca au detori'a se'lu prim^esca cu t^ota bunavointi'a, cⁱ de ar' vr^e se remana unu anu intregu acolo, ei trebe, d'impreuna cu pe toti socii si vitele lui, se'lu tiena si se'lu alimenteze dupa puterile m^onastirei, cu t^ota on^orea, cu t^ota curtenirea si fara murmuru.

CAPU IV.

DESPRE LIMB'A MOLDOVENILORU.

Scriitorii nu suntu de un'a si aceeaasi opiniune despre originea limbei moldovene. Unii dⁱcu ca este o limba corrupta d'in cea latina, fara se fia imprumutatu ce-va si d'in alte limbe; ^er' altii tⁱenu ca se deriva d'in limb'a italiana. Vomu espune cu t^ota cand^orea argumentele at^otu alle unor'a c^otu si alle cellorulalti, c^a binevoitoriulu lectoru se p^ota ved^e unde este adev^eru.

Cei cari dⁱcu c^a limb'a latina ^e mam'a adev^erata a limbei moldovenesci, se razima mai tare pe urmat^oriele argumente :

1. C^a coloniile romane au fostu aduse in Daci'a cu raultu mai in-

nainte de a se strică limb'a latina in Itali'a prin irrupțiunile Gotiloru si ale Vandaliloru; că nici-unu istoricu nu arréta cumu-ca a-celle colonii s'ar' fi intorsu érase in Itali'a in timpulu candu domniau barbarii; că prin urmare limb'a locuitoriloru Daciei nu s'a potutu corrupe prin o limba care nu esistea.

2. Că moldovenii nici-odată nu s'au numitu italieni, precumu s'au numitu alti romani in multe locuri dupa aceea, si totu-de-a-una si-au tienutu numele cellu vechiu de Romani, nume ce erá comunu toturor locuitoriloru Italiei pe timpulu candu Rom'a erá cetatea a tóta lumea. Nici aceea nu obsta, că vecinii Unguri si Poloni 'i numescu Vlachi (1), că-ci ei dau acestu nume si Italianiloru; ne mai place inse a crede, că aceste popóra fiindu mai vecine cu Moldovenii, si prin urmare mai de-aprópe cunoscéndu-i, loru le-au datu mai ántáiu acestu nume, si apoi de la Moldoveni l-au trecut la Italiani, éra nu l-au luat de la Italiani cá se'lu dea la Moldoveni.

3. Dar' cellu mai tare argumentu le este, că in limb'a moldovéna sunt multe cuvante latine, cari in limb'a italiana nu se afla; si érași in limb'a italiana s'au introdusu multíme de cuvante, nume si verbe, de la Goti, Vandali si Longobardi, cari in limb'a moldovéna sunt cu totulu necunoscute.

Se ilustramu acést'a cu vre-o câte-va esemple :

<i>Latinesce</i>	<i>Italianesce</i>	<i>Moldovenesce</i>
Incipio	Comincio	Incepu
Albus	Bianco	Albu
Civitas	Citta	Cetate
Dominus	Signore	Domnu
Mensa	Tavola	Mésa
Verbum	Parola	Vorba
Caput	Testa	Capu
Venatio	Caccia	Venatu

Iér' cei cari vreu a derivá limb'a moldovana d'in limb'a italiana, dîcu asiá :

---

(1) Vlachi numescu polonii pe Moldoveni, éra ungurii Oláh, si totu ungurii numescu pe italieni Olasz. *Nota Trad. rom.*

1. Că are acelleasi verbe aussiliarie, *amu, ai, are.*

2. Articuli sunt assemenea in un'a ca si in cealalta.

3. Ca in limb'a moldava sunt unele cuvete cu totulu italianesci, precumu : *schiopu*, italianesce *sciopo*, latinesce *claudus*; *cercu*, italianesce *cercu*, latinesce *quaero* etc. ; si fiindu-ca aceste cuvete sunt cu totulu necunoscute limbei latine, asiá nu se potu derivá de aiurea, decátu d'in limb'a italiana.

Cei de prim'a opiniune respundu la acestea :

1. Adeveratu ca Moldovenii au acellea verbe aussiliari, dar' nu sunt italice, cì alle loru proprie.

2. Assemenea este si cu articlulu ; si in nici-o parte a cuventului nu differe mai tare limb'a moldovéna de cea italiana , cá chiar' in articlu. Italianulu pune articlulu inaintea numelui , ér' Moldovanulu totdeauna' a in urma. Asiá Italianulu dîce : *L'uomo, la moglie*, Moldovanulu *omulu, muierea*. Italianulu are numai *unu* articlu masculinu, in singulariu *il*, in pluralu *gli* séu *i*, si unulu femininu in singulariu *la*, in pluralu *le*. Dar' Moldovanulu are in singulariulu masculinu dóue articule *ul* si *le* ; unulu ilu pune dupa cuventele cari se termina in consonante, si cestalaltu dupa cuventele ce se termina in vocale; precumu : *omulu* lat. homo, *calulu* lat. equus, *scaunulu* lat. scamnum, *vasulu* lat. vas, *sierpele* lat. serpens, *canele* lat. canis etc. In pluralu punu articlu *ii* la cuventele ce insemnu lucru viu, precumu *caii, ómenii*, latinesce equi, homines ; ér' la lucrurile celle mórte punu articlu femininu *ele*, precum *scaunele, vassele* etc. In singulariulu femininu anca au dóue articule *é* si *a*, precumu *muieré, gain'a*, latinesce mulier, galina. Celle ce se termina in *é*, se forméza in pluralu in *ile*, precumu *muieré, muierile* ; ér' celle in *a*, in pluralu se facu in *ele*, precumu *gain'a, gainele*.^x

3. Póte fi adeveratu că sunt unele cuvete in limb'a moldovéna, cari se asséména mai multu cu limb'a italiana decátu cu vechi'a limba romana; dar' se póte presupune cu tóta probabilitatea , că acestea au remasu la Moldoveni de la Genuezi prin comerciulu cellu lungu ce l-au avutu cu acesti-a candu erau domni preste littoralele Márei negre. Că-ci asiá au primitu Moldovenii cuvete in limb'a loru sî de la greci, sî de la turci, sî de la poloni, dupa ce au inceputu a

avé dese negociatiuni cu aceste popóra. Asiá, pentru esemplu de la Greci :

Pédépsa, παιδευσis ;
 Kivernisire, κυβέρνησις ;
 Procopsire, προκοπή ;
 Azíma, ἄζυμον ;
 Blastemu, βλασφημῶ ;
 Drumu, δρόμος ;
 Fizma, πείσμα ;

Acumu, ca amu arretatu argumentele atátu alle unei câtu si alle celleilalte parti, ar' trebú se ne spunemu si noi opiniunea : care parte sta mai aprópe de adeveru. Nu cutediamu inse sa o facemu pentru-câ ne tømemu, nu cum-va amorulu patriei se ne intunece ochii si se trecemu cu vederea, ce luminele altor'a ar' poté vedé usioru. Pentru aceea lasamu binevoitoriului lectoru, cá se judece insusi. Noi ne indestu'limu a adaoge ací numai ceea ce díce Covatiu : «Trebe se ne miramu—díce elu—ca limb'a moldoveniloru si « a Valachiloru are mai multe cuvente latine de câtu italiene, de si « Italianii locuiescu asta-di acolo, unde a fostu odinióra locuinti'a Romaniloru. Dar' totusi póte ca nu é intru atátu de miratu ; câci Italianii si-au formatu limb'a cu multu mai tardú, dupa venirea colonielorú in Dacia ».

De altminterea trebe se observamu, ca sunt in limb'a moldava unele cuvente, cari nu sunt cunoscute, nici in limb'a latina, nici in celletalte dialecte alle popóralorú vecine, si care prin urmare póte ca au remasu d'in limb'a vechia dacica. Câ-ci nimicu nu ne impedece se credemu, ca coloniile Romaniloru in Dacia si-au luatú servitori d'in daci, séu ca remanendu óre-care fara femeia, s'a insuratu si si-a luatú muiere de sange dacicu. Si cu acestu modu a potutu pré usioru cá se se introduca si cuvente straine in limb'a lorú. Asiá sunt cuvintele : *ategiaru, padure, halesteu, (1) carare, graiescu, privescu, nimerescu, etc.*

---

(1) Halesteu este corruptu dein unguresce, Halastó, cuventu compusu dein Ial. pesce, si Tó. lacu, adeca lacu de pesce, pescuina, balta cu pesce. *Nota Trad. rom.*

De alta, precumu tóte limbele, asiá si limb'a moldovéna, are alle sale dialecte. Mai curatu vorbescu in giurulu lassiloru in centrulu Moldaviei; pentru ca ómenii d'in partile aceste fiindu mai aprópe de curtea domnéscá, se dedau si ei la cultura si vorbescu o limba mai curatíta. Cei cari locuiescu la Nistru, ammesteca multe cuvente polonice; si multe d'in vasele loru de casa, le numescu cu nume luate de la Poloni, in câtu unu altu moldovénu abiá póte se le intieléga. Cei ce sunt in partea muntiloru despre Transilvani'a, se servescu de multe-ori cu cuvente unguresci. Falcuianii ammesteca si corrumpu limb'a cu cuvente tataresci; ér' Galatienii cu cuvente grecesci si turcesci. Chiaru si partea femeieésca d'in Moldavi'a are o pronuntiatuone peculiare si diferente de a barbatiloru. Asiá pentru esemplu, schimba sillabele *bi* si *vi* in *ghi* si *hi*, precumu : *ghine* in locu de bine, *ghinu* séu *hinu* in locu de vinu etc.; iar sillab'a *i* o schimba in *chi* (ki), precumu : *chizma* in locu de pizma, pétra, *kia-tra*; initialulu *mi* 'lu pronuncia cá Italianulu pe *gn*, precumu *gnie* in locu de mie etc. Chiar' unu barbatu, déca se deda cu aceste pronuntiatuoni, cu greu se mai póte desvetiá de elle; si prin graiulu seu dá pe facia fara voi'a sa cá a siediuu pré multu in braciále mai me-sei; de ací unii cá acesti-a se numescu in bajocura *fecioru de baba*.

Muntenii si Ardelenii au totu o limba cu Moldovenii. Differu ceva in pronuntia, fiindu a acellor'a cevasi mai aspra; asiá *giuru*, Munténulu ilu pronuntia *juru*; *Dumnedieu*, Munténulu díce *Dumnezéu*; *acmu*, Munténulu *acuma*; *acel'a*, Munténulu *ahél'a*, etc. Apoi mai au si alte cuvente, Moldoveniloru cu totulu necunoscute; dar' candu scriu, nu le intrebuintiéza. Intr'altele ei urméza si limb'a si ortografi'a Moldoveniloru, prin ce insii recunoscú ca acésta este mai corecta decâtu a loru, de si nu o spunu pentru antipathi'a ce este intre ei si intre Moldoveni.

Mai corruptu vorbescu *Cutio-Vlachii*, carii locuiescu in Rumeli'a la marginile Macedoniei. Ei 'si ammesteca limb'a intr'unu modu admirabile cu limb'a greca si albanesa, in câtu intretieessu câte-odata in vorbirea loru període intregi si pure grecesci, iér' altadata període curatu albanesci; dar' totusi ei tienu in totu loculú flessiunea moldavica a numeloru si a verbeloru. Ei intre sine intielegu destulu de

bine acésta amestecatura de limba, dar' nici Greculu, nici Albanulu, nici Moldovénulu nu este in stare se o intieléga. Déca inse acesti-a trei ar' fi cu totii la unu locu si ar' aud' pe unu Cutio-Vlachu vorbindu, ar' poté se'lu intielléga ca ce vre, déca fia-care din ei ar' esplicá periodulu limbei sale la ceialti.

CAPU V.

DESPRE LITTERELE MOLDOVENILORU.

Mai-inainte de conciliulu florentinu, Moldovenii au scrisu cu literele latine, cá tóte popórale a caroru limba se deriva d'in limb'a vechia romana. Dupe-ce inse Metropolitulu Moldaviei, precumu amu dísu mai in susu, a mersu la acellu conciliu si acolo s'a datu in partea Latiniloru, succesoru seu *Theoctistu*, diaconulu lui Marcu Efe-sanulu, bulgaru de origine, cá se stîrpésca totu aluatulu Latiniloru d'in biseric'a moldovéna, si se redice tóta oca siunea de a poté cet' ómenii tineri sofismele latiniloru, a indemnatu pe Domnulu *Ale-*

NOTA. La cele ce díce autorulu mai in susu despre articlu in limb'a italiana si in limb'a romana, trebe se observamu, ca :

I. Limb'a italiana, are *trei* articli : duoi masculini, si unulu femininu,

Articli masculini in singulariu sunt : *il* si *lo*. *Il* in pluralu se preface in *i*, *lo* in *gli*.

Articulu *lo* se pune inaintea numeloru masculine. cari incepu cu vocale séu cu *s* impuru. adeca *s* urmatu de o alta consonanta, p. e. *l'angelo*, *lo strepito*, etc.

Articulu *il* se pune inaintea numeloru masculine, cari incepu cu ori ce alta consonanta, afara de *s* impuru, p. e. *il fratello*, etc.

Articulu femininu in singulariu este *la* si se pune inaintea toturoru numeloru feminine. p. e. *la camera*, *l'anima*, etc. Pluralulu este *le*.

II. Limb'a romana asemenea are in singulariu *trei* articli : duoi masculini si unulu femininu.

Masculinii sunt : *lu* si *le*. Articulu *lu* se pune la substantivele si adiectivele terminate in *u*; ér' *le* la celle terminate in *e*; p. e. *angeru*, *angerulu*; *sóre sórele*; *verme*, *vermele*. Pluralulu la amenduoi, este *li* redusu la *i*, p. e. *angeri-li* contrasu *angerii*; *vermi-li*, *vermii*.

Articulu femininu in singulariu este *la* redusu la *a*, p. e. *muicre-la* contrasu *muicrea*, *mama-la*, *mama-a*, *mam'a*, etc. Pluralulu acestui articlu este *le*, p. e. *muicrile*, *mamele* etc. Acestu pluralu *le* se pune si la substantivele neutre, adeca cari in singulariu sunt de genulu masculinu, ér' in pluralu trecu in genulu femininu, p. e. *timpu*, *timpurile*; *jugu*, *jugurile*, etc.

xandru cellu bunu, că se exiledie d'in tiérra nu numai pe ómenii heterodoxi, cì se scóta si litterele latine d'in tóte scrierile si cartile, si se introducea in locul lor pe celle slavóne; si prin acestu zelu pré mare si fara de timp, elu s'a facutu primulu urditoriu alu barbariei in care geme asta-di Moldavi'a. Cumu inse litterele slavóne nu erau de adjunsu pentru a esprime pronuntiatuinea toturor cuventelor ce a primitu limb'a moldava parte d'in limb'a latina, parte d'in dialectele poporalor vecine, a trebuitu a se inventá auca si alte littere nóue; urmarea fu, că s'au adoptatu in limb'a moldavica atátu de multe littere, precumu o alta limba d'in Europ'a nu le mai are.

Câ-ci, dupa modulu scrierei de asta-di, limb'a moldava numera patru-dieci-si-siepte de littere, computandu si unele semne prosodice si ortografice. Litterele in sesi se pronuntia precumu urméza:

Az	Ize	Tferd.
Buki	I	Uk
Vede	Kako	U
Glagol	Lude	Ferta
Dobra	Mislete	Fita
Iest	Nasiu	Chier
E	On	Hier
Zivele	Pokoi	Ier
Zalo	Hírtze	Iri
Zemle	Slovo	Iert

litter'a ce se numesce *iert*, se punea mai de multu la finitul toturor cuventelor cate se terminau in consonante; asta-di se pune in locul ei numai unu semnu de-a-supr'a.

Ot	Sta	Iu
O	Iat	Xi
Ci	Ie	Pci
Czerve	Inia	Titla
Sie	Iako	Ze

Litterele celle mari la Moldoveni sunt acelleasi ce le au Grecii si Slavonii in alfabetulu lor. Dar' unele cá si altele se intrebuintéza in tocma. Anume, celle ce le-amu arretatu mai in susu le intrebuintéza Moldovenii in epistole si in insemnari private; iér' in cartile

celle bisericesci, in scrisorile Domniloru, in catalógele thesaurului publicu, si in alte scrisori alle curtiei, s'a intrebuintiatu acumu de dóue secole intregi numai limb'a slavóna. De aci, nici fiii boiariloru nu invetiau alta limba decâtu cea slavóna, in care dupe ce se deprindeau a cetí, fiindu-ca in ea nu avéu de unde invetiá alte sciintie, trebuiau se invetie de rostu Orologiulu besericei orientali, Octoi-culu si Psaltirea. Dupa aceea li se esplicá Evangeliulu, Faptele Apostoliloru, Pentateuchulu séu celle cincí carti alle lui Moise, si celle alte carti d'in testamentulu vechiu, dar' aceste fórte raru; totulu erá numai cá se pricepa ceva d'in biblia. Totu acestea le invetiau si fiecele boiariloru, cu scopu cellu puçinu de a se deprinde a cetí si a scrie cu atátu mai bine in limb'a materna. Si raru erá cine-va, care se invetie gramatic'a limbei slavóne, pentru cá rara erá vre-o grammatica care se tracteze acea limba. Erá un'a a lui *Maximu* creténulu, pe care Ruthenii 'lu tienu asta-di de santu, inse si acésta nu mai o singura data s'a typaritu la Moscu'a.

Dar' in seclulu trecutú, sub domni'a lui *Vasilie Albanulu*, intorcându-se beseric'a Moldaviei éراسub scaunulu ecumenicu allu Constantinopolei, au inceputu a se redesteptá spiritele, si a veni éراسi la lumina d'intru intunereculu cellu adúncu allu barbariei, care se latise asupra tierrei. Prin ingrigirea acestui Domnu s'a fundatu mai ántáiu in Iassi o scóla grecésca; a si luatu mesuri, cá in tóte mónastirile celle mari se se primésca monachi greci, cari se invetie pe fiii boiariloru limb'a si sciinti'a greca; totu elu a dispusu cá in beseric'a cathedrale intr'unu choru (strana) se se cante grecesce; acést'a in onórea bisericei patriarchali; si servitiulu santei liturgie se se faca diumetate in limb'a greca, éra diumetate in limb'a slavóna : ceea ce se observa si asta-di. Totu acestu Domnu a fundatu o typografia grecésca si moldovenésca, si a ordínatu de s'au typaritu carti bisericesci si carti de legi; prin acést'a a facutu, de in biseric'a au inceputu a ceti in limb'a materna mai ántáiu Evangeliulu si faptele Apostoliloru, si in urma tóta liturgi'a. Cu vre-o câte-va decennie in urma, *Sierbanu Cantacuzenu*, Domnulu Tierrei Romanesci, a fundatu si elu in tierr'a sa scóle si typografii grecesci si romanesci. Catra finitulú seclului trecutú, au inceputu unii d'in Moldoveni a invetiá limb'a si

sciintiele latinesci. Primulu care a datu acestu frumosu esemplu, a fostu Mironu Logofetulu, cellu mai accuratu istoricu alu Moldovenilor; elu mai àntàiu si-a tramisu fiii in Poloni'a cá se invetie limb'a latina si artile liberali. Apoi dupa aceea si *Duca*, Domnulu Moldaviei, au adusu la sine pe unu teneru fòrte invetiatu cu numele *Ion Papa* (care in urma fiindu la Moscu'a, a luat numele *Comnenu*, si mai in urma s'a facutu Metropolitu la Drista), si pe ieromonachulu *Cigala*, si i-au pusu se instrueze pe fiii sei. Dupu aceea si parentele meu *Constantinu Cantemiru* au adusu in Moldavi'a pe unu ieromonachu fòrte erudit cu numele *Jeremia Cacavela*, de origine Candianu, si l-au insarcinatu cu instructiunea fiiloru sei si ai altoru boiari. De la acestu timpu inainte au inceputu mai multi d'in Moldoveni a invetiá litterele si sciintiele grecesi, latinesci si italiensesci.

F I N E

(1) De quo princeps Gregorius historiæ Coloni-
 sale ferocissimum. Qui sum cum, ad-
 mirabilem devotum præcipue virtutibus præ-
 stans quibus, quos in usque ad mira-
 mentum, nihil in ferissimam, qui sub nostræ
 etate in magni fides asseruit, inter Præ-
 cipue mandata primas et Turco reuerit,
 meo iudicio dignissimus, cui totus mundi
 præcipue Imperium, et præcipue magis.
 Imperatoris et quibus extra Turcos com-
 muni Christianorum et hinc, et hinc
 et deinde, alijs præcipue et flegibus
 Catholicis in diffidia et usque, cum
 in bella civitatis resolutis, et mitteret.
 lib. 13, pag. 11, 513. ad an. 1474. et pag.
 531. Viginti et septem. Haec et in hinc
 et in hinc et quæ Adhuc appellat
 Stephanus. vide plura eius apud hunc
 Auribus Elgria. et Summus oricho-
 unis de Colonia scriptis. Hinc et ma-
 nis loquens in quibus, natura, moribus, ac
 lingua non multis ab usque Italia ab usque,
 cumque homines ferri, magisque cum-
 turis, neque abia gens est, qui pro glo-
 ria belli et fortitudine angustis res fi-
 nes ut habeat, plures ex prope quibus
 hinc et hinc, quibus et in hinc
 ante bellum infero, cum illam deficiat,
 tumque cum hinc et hinc, cum ut in hinc
 hinc et hinc, quos ut fines attingant
 eodem tempore hinc et hinc et hinc,
 partem nostrorum memoria, Præcipue
 in hinc, (Mediam), obinebat, cum
 prope hinc et hinc Baiezidem Turcum
 Mathiam Ungarum, et Joannem Albr.
 tum Coloniam alio magis hinc et hinc
 Anali 5¹⁷, ad An. 1552.